

T.C.
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

KARADENİZ'İN JEOPOLİTİĞİ: AKTÖRLER, POLİTİKALAR VE
ÇATIŞMA ALANLARI

Esra YILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Candaş CAN

SİNOP-2022

TEZ KABUL

ESRA YILMAZ tarafından hazırlanan “**KARADENİZ’İN JEOPOLİTİĞİ: AKTÖRLER, POLİTİKALAR VE ÇATIŞMA ALANLARI**” başlıklı bu çalışma, 24/01/2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan	Doç. Dr. Cenk ÖZGEN Giresun Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	İmza
---------------	--	------

Üye (Danışman)	Dr. Öğr. Üyesi Candaş CAN Sinop Üniversitesi / Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	İmza
---------------------------	--	------

Üye	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Samet ERDEM Sinop Üniversitesi / Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	İmza
------------	--	------

ETİK BEYAN

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Esra YILMAZ

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KARADENİZ'İN JEOPOLİTİĞİ: AKTÖRLER, POLİTİKALAR VE ÇATIŞMA ALANLARI

ESRA YILMAZ

SİNOP ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ CANDAŞ CAN

Jeopolitik, uluslararası ilişkilerin en önemli konulardan birini oluşturur. Birçok jeopolitik teori temelde Avrasya coğrafyasına önem vermektedir. Avrasya'da yer alan Karadeniz ise Soğuk Savaş sonrasında, bölgede oluşan güç boşluğu ve jeopolitiğe kazandırılan yeni kavramlarla birçok aktörün odağı olmuştur. Karadeniz'in özellikle ekonomi ve güvenlikte kilit nokta olması, havzada güç sahibi olmak isteyen aktörlerin politikalarını etkilemiştir. Bu çalışmada, temel bakış açısı jeopolitik olarak belirlenmiş ve Karadeniz Havzası jeopolitik bir perspektiften incelenmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde, jeopolitiğe ait kavramsal çerçeve oluşturulmuş ardından Karadeniz havzasının jeopolitik unsurları incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde bölgesel ve küresel aktörlerin Karadeniz havzasına yönelik politikaları incelenmiş ve bölgedeki çatışmalara yer verilmiştir. Son bölümde, Türkiye'nin Karadeniz'e kıyıdaş olmasının jeopolitik avantajları açıklanmış ve Karadeniz'de bölgesel bir güç olmak amacıyla gerçekleştirdiği politikalara yer verilmiştir. Uluslararası ilişkiler, karşılıklı politik etkileşime sahip olduğundan bu çalışmanın önceki çalışmalardan en büyük farkı, son dönemdeki gelişmelerin yer alması olarak belirtilebilir. Bu bağlamda, Türkiye'nin 2020'de keşfettiği doğal gaz ve 26 Haziran 2021'de yapımına başlanan, tamamlanması 2027'ye kadar sürmesi beklenen Kanal İstanbul Projesinin hem Montrö Boğazlar Sözleşmesini hem de havza jeopolitiğini nasıl etkileyeceğine dair öngörülerde bulunmak hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Coğrafya, Jeopolitik, Dış Politika, Karadeniz Havzası, Türkiye'nin Karadeniz Politikaları.

2022, 121 sayfa

ABSTRACT

MASTER’S THESIS

BLACK SEA'S GEOPOLITICS: ACTORS, POLICIES AND AREAS OF CONFLICT

ESRA YILMAZ

SINOP UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION

SUPERVISOR: Asst. Prof. Dr. CANDAŞ CAN

Geopolitics is one of the most important issues in international relations. Many geopolitical theories basically attach importance to Eurasian geography. The Black Sea, located in Eurasia, has been the focus of many actors with the power vacuum in the region and new concepts brought to geopolitics after the Cold War. The fact that the Black Sea is a key point especially in economy and security has affected the policies of the actors who want to have power in the basin. In this study, the main point of view was determined as geopolitical and the Black Sea Basin was examined from a geopolitical perspective. In the first part of the study, the conceptual framework of geopolitics was created and then the geopolitical elements of the Black Sea basin were examined. In the second part of the study, the policies of regional and global actors towards the Black Sea basin were examined and the conflicts in the region were included. In the last section, the geopolitical advantages of Turkey's being a riparian to the Black Sea are explained and the policies implemented to become a regional power in the Black Sea are given. Since international relations have mutual political interaction, the biggest difference of this study from previous studies can be stated as the recent developments. In this context, it is aimed to make predictions about how the natural gas discovered by Turkey in 2020 and the Canal Istanbul Project, which started on 26 June 2021 and is expected to be completed until 2027, will affect both the Montreux Straits Convention and the geopolitics of the basin.

Keywords: Political Geography, Geopolitics, Foreign Policy, Black Sea Basin, Turkey's Black Sea Policies.

2022, 121 page

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösterici olan değerli danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Candaş CAN'a ve akademik anlamda desteğini her zaman hissettiğim değerli hocam Sayın Cem KÜÇÜKALİ'ye sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Hayatım boyunca her anlamda beni destekleyen, eğitimim için elinden geleni yapan canım babam Hasan YILMAZ'a, kıymetli annem Serpil YILMAZ'a ve tez dönemi boyunca maddi-manevi olarak yanımda olan abim Mehmet Emre YILMAZ'a teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
1.JEOPOLİTİK KAVRAMI.....	4
1.1. Coğrafya Kavramının Doğuşu ve Gelişimi	4
1.1.1. Jeopolitiğin Coğrafya ile İlişkisi	7
1.2. Jeopolitik Tanımı, Doğuşu ve Gelişimi	8
1.3. Jeopolitiğin Unsurları.....	11
1.3.1. Değişmeyen Unsurlar	11
1.3.2. Değişen Unsurlar	13
1.3.3. Zaman	14
1.4. Jeopolitik Teoriler	15
1.4.1. Klasik Jeopolitik Teoriler	15
1.4.1.1. Kara Hâkimiyet Teorisi	16
1.4.1.2. Deniz Hâkimiyeti Teorisi.....	17
1.4.1.3. Kenar Kuşak Hâkimiyet Teorisi	18
1.4.1.4. Hava Hâkimiyeti Teorisi.....	19
1.4.2. Çağdaş Jeopolitik Yaklaşımlar	20
1.4.2.1. Büyük Satranç Tahtası	22
1.4.2.2. Avrasyacılık	23
1.5. Türkiye Dış Politikasında Jeopolitik Görüşler	24
1.5.1. Osmanlı Döneminde Jeopolitik Görüşler	25
1.5.2. Atatürk ve Soğuk Savaş Döneminde Jeopolitik Görüşler	25
1.5.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'nin Jeopolitik Görüşleri.....	27
2. KARADENİZ HAVZASI'NIN AKTÖRLERİ VE POLİTİKALARI	29
2.1. Jeopolitik Teoriler Çerçevesinde Karadeniz Havzası	29
2.2. Kıyıdaş Ülkeler	32

2.2.1. Rusya'nın Karadeniz Politikaları	32
2.2.2. Ukrayna'nın Karadeniz Politikaları.....	37
2.2.3. Bulgaristan'ın Karadeniz Politikaları	44
2.2.4. Romanya'nın Karadeniz Politikaları	46
2.2.5. Gürcistan'ın Karadeniz Politikaları	48
2.2.6. Moldova'nın Karadeniz politikaları	49
2.3. Küresel Güçler	51
2.3.1. Devletler	51
2.3.1.1. ABD'nin Karadeniz Politikaları	51
2.3.1.2. Çin'in Karadeniz Politikaları	53
2.3.2. Uluslararası Örgütler	54
2.2.2.1. AB'nin Karadeniz Politikaları	54
2.2.2.2. NATO'nun Karadeniz Politikaları.....	56
2.2.2.3. BM'nin Karadeniz Politikaları.....	58
2.2.2.4. AGİT'in Karadeniz Politikaları	60
2.4. Dondurulmuş Sorunlar	60
2.4.1. Transdinyester	61
2.4.2. Dağlık Karabağ.....	62
2.4.3. Güney Osetya ve Abhazya	64
2.4.4. Kırım.....	66
2.4.5. Donbass Bölgesi	67
3. TÜRKİYE'NİN KARADENİZ POLİTİKALARI.....	70
3.1. Türkiye Jeopolitiği	70
3.1.1. Türkiye Jeopolitiğinde Karadeniz Havzasının Önemi	70
3.2. Türkiye'nin Karadeniz Politikaları	73
3.2.1. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Karadeniz Politikaları.....	73
3.2.2. 1923-1945 Yılları Arasında Türkiye'nin Karadeniz Politikaları.....	75
3.2.2.1. Lozan Barış Anlaşması	78
3.2.2.2. Montrö Boğazlar Sözleşmesi	80
3.2.2.3. İkinci Dünya Savaşı	82
3.2.3. Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'nin Karadeniz Politikaları.....	84
3.2.4. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Karadeniz Politikaları	86
3.2.4.1. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü	86
3.2.4.2. Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (Blackseafor).....	88

3.2.4.3. Karadeniz Uyumu Harekâtı (KUH).....	89
3.2.4.4. Türkiye'nin Enerji Politikaları.....	90
3.2.4.5. Kanal İstanbul.....	92
SONUÇ	98
KAYNAKÇA.....	102
ÖZGEÇMİŞ	110

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Mackinder’ın Heartland Haritası	16
Şekil 2: Deniz Ticaret Yolları	18
Şekil 3: Spykman’ın Kenar Kuşak Teorisi	19
Şekil 4: Karadeniz Havzası Kıyıdaş Ülkeleri	31
Şekil 5: Ukrayna Haritası.....	38
Şekil 6: Moldova-Transdinyester.....	61
Şekil 7: Dağlık Karabağ Haritası	62
Şekil 8: Güney Osetya ve Abhazya Haritası.....	64
Şekil 9: Kırım Haritası.....	66
Şekil 10: Karadeniz’e Kıyıdaş Ülkelerin Kıta Sahaneliği.....	92
Şekil 11: Kanal İstanbul Projesi.....	93

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BIO	: Barış İçin Ortaklık
BLACKSEAFOR	: Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu
BM	: Birleşmiş Milletler
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
GUAM	: Gürcistan-Ukrayna-Azerbaycan-Moldova
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
KADİGG	: Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu
KEİT	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
KUH	: Karadeniz Uyum Harekâtı
RF	: Rusya Federasyonu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

GİRİŞ

Jeopolitik, devletlerin uluslararası sistemdeki stratejilerini belirlemelerinde kullandıkları bir disiplindir. Siyasi coğrafyanın alt dalı olan jeopolitiğin tarihsel sürecinde çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Kara, Deniz, Hava, Kenar Kuşak Hâkimiyetleri olarak geliştirilen teoriler hem uluslararası ilişkilerin temel unsuru olan güce sahip olmada hem de uluslararası meseleleri yorumlamada kullanılmaktadır. Jeopolitik teorilerin birçoğu Avrasya coğrafyasını, küresel hâkimiyet kurmanın anahtarı olarak görmektedir. Avrasya, yerkürenin en büyük kıtası olduğundan, bu bölgenin hâkimiyetini sağlayan gücün, dünya ekonomisinin büyük bir bölümüne de sahip olacağı düşünülmektedir.

Karadeniz'in Avrasya iç denizi olması, Karadeniz jeopolitiğini ön plana çıkarmaktadır. Karadeniz havzasında özellikle Soğuk Savaş sonrasında meydana gelen güç boşluğu, küresel güç olmayı amaçlayan devletlerin ilgisini çekmiştir. Klasik jeopolitik teorisyenlerine göre Karadeniz havzası, Avrasya'da güvenliğin sağlanması için en önemli yerlerden biridir. Havzanın sahip olduğu enerji-ulaşım hatları ve doğal kaynaklar bölgenin hassasiyetini arttırmaktadır. Kalpgah ve Kenar Kuşak teorilerinin kesişim alanı olan Karadeniz havzasında gerçekleştirilecek hâkimiyet, Avrasya hâkimiyetini de sağlayacaktır.

Çalışmanın amacı, Karadeniz havzasının coğrafi önemini vurgulayarak jeopolitik teoriler çerçevesinde havzaya ve mevcut duruma dair bir inceleme ve yorumlama yapmaktır. Soğuk Savaş sonrası güç boşluğu yaşanan havzada, hegemon olmayı amaçlayan aktörlerin bu doğrultudaki politikalarının incelemesi amaçlanmaktadır. Jeopolitik perspektifle değerlendirilen çalışmada, jeopolitik teorilerin ele alınmasının ardından Karadeniz havzası jeopolitik teoriler çerçevesinde açıklanmıştır. Çalışmanın Karadeniz Havzası ile ilgili yapılan diğer çalışmalardan temel farkı, uluslararası ilişkiler dinamik bir alan olduğundan son dönemdeki gelişmelerin yer alması olarak belirtilebilir. 2020 Karabağ Savaşı, mevcut durumda devam eden Rusya-Ukrayna gerginliği, Türkiye'nin Karadeniz'de keşfettiği doğal gaz ve yapımına başlanan Kanal İstanbul Projesi bu gelişmelerdendir.

Çalışmanın birinci bölümünde, jeopolitik kavramı hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmada bakış açısı olarak tercih edilen jeopolitik kuramının tarihsel gelişimiyle birlikte açıklaması yapılmıştır. Türkiye'nin Karadeniz jeopolitiğindeki politikalarının

inceleneceği üçüncü bölümü daha iyi anlayabilmek için bu bölümde, Türklerin jeopolitiğe karşı yaklaşımları hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde, Soğuk Savaş sonrasında hem bölgesel hem küresel güçlerin mücadele alanı olan Karadeniz, jeopolitik kuram çerçevesinde ele alınmıştır. Karadeniz Havzası için net bir sınırlama yapılmadığından havza denildiğinde Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler ve Moldova'ya yer verilmiştir. Moldova'nın direkt bir sınırı olmamasına rağmen havza ile gerek KEİÖ gerekse çatışma alanlarından olan Transdinyester nedeniyle doğrudan etkilenmektedir. Bölge aktörleri ve bölge dışı aktörlerinin politikaları incelenerek meydana gelen çatışma alanları hakkında bilgi verilmiş ve Türkiye, Rusya gibi bölgesel güçler ile AB, NATO, ÇHC, ABD, BM gibi küresel güçlerin bölgede aktif olmak amacıyla gerçekleştirdikleri işbirliklerine değinilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren başlayarak günümüze kadar Türklerin Karadeniz jeopolitiği politikaları incelenmiştir. Özellikle Türk Boğazlarının statüsünü belirleyen Montrö Boğazlar Sözleşmesi incelenmiş ve Türkiye'nin Karadeniz jeopolitiğinde aktif olmak için gerçekleştirdiği işbirliklerine yer verilmiştir. Son dönemde keşfedilen doğal gazın enerji ithalatçısı Türkiye'yi yakın gelecekte nasıl etkileyeceğine ve Türkiye'nin gerçekleştirmek için ilk adımı attığı Kanal İstanbul Projesinin olası avantajlarına ve dezavantajlarına yer verilmiştir.

Çalışmaya genel olarak bakıldığında; öncelikle bakış açısı olarak belirlenen jeopolitik kavramının üzerine gidilmiş, jeopolitiğin tarihi gelişimine ve jeopolitik teorilere yer verilmiştir. Ardından Karadeniz Havzası ile kastedilen bölge açıklanmıştır. Sonuç bölümüne geçildiğinde ilk iki bölümde verilen bilgiler doğrultusunda Karadeniz Havzasına ilişkin Türkiye'nin gerçekleştirdiği politikalar incelenmiştir.

Bu doğrultuda çalışmada şu sorulara cevap aranmıştır;

- *Jeopolitik kavramı tarihsel olarak nasıl bir süreç içerisinde gelişmiştir?
- * Klasik dönem jeopolitik görüşleri ve teorileri nelerdir?
- *Çağdaş dönem jeopolitik görüşleri ve teorileri nelerdir?
- *Karadeniz havzası neden önemlidir?
- * Karadeniz havzasında yaşanan sorunlar nelerdir?
- *Jeopolitik teoriler içerisinde Karadeniz havzası nerede yer almaktadır?

*Kıyıdaş ülkelerin Karadeniz politikaları nelerdir?

*Küresel aktörlerin Karadeniz politikaları nelerdir?

*Türkiye'nin Karadeniz'de bölgesel güç olmak adına gerçekleştirdiği projeler nelerdir?

*Türkiye'nin dondurulmuş sorunlara bakışı nasıldır?

*Türkiye'nin Karadeniz'de keşfettiği doğalgaz gelecek dönemde bölgedeki politikalarını nasıl etkileyecektir?

*Kanal İstanbul Projesi'nin olası avantajları ve dezavantajları nelerdir?

Çalışma, nitel bir araştırma yöntemi ve literatür taraması tekniği ile gerçekleştirilmiştir. İlk adım olarak kuramsal çerçeveyi oluşturan jeopolitik kavramı ile literatür taraması gerçekleştirilmiş, ardından çalışmanın amacına yönelik Karadeniz jeopolitiğine dair kaynaklar incelenmiştir. Karadeniz Havzasına dair Türkiye'nin mevcut politika ve tutumunu incelenmekte ve akademik anlamda Karadeniz jeopolitiğine ilişkin kapsamlı bir araştırma oluşturulmuştur. Karadeniz havzası Yeni Dünya Düzeni ile odak noktası haline gelmiştir. Bakıldığında Soğuk Savaş öncesi havza ile ilgili çalışmaların az olduğu ve Soğuk Savaş sonrası rekabetin artmasıyla paralel olarak havza çalışmalarında da artış yaşandığı görülmektedir. Karadeniz jeopolitiğinin tek bir güç elinde olmaması nedeniyle oluşan güç boşluğu, beraberinde dondurulmuş çatışmaları getirmiş ve Dağlık Karabağ gibi dondurulmuş çatışma alanlarının her an sıcak bir çatışmaya dönüşme ihtimali bölgenin üzerindeki ilgiyi hep canlı tutmuştur. Çalışmada, havzanın mevcut durumunu belirtmek ve Kanal İstanbul Projesi'nin yeni oluşan jeopolitik unsur olarak Türkiye'ye olası avantaj ve dezavantajlarına değinmek hedeflenmiştir.

1. JEOPOLİTİK KAVRAMI

1.1. Coğrafya Kavramının Doğuşu ve Gelişimi

Antik Yunan döneminde geo “yer”, graphein “yazmak, çizmek” anlamına gelmektedir. Bu kavramların birleştirilmesiyle oluşturulan coğrafya, genel anlamda mekânın tasvir edilmesini ifade etmektedir. Coğrafyanın, tüm dillerde birbirine benzer biçimde kullanılması, Grekçe’den dünya dillerine dâhil edildiğini göstermektedir (Şener, 2017, s. 5). Türk Dil Kurumu Güncel Sözlüğünde Coğrafya, “*Bir yeryüzü parçasını, bir bölgeyi, bir ülkeyi belirleyen, niteleyen, fiziksel, ekonomik, beşeri, siyasal gerçeklerin tümü.*” şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 2020).

Coğrafya, insan ve çevreyi konu edinen geniş bir araştırma alanına sahiptir. Coğrafyanın amacı, yerlerin konumunu haritalandırarak tüm dünyanın görünümünü sağlamak, yeryüzü ve Dünya’yı tanıtmaktır. Coğrafya, fen bilimleri, iktisat ve sosyal bilimler gibi alanlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla birçok bilim dalının verilerine ihtiyaç duyduğundan fiziki ve beşeri bilimler arasında bir köprüye benzetilmektedir (Güner, 2011, s. 137-138).

Günümüz coğrafya bilimine dair ilk araştırmayı gerçekleştiren Strabon (Strabo)’dur. Geographika adlı eserinde dünyanın tasvirini ve insanların çevreleriyle ilişkilerine yer veren Strabon, dünyanın ilk coğrafyacısı sayılmaktadır. Coğrafya terimini ilk kullanan ve coğrafyanın kurucusu kabul edilen kişi ise Eratosthenes’tir. İlk Çağ döneminde coğrafya biliminin temellerinin oluşturulmasındaki diğer önemli isimler: Thales, Herodotus, Aristotle, Hipparchus ve Batlamyus’tur (Karataş, 2017, s. 9-20). Günümüzde yanlışlığı kanıtlanmış olsa da dünyanın şekliyle ilgili çalışmaları yapan matematikçi ve filozof Thales, evreni, Dünya su üzerinde yüzen bir disk tir ve su her şeyin özüdür, ifadesiyle açıklamıştır. Tarihçiliği ile ön planda olan Herodotus, Avrupa’dan Hindistan’a gerçekleştirdiği gezilerini, geçtiği bölgelerin tarihleri ve coğrafi özelliklerini anlatmasıyla coğrafyaya katkı sağlamıştır. Yabancı kaynaklarda “Ptoleme” adıyla yer alan Batlamyus, gezegenler ve coğrafi yer adlarıyla ilgili çalışmalar yapmış, matematiksel coğrafyanın öncüsü kabul edilmiştir. İlk Çağda denizcilik faaliyetlerinin yetersizliği ve eğitim-öğretim hayatının yeterli seviyede olmaması coğrafyanın bilimsel olarak gelişmesini mümkün kılmamıştır. İlk çağda en önemli gelişme, dünyayı bir bütün olarak algılayabilmek olmuştur (Özgen, 2010, s 5-9).

Orta Çağ İslam dünyasında bilim desteklenmiş, özellikle İran ve Hint coğrafyası eserlerinin İslam dünyasında öğrenilmesiyle coğrafyada önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bölgesel olarak kurulan coğrafya okulları, coğrafyanın hızla gelişmesini sağlamıştır. Bu dönemde Biruni, İdrisi, İbn Havkal, Mesudi ve İbn Haldun gibi İslam dünyası bilim insanları coğrafyayı geliştirmeye katkı sağlamıştır. Biruni, matematiksel coğrafya ile ilgilenmiş, dünyanın yarıçapı, büyüklüğü üzerine hesaplamalar yapmıştır. İdrisi, haritaları ile Avrasya'yı bütünüyle belirtmiştir. İbn Batuta, seyahatnamesinde toplumların kültürel yapılarını tasvir etmiştir. İbn Haldun, siyasi coğrafya konularına ağırlık vermiştir. Mukaddime adlı eserinde yeryüzünün iklim, orman, deniz, nehir gibi fiziki unsurlarını açıklamıştır. Bu dönemde Marco Polo da coğrafyaya katkı sağlayanlar arasında yer almıştır. II Millione kitabı ile Avrupa'nın Uzakdoğu ve Ortadoğu'yu tanımasına yardımcı olmuştur. Bu sayede Avrupa; Afrika, Asya ve Uzakdoğu'daki zenginlikleri elde etme isteğine sahip olmuş, bu istekler de keşifler çağının gerçekleşmesini sağlamıştır (Ghous, 2019, s. 6-10).

1453'te Osmanlı'nın İstanbul'u fethiyle başlayan Yeni Çağda Bizanslı bilim insanları Avrupa'ya göç etmiş ve Rönesans'ın öncüleri olmuştur. Rönesans ve Reform, var olan düşünce yapısını kırmış, deniz aşırı keşiflerin de gerçekleşmesiyle coğrafyada önemli gelişmeler yaşanmıştır. Rönesans ile birlikte Avrupa'da bilim olarak gelişme gösteren coğrafya iki şekilde gelişmiştir. İlk olarak dünyanın bilinmeyen birçok yeri keşfedilmiş, daha sonra da kartografik ve topografik bilgiler ile büyük gelişmeler yaşanmıştır. Böylece coğrafya bağımsız bilim olarak yerini almıştır. 15. ve 16. Yüzyıla bakıldığında, Kristof Kolomb'un Amerika'yı Bartolemeu Dias'ın Ümit Burnunu keşfetmesi, Vasco da Gama'nın Hindistan'a ulaşması, Portekizli F. Magellan'ın ise dünya turu dönemin önemli gelişmeleri olarak kabul görmüştür. Dünyanın büyük bir kısmının deniz ve okyanuslardan oluşması nedeniyle bu dönemdeki deniz keşifleri coğrafyaya büyük katkı sağlamıştır (Topdemir, 2014, s. 88-89).

Osmanlı İmparatorluğu'nda coğrafi gelişmeler Kâtip Çelebi ile başlamıştır. Çelebi, Avrupa'daki gelişmeleri incelemiş ve Cihannüma adlı eserinde bu incelemelerine yer vermiştir. Piri Reis ve Evliya Çelebi'de eserleriyle coğrafya bilimine katkı sağlamıştır (Elibüyük, 2009, s. 94-95).

Coğrafyada modern dönem öncesi olarak ifade edilen 17. yüzyılda Bernhardus Varenius eseri Geographia Generalis ile dönemin koşullarına uygun, coğrafyanın prensip ve temellerini ortaya koymuştur. On sekizinci yüzyıldan itibaren ise bugünkü modern

coğrafya temelleri atılmıştır. Yine bu dönemde coğrafyaya olan ihtiyaç nedeniyle coğrafya üniversitelerde ayrı bir bölüm olarak okutulmaya başlanmıştır. Özellikle Paris, Berlin, Londra’da coğrafya bölümleri açılmıştır. Almanya’da bilimsel faaliyetler oldukça ilerlemiş, Avrupa’da Alman hegemonyası yüzyıla damgasını vurmuştur. Alexander Von Humboldt, Emanuel Kant, Carl Ritter, Frederic Ratzel ve Paul Vidal de la Blache gibi bilim insanlarının, çalışmaları sonucunda coğrafya, bir bilim dalı olarak ele alınmıştır (Karataş, 2017, s. 97-107).

Coğrafya tanımında görüş birliğine varılan iki esas öge mevcuttur. İnsan ve mekân olan bu iki unsur ile coğrafyada sınıflandırmaya gidilmiş, bu bağlamda Alexander Von Humboldt doğal çevrenin süreç ve değişimini incelemesiyle fiziki coğrafyanın kurucusu kabul edilmiştir. Cosmos adlı eserinde yeryüzü şekilleri ve iklim arasında bağ olduğunu savunmuştur. Carl Ritter ise Antropogeographie adlı kitabında çevrenin insan yaşamına etkisini incelemiş ve beşeri coğrafyanın esaslarını ortaya koymuştur. Kant, coğrafya bilimini sınıflandırmış, siyasi coğrafya kavramını ortaya atan ilk kişi olmuştur. Friedrich Ratzel ise Politik Coğrafya kitabında insanın dünyaya dağılışının doğal şartların etkisiyle gerçekleştiğini iddia ederek siyasi coğrafyanın kurucusu sayılmıştır (Akengin, 2019, s. 2-3).

20. yüzyıl başlarında coğrafya “’sabıkalı bilim” şeklinde tanımlamalara maruz kalmıştır. Avrupalı milletlerin, Amerika, Afrika ve Orta Doğu’ya giderek bu bölgelerdeki enerji kaynaklarını kullanmaları coğrafya bilimine bakış açısını olumsuz yönde etkilemiştir. Batı coğrafyacıları, coğrafyayı sömürgecilikte meşru bir araç olarak kullanmıştır. Batı, bu bölgelerdeki işgallerini 20. yüzyılın ortalarında fiili olarak bitirmişse de bölgelerin yeraltı ve yerüstü kaynakları uluslararası ilişkilerde etkileri artarak devam etmiştir (Demirci, 2013, s. 5).

Bir ülkenin dünya üzerindeki konumu, yeraltı-yerüstü kaynakları, arazisinin fiziki özellikleri, denizlere yakınlığı, su- kara yollarına sahip olması, ülkenin gelişimini etkilemektedir. Ülkelerin tarihi ve siyasi yapısı, coğrafi özelliklerine bağlı olduğu belirtilebilir. Coğrafya ile ülkeler gelişmişlik seviyelerini sürdürmelerinde yararlanmaktadır. Ülkeler kendi ekonomik, sosyal ve kültürel potansiyellerinin tespitini yapmalı, bu tespiti yapmak için de coğrafyadan yararlanmaları gerekmektedir (Atay, 2016, s. 145-146).

1.1.1. Jeopolitiğin Coğrafya ile İlişkisi

Coğrafya, mekân unsurunu temel alan fiziki coğrafya ve temel unsuru insan olan beşeri coğrafya şeklinde alt disiplinlere ayrılmıştır. Fiziki coğrafya, yer şekilleri, iklim, bitki örtüsü gibi başlıklarla ilgilenirken beşeri coğrafya insanın yeryüzündeki faaliyetleriyle ilgilenmiştir. Coğrafya, çevre ve insanı ayrı düşünmenin mümkün olmadığı savına dayandırılmaktadır. Fiziki coğrafya, diğer bir ifade ile doğal coğrafya sekiz alt disipline sahiptir. Bunlar kayaç coğrafyası, doğal afetler coğrafyası, biocoğrafya, hidroğrafya, klimatoloji, jeomorfoloji ve toprak coğrafyası şeklinde sıralanabilir. Yeryüzü ve insanın karşılıklı etkileşimleri sonucu meydana gelen olayları coğrafi ilkelerle sonuçlandıran coğrafya alt disiplini ise beşeri coğrafyadır. Beşeri coğrafya, toplumsal, kültürel, nüfus, yerleşme tarihi, ekonomik, siyasi coğrafya şeklinde alt disiplinlere sahiptir (Şener, 2017, s.19-91).

Tarih ve coğrafya birbirini tamamlayan iki bilimdir. Siyasi coğrafya tarihi, coğrafyanın da tarihidir. Siyasi coğrafya dışındaki alt disiplinler 20. yüzyılın ikinci yarısında gelişmiştir (Topdemir, 2014, s. 88-89). Bu durum siyasi coğrafyayı diğer beşeri coğrafya dallarından ayırıcı konuma getirmiş ve siyasi coğrafyanın tanımının netleşmesini zorlaştırmıştır. Bu nedenle de jeopolitik ile eş anlamlı görülmesine neden olmuştur. Bu iki terim kapsam ve anlam olarak birbirinden farklıdır. Siyasi coğrafya, dünyanın tamamının ya da bir ülkenin beşeri, ekonomik olaylarının dağılışını sebep-sonuç ilişkisiyle inceleyerek devlet politikalarını düzenleme-yürütme ile ilgili görüşleri belirleyen bilimdir. Bir diğer ifade ile insanların bulundukları bölgenin coğrafyası ile siyasal örgütlenme biçimleri arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Jeopolitik ise devletlerarası ilişkileri coğrafi etkenlerle açıklayan ve uygulayan bir disiplindir. Jeopolitik, siyasi coğrafyadan doğmuştur. Bugünün ve geleceğin politikalarını, güç-amaç ilişkisini siyasi coğrafya aracılığıyla gerçekleştirmekte olup coğrafi unsurların uluslararası ilişkiler üzerindeki etkisini incelemektedir (Özey, 2019, s. 9).

Politika, istenilen hedefe ve güce ulaşmak için jeopolitikten faydalanmak zorundadır. Buradan da jeopolitiğin, devletlerin siyasî politikalarında en belirleyici unsur olduğu anlaşılmaktadır. Jeopolitiği, devlet politikası düzeyinde olmasını sağlayan özelliği ise ulusal meselelerin uluslararası sorunlarla beraber ele alınıp coğrafi, ekonomik ve askeri düzeyde değerlendirilmesinin gerekliliğidir (İşcan, 2004, s. 49). Dünya, havza, bölge ve ülkede uygulanacak olan stratejileri araştırmaktadır (Gündoğdu, 2006, s. 151). Jeopolitik,

temelde coğrafyayı almış ve gelecekle ilgili çıkarımlarda bulunmasıyla ülkelerin hegemonya düşüncesi, jeopolitiğe yön vermiştir. Jeopolitik, coğrafi faktörlerin bilimsel bir analizidir. Coğrafi faktörlerin, uluslararası ilişkilerdeki politik etkileşimlerine rehberlik etmektedir (Cohen, 2019, s. 15). Ayrıca büyük güçlerin fiziksel coğrafyadan kaynaklanan değişkenlerde en iyi olanı belirlemeyi ve uygulanmasını sağlamaktadır (Klieman, 2015, s. 4).

1.2. Jeopolitik Tanımı, Doğuşu ve Gelişimi

Jeopolitik, ülkelerin coğrafi özellikleri ve politikaları arasındaki ilişkiyi inceleyen bilimdir. Kavram ve analiz açısından 20. yüzyıla kadar bilinmemesine karşın, tarih boyunca uluslararası siyasette coğrafi unsurun önemi bilinmektedir. Geo: yer, politika: siyaset anlamında olduğundan jeopolitik kısaca yer siyaseti şeklinde ifade edilebilir. Mahan, Ratzel, Mackinder, Spykmon ve Kjellen jeopolitiğin doğuşu ve gelişiminde etkili olan başlıca kuramcılardır (Goyushov, 2019, s. 7).

Jeopolitik terimini kullanmamış olsa da siyasi coğrafyanın ve modern jeopolitiğin kurucusu Frederic Ratzel sayılmaktadır. Frederic Ratzel'in fikirlerine yer vermeden önce etkilendiği kişi Darwin ve teorisinden bahsetmek gerekmektedir. 1859'da Charles Darwin'in Türlerin Kökeni adlı kitabının yayılmasıyla evrim tartışmaları başlamıştır. Biyolojide dominant paradigma olarak belirtilen evrim, sosyal bilimlerde Ratzel'in organik devlet tanımında etkisi görülmüş ve sosyal bilimlerde sosyal darwinizm adıyla uygulama yerini almıştır. Bu sayede siyasilerin yayılmacı ve hegemonyacı politikalarının uygulanmasında etkili olmuştur (Bilgili, 2017, s. 105). Darwin etkisiyle Ratzel'in, devleti canlı organizma olarak algılanması kuramının en önemli özelliğidir. Biyolojik evrim ilkesinde en uygun olanın hayatta kalması teorisini Ratzel, sosyal bilimlerde devlet boyutuna taşınmıştır. Siyaseti coğrafyaya göre yorumlayan Ratzel'e göre devlet; doğar, büyür, gelişir, geriler ve ölür. Devletler, varlığını sürdürbilmek için mücadele halindedir. Mücadele ettiği devletlerin kaynaklarını sahiplenerek varlığını sürdürmektedir. "Bir Organizma Olarak Devlet" adlı kitabında yeni bir düzen kurulmasında yaşama alanı toprağın önemini vurgulamaktadır (Gündoğdu, 2006, s. 152). Ratzel'a göre devlet sürekliliğini sağlamak için gelişim kanunlarına ve saha genişliğine sahip olmalı, bu doğrultuda da yedi temel yasadın söz etmektedir (Şener, 2017, s. 124-128):

1. Devletin büyüklüğü, bulunduğu kültürü belirlemektedir. Devletin dilinin yayılması kültürlerin de yayılmasını sağlamaktadır.

2. Devlet, bazı belirtileri takip ederek genişlemektedir. Belirti olarak ifade edilen unsurlar, ticari, dini ve ideolojik faaliyetlerdir.
3. Devlet daha küçük birimleri kendine dâhil ederek gelişmektedir. Dâhil etme isteyerek ya da zor kullanarak gerçekleştirilebilir.
4. Siyasi sınırlar devletin yalnızca emniyetini değil, gelişmesini ve saha kazanma yönlerini belirlemektedir.
5. Devlet gelişme ve yayılma evrelerinde siyasi açıdan değer ifade eden sahaları kendi topraklarına dâhil etmek ister. Bu sahalar yeraltı kaynakları zengin yerler, deniz kıyıları, ovalar olarak belirtilebilir.
6. Saha genişletmenin ilk basamağı kültürel ve teknik açıdan geri kalmış devletlerin kendilerini güçlü hissettikçe topraklarını genişletme eğilimine yönelmeleridir.
7. Son olarak devletlerin saha genişletme istekleri bulaşıcıdır. Bu kanunlar ile devletlerin saha kazanması sağlanmakta ve saha kazandıkça daha fazlasını isteme eğilimini göstermekte oluşu aslında teori ve pratikte emperyalizmdir (Şener, 2017, s. 124-128).

Ratzel, denizin insanlık tarihindeki önemi konusuna değinmiş, insanlığın denize açılmasını, insanlığın evrensel tarihinin başlangıcı olarak görmüştür. Ratzel'a göre denizin uygarlıkların gelişimindeki önemi gitgide artmıştır. Ulusların Güç Kaynağı Olarak Deniz adlı kitabında Ratzel, jeopolitiğin dayanaklarından olan coğrafi determinizmi değerlendirerek denizin insanlık tarihindeki önemini anlatmıştır. Ratzel'dan etkilenen Rudolf Kjellen, coğrafyanın siyasete olan etkisi üzerine çalışmalar yapmıştır. Jeopolitiğin isim babası Kjellen için jeopolitik; ülke varlığının, coğrafi oluşum veya mekân içerisinde doğa kanunları ve kişilerin davranışları bakımından değerlendirilmesidir. Ratzel'in görüşlerinden etkilenen Alman hareketlerinin fikir öncüsü ve Hitler'in danışmanı Karl Haushofer, Lebensraum'u (hayat alanı) Ratzel'in teorisini referans göstererek açıklamıştır. Karl Haushofer, devletin coğrafi konumunu en önemli güç unsuru olarak nitelendirmiştir. Jeopolitik açıdan Avrupa'nın merkezi kabul edilen Almanya'yı Avrasya'nın merkezinde SCCB'nin doğal bir müttefiki olarak öngörmüş ve öngörüsü, onun 1938 yılında sürgününe neden olmuştur. Haushofer, hayat sahasını genişletmenin yönetim gücü üstün olan insanların hakkı olduğunu düşünmektedir. Haushofer, kara ve deniz gücü arasındaki çatışmalarının jeopolitiğe uygun çözümünü

bulamamıştır. Haushofer'in Nazi rejimi ile işbirliği, İkinci Dünya Savaşı sonrasında jeopolitiğin gözden düşmesine neden olmuştur (İşcan, 2004, s. 55).

Fransa'da jeopolitiğin kurucusu Paul Vidal De La Blache'dir. Jeopolitiğe "ihtimalcilik" terimini kazandırmıştır. Blache için devlet, kültürel ve ulusal bir varlıktır. Alman Jeopolitik Ekolü'nün çalışmalarının aksine Blache, daima coğrafi olayların izahı üzerine çalışmıştır. Devleti canlı organizma yerine, kültürel ve ulusal bir varlık kabul etmekte ve politikada insan unsurunu ön planda tuttuğu için coğrafi determinizme karşı çıkmaktadır. Fransız jeopolitik teorisyenlerden Yves Lacoste için jeopolitik, toprak ve toprakta yaşayan insan üzerinde iktidar kurabilme rekabetidir. Bir devletin jeopolitiğini anlamak için siyasi güçler arasındaki iktidar ilişkilerine bakmanın yanında komşularının ittifak ve düşmanlarına bakılması gerektiğini ileri sürmektedir. Fransız Pascal Boniface ise jeopolitik ve jeostratejik arasındaki farkı açıklamış, jeostratejiyi güvenlik ve savunma ile ilgili olarak kullanmayı tercih ederken jeopolitiği ise uluslararası aktörlerin satranç hamlelerini analiz etmeye yarayan yaklaşım şeklinde belirtmiştir (Şener, 2017: 28).

İngiliz General Howard Colomb, Kuzey Amerika ve Avrupa ülkeleri arasındaki ekonomik, politik işbirliğine vurgu yapan düşünce tarzı Atlantizmin temelini oluşturan Deniz Gücü Teorisi'nin kurucularındandır. Colomb, Deniz Savaşı, Temel İlke ve Deneyimler adlı kitabında deniz devletleri ve bu devletlerin güçleri hakkında görüşlerini anlatmıştır. Colomb'un görüşlerini Alfred Thayer Mahan geliştirmiştir. Bu nedenle Mahan-Colomb Teorisi olarak da anılmaktadırlar. Mahan, Amerika ve Atlantik'in yanı sıra dünya jeopolitiğine realist ve stratejik jeopolitik kuramlarına katkı sağlamıştır. Mahan, Deniz Gücünün Tarihe Etkisi eserinde kara-deniz imparatorluklarının tarihteki rolünü incelemiş ve bunun sonucunda deniz ülkelerinin kara ülkelerinden üstün olduğunu savunmuştur. Kenar Kuşak Teorisyeni Spykman jeopolitiği, devletin uluslararası ilişkilerini analitik kılan düşünce olarak görmektedir. Amerikalı siyaset bilimci Nicholas J. Spykman'ın jeopolitiği Amerikan politikası ve stratejisinin coğrafi esaslı dayanaklarına yer vermiş ve Heartland kadar Rimland'ın da önemli olduğunu belirterek Kenar Kuşak Teorisi'ni ortaya koymuştur. Kenar Kuşak ve Deniz Hâkimiyeti Teorileri ABD'nin güvenlik stratejisi ve dış politika oluşumunda hala güncelliğini korumaktadır (Hasanov, 2012, s. 42-76).

1.3. Jeopolitiğin Unsurları

Jeopolitik, fiziki coğrafya ve beşeri coğrafyadan yararlanarak zaman unsuru ile birlikte geleceğe yönelik politikaları belirlemektedir. Mekân, güç ve zaman jeopolitiğin ana unsurlarını oluşturmaktadır. Politik hayat, coğrafya ile ilişkilidir. Politika, bir mekân üzerinde gerçekleştirilir. Sempa, (2002, s. 5) uluslararası politikada coğrafyanın en temel unsur olduğunu savunmaktadır.. Devletlerin sahip oldukları coğrafi özellikler önemli bir güç unsurudur. Bir ülke coğrafyasının sahip olduğu dağlar, ovalar, denizler uluslararası siyasette avantaj ya da dezavantajlar sağlamaktadır.

Unsurlar jeopolitiğin alt birimleridir. Jeopolitiğin unsurları üç alt başlıkta incelenmektedir. İlk alt birim, değişmeyen unsurlar ya da coğrafi unsurlar olarak belirtilen bölgenin mekân özellikleridir. İkincisi değişen veya beşeri unsurlar başlığı altında sosyal değerler, ekonomi, politik değerler, askeri değerler ve kültürlerle ilgili olan tüm unsurlar incelenmektedir. Jeopolitiğin kapsamını belirleyen son başlık ise zamandır (İlhan, 2019, s. 24).

1.3.1. Değişmeyen Unsurlar

Kuzey ve güney yarım kürenin farklı coğrafi özelliklere sahip olması o bölgelerde bulunan devletlerin siyasi ve ekonomik ilişkilerini doğrudan etkilemektedir. Kara ve denizlerin dağılışı siyasi gelişmelerde etkili olan bir unsurdur. Kuzey yarım kürede devletler belli bir konumda yer almaktadır ve sınır değişiklikleriyle değişir. Bu değişim büyüme ya da küçülme şeklinde gerçekleşeceğinden devletin konumunu etkileyecek oranda olmayacaktır. Devletlerin yönetim şekilleri değişebilir fakat dış politikaları sürekliliğe sahip olmalıdır. Coğrafyanın değiştirilemez oluşu, ülkenin politikasını sosyal, siyasal, ekonomik ve askeri yapıları belirlemektedir. Devleti tehdit eden unsurlar da coğrafi özelliklerle meydana gelmektedir. Bu tehditlere karşı alınması gereken tedbirler coğrafi şartlara göre belirlenmelidir.

Coğrafi konum, enlem ve boylamlara göre yeryüzündeki yeriyle ilişki sağlayan coğrafi koşulların tümüdür. Bir ülkenin hangi iklim kuşağında bulunduğu, deniz ve okyanuslara kıyısının olması veya olmamasına, önemli kavşak noktaları, köprüleri, geçitleri ile dünya siyasetinde önemli çatışma bölgelerine olan uzaklığı akla gelmektedir.

Coğrafi konum ve jeopolitik konum birbirinden farklıdır. Coğrafi konum, jeopolitik konumun, içinde yer almaktadır. Ülke sınırları değişmedikçe coğrafi konum hep aynı

kalır. Fakat jeopolitik konum iki şekilde değişmektedir. İlk ülkelerin ekonomik, sosyal, politik, askeri ile ilgili olan değişiklikler sonucunda, ikincisi ise savaşlardan önceki ve sonraki durumlarında meydana gelen değişikliklerdir (İlhan, 2002, s. 318-322). Ülkenin coğrafi konumları aynı zamanda ülkenin güvenliğini de etkilemektedir. Bir devletin tamamen kara devleti olması ya da denize kıyısının olması, ekonomik ve siyasi çıkarlarına yön vermektedir. Devletin sahip olduğu sınır sayısı devletin güvenliğini etkilediğinden dış politika sınırlardan başlayarak üretilen politik faaliyet olmaktadır. Sınırlar potansiyel çatışmayı kolaylaştıran alanlardır. Bir devlet ne kadar çok sınıra sahipse o kadar çok çatışma ve savaş deneyimi ihtimaline de sahip görülmektedir. Yeryüzündeki bir toprak parçası sadece üzerinde kurulan devleti değil çevresindeki alanları da etkilemektedir (Karnıbüyük, 2019, s. 167-185).

İklim şartlarına bakıldığında şartları zor olan bölgelerde devletler öncelikle temel ihtiyaçların karşılanmasına odaklandığından siyasi, sosyal, kültürel meseleler ikinci planda kalmaktadır. İklimle dayalı olarak az gelişmiş bölgeler kutup bölgeleri ve çöl alanları olarak ifade edilebilir. Süper güç olunması tek başına yeterli olmamakla birlikte orta kuşak bölgesinde yer alan bir devlet olmaya bağlı gösterilmiştir. Yeryüzü şekilleri, iklim, toprak, bitki örtüsü, denizlere kıyısı olması, önemli geçit ve köprülere sahip olması gibi göreceli konum kazanımlarına da sahip olması gerekmektedir (Özey, 2019, s. 87-98).

Saha alanı, zengin yeraltı kaynaklarına sahipse dünyada jeopolitik odak olmaya aday niteliğini taşımaktadır (İlhan, 2002, s. 318-319). Geniş bir alana sahip olmayan devletlerin büyük bir devlet konumuna erişmesi zordur. Saha alanı, önemli bir unsur olmakla birlikte tek başına yeterli değildir. Alan, ekonomik ve askeri gelişmeler için uygun ortam hazırlayabilir. Saha genişliği kadar sahanın şekli de önemlidir. Devletler sahip oldukları sahanın şekline, konumlarına ya da yer şekillerine göre farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Saha şeklinin düzgün olması o sahaya hâkim devletin savunma için avantajlı olmasını sağlamaktadır. Bir devletin denize ya da okyanusa kıyısı olması ya da sadece kara içinde yer alması o ülkenin dış politikası ve savunması üzerindeki ana faktördür (Şener, 2017, s.93-109).

Yeryüzünün büyük bir bölümünü denizler ve okyanuslar oluşturmaktadır. Bu nedenle kıyı sahibi olmak jeopolitik açıdan önemlidir. Denizlerde ulaşım olanaklarının gelişmesi, denizlerin ekonomideki önemini arttırmıştır. Ayrıca bu olanakların gelişmesi siyasette yeni yaklaşımların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Toplumlar etkileşime daha açık hale

gelmiş, devletlerin yayılma, büyüme ve genişleme dönemlerinde etkili olmuştur. Tarihte küçük kara parçasından oluşan devletler, denizden faydalanarak dünya siyasetinde güç kazanmıştır. En bilinir örneği İngiltere'dir. Kıyı sahibi devletler dış dünya ile serbest olarak ilişki kurabilmektedir. Başka bir devletin kara parçası üzerinden geçmek gerekmediğinden ekonomik avantaj sağlamaktadır. Geçmişten günümüze bakıldığında da medeniyetler su havzaları etrafında gelişmiştir. Buradan da denizlerin siyaset için gelişme kaynağı olduğu belirtilebilir (Karnıbüyük, 2019, s. 167-185).

1.3.2. Değişen Unsurlar

Jeopolitiğin odağı güç kavramıdır. Güç analizi için gücün unsurlarının belirlenmesi gerekmektedir. Güç unsurları birbirinden bağımsız değildir. Sosyal olgular birbirleriyle etkileşim halindedir (Hacıoğlu, 2006, s. 6-7). Bir devletin dünya siyasetindeki ağırlığını ulusal karakter ve moralleri belirlemektedir. Ulusal karaktere, Türklerin cesareti ve savaşıllığı, Amerikalıların girişimciliği ve yaratıcılığı, Almanların disiplini örnek verilebilir. Ulusların karakter farklılıkları, dış politika üzerinde etkili olmaktadır. Ulusal moral ise hükümetlerin dış politikada destekledikleri savaş ya da barış gibi politikalar üzerinde gösterdiği kararlılıktır. Uluslar tehlike ile karşılaştıklarında ulusal moral kendini göstermektedir. Devletin ordusunu, uluslararası ilişkilerini, üretimini kısaca devletin tüm faaliyetlerini etkilemektedir (Şener, 2017, s. 110-112).

Sosyal değerler, insanın sahip olduğu değerlerin tümüdür. Sosyal yapıyı ise nüfus oluşturmaktadır. Nüfus, makro politikada önemli bir güç unsurudur. Büyük bir devlet olmak için tek başına yeterli olmamasına karşın gereklidir. Gerçekleşen iç ve dış göçler, genç nüfus, eğitilmiş insan sayısı, iktisadi faaliyete göre nüfus dağılımı, aktif nüfus nüfusun yapısını belirlemektedir. Nüfus, askeri güvenlik, vergi ödemeleri, sanayi için insan gücü gibi avantajlara sahiptir. Bir o kadar da dezavantajlara neden olmaktadır. Devletin doğal kaynakları, nüfus ihtiyaçlarını karşılayabilmelidir. Gıda ihtiyacını karşılayan devletler ithalat yapan devletlere göre daha avantajlıdır. Bir ülkenin gıda sıkıntısı yaşaması onun uluslararası ilişkilerde güçsüzlüğüne neden olmaktadır. Hammadde sahibi olmak da bir diğer unsurdur. Sanayi Devrimi sonrasında hammadde ulusal güç açısından önemli bir yere sahip olmuştur. Yalnızca hammaddeye sahip olmak yeterli değildir. Aynı zamanda devletin endüstriyel kapasiteye de sahip olmak gerekmektedir (Keyik, 2019, s. 12-49).

Jeopolitikte politik değerler, devletin iç ve dış politikasını bütünsel bir işleyişin gerçekleşmesine odaklanmaktadır. Bir ülkenin tüm unsurlarının milli çıkar odaklı olması gerekmektedir. Böylece politik yapı güce dönüşebilir. Askeri güç, uluslararası arenada başvurulan son unsurdur. Teknoloji, nüfus, kaliteli lider gibi unsurlar bir araya gelerek askeri gücü oluşturmaktadır. Devletlerin temel amacı hayatta kalmaktır. Devletin amacını gerçekleştirmesi için de güvenliğini sağlamak ve diğer devletlere karşı üstünlüğünü elde etmesi gerekmektedir. Bu durum ise ancak askeri güç ile gerçekleştirilebilir (Keyik, 2019, s. 12-49). Anarşık bir sistemde askeri güç ise göz ardı edilemez. Güç kullanma tehdidi, güçlü bir siyasi pazarlık aracı olarak görülmektedir. Bir devlet, gücünü meşru kılabilmeyi başarırsa uluslararası siyasette taleplerine karşı direnç fazla olamayacaktır. Eğer gücünü meşru olduğunu kabul ettiren devletin kültürü ve ideolojisi çekici ise diğer devletler istekli bir şekilde takip edecektir. Devlet toplumu ile uyumlu uluslararası normlar oluşturabilirse, değişmesi daha az olası olacaktır. Kısacası, bir ülkenin kültürünün evrenselliği ve uluslararası faaliyet alanlarını yöneten kural ve kurum oluşturma yeteneği önemli güç kaynaklarıdır (Nye, 1990). Günümüzde ise teknoloji, eğitim ve ekonomik büyüme gücün yeni belirleyicileridir.

1.3.3. Zaman

Jeopolitiğin coğrafi unsurları mekân, beşeri unsurları ise stratejide gücü temsil etmektedir. Her ikisinde de düşünceleri canlandıran unsur zamandır. Sosyal dayanışma, din, kültür seviyesi, insanların zor koşullara dayanma gücü sosyal değerler içinde yer almaktadır (Arı, 1996, s. 15).

Zaman ve mekân için evrensel güç tanımı yapmak mümkün değildir. Sistemin, yapısı ve kuralları dinamik olduğundan gücün anlamı da değişim göstermektedir. Zaman ve mekân, gücün tanımını zorlaştıran unsurlardır. Sanayi Devrimine kadarki süreçte belirleyici unsur, askeri güçtür. 1789 Fransız İhtilaline kadar askeri güçteki belirleyici unsur, askerlerin yetişmişlik düzeyi olmuş, askerlerin niceliğinden çok niteliği ön planda tutulmuştur. Milliyetçiliği ön planda tutan Napolyon ise bu durumu değiştirerek sayıca kalabalık ordular oluşturmuştur. Napolyon ile birlikte askeri gücün temel unsuru asker sayısı olmuştur (Özdemir, 2008, s. 135). Sanayi Devrimi'nden itibaren asker sayısının tek başına önemli bir unsur olmadığı, endüstriyel üretimin ve teknolojiye ayak uydurmanın gerekliliği anlaşılmıştır. Endüstriyelleşme ile birlikte hem büyük ordulara sahip olma mümkün kılınmış hem de kaybedilen teçhizatlar kısa sürede temin edilebilmiştir.

Günümüzde ise küreselleşmeyle birlikte ulusal güç kaynağı olarak kamuoyunu yönlendirme yeteneği ön plandadır. Bu yönlendirebilme de ikna olarak tanımlanabilir. Askeri gücün kullanım alanını azaltan bu unsur yumuşak güç olarak nitelendirilebilir. Askeri gücün arka planda kalmasının nedeni, uluslararası hukuk kurallarında dünya kamuoyunun etkin olması ile askeri güçte istenen sonuçları elde etmesine izin vermemesi olarak belirtilebilir.

1.4. Jeopolitik Teoriler

Yeni bir akademik çalışma olmaya başlayan jeopolitik aynı zamanda her ulusu ve devleti temsil eden farklı jeopolitik cephelerin oluşmasına neden olmuştur. 19. yüzyılın sonlarına doğru bazı ülkelerde jeopolitik okullar açılmıştır. Bu okullar kendi ülkelerinin ve komşu ülkelerin coğrafi şartlarını incelemeye başlamıştır. Kendi devlet çıkarını düşünen jeopolitik teorisyenleri göz önüne aldıkları çıkarlarla birlikte farklı teorilere ve farklı bakış açılarına sahip olmuşlardır. Bu durum farklı gruplara ayrılmalarına neden olmuştur. Bu okulların en ünlüleri İngiliz, Amerikan ve Alman jeopolitik ekolleridir. Klasik jeopolitik teorisyenleri genellikle devletlerin kara, deniz ve hava sahalarının korunmasına ve askeri güçleriyle komşu ülkelerinin yaşadıkları bölgeleri işgali ile saha genişletmeleri gibi amaçlara hizmet etmiştir (Hasanov, 2012, s. 41-42).

Uluslararası ilişkilerde Soğuk Savaş sonrası yeni dönemde jeopolitik algı değişikliğe uğramış ve eleştirel bakış açısı kazanmıştır. Bu dönemde jeopolitik yalnızca coğrafi özellik tanımlamaları değil aynı zamanda sosyal, ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel değerleri ön planda tutarak geliştiği belirtilebilir.

1.4.1. Klasik Jeopolitik Teoriler

19. yüzyıl sonundan İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar dünyayı etkisine alan klasik jeopolitik teorilerde emperyalizm etkisi oldukça fazladır. Coğrafi determinizm ilkesine sahip olan teoriler için coğrafya, devlet davranışlarındaki belirleyici unsur olmuştur. Klasik jeopolitik teorilerde İngiliz, Amerikan ve Alman ekoller yer almaktadır. Alman ekolünü etkileyen isimler kronolojik olarak Ratzel, Kjellen ve Haushofer şeklinde sıralanabilir. Bu isimlere jeopolitiğin tanımı, doğuşu ve gelişimi başlığında detaylıca yer verildiğinden teoriler kısmında başlıca İngiliz ve Amerikan Ekollerinin teorileri açıklanacaktır.

1.4.1.1. Kara Hâkimiyet Teorisi

İngiliz Halford Mackinder, Avrasya tabirini ilk kullanan kişidir. 1904, 1919, 1943 yıllarında yaptığı çalışmalarla Kara Hâkimiyet Teorisini oluşturmuştur. (Gün, 2019, s. 35). Mackinder, güce sahip devletlerin kara ve deniz devleti olarak sınıflandırılabilceğini ve dünya gücünün kara sahibi devletlerinde olacağını savunmuştur. Bir devlet için en uygun ortam devletin merkezidir. Bu doğrultuda, kara gücünün ortaya çıkacağı merkezi Avrupa'nın iç bölgesi olarak ifade etmiştir. Bölge ilk olarak Tarihin Coğrafi Mihveri (Geopolitical Pivot of History) ile daha sonra da Heartland (Kalpgah) şeklinde adlandırmıştır. Mackinder'a göre Heartland, dünya üzerinde kendi kendine yetebilecek niteliğe sahiptir. Merkez bölgeyi kontrol edebilecek iki kuşak mevcuttur. Birinci kuşak olarak bahsedilen bölgeye iç kenar kuşak adı verilmiştir. Çin, Hindistan, Pakistan, İran, Türkiye, Balkanlar, Avusturya ve Almanya bölgenin çevresindedir. İkincisi kuşak olan dış kenar kuşak ise Kanada, ABD, Avustralya Kuzeybatı Afrika ve İngiltere'den meydana gelmektedir. Mackinder, zamanla bu teorisini geliştirmiş ve merkezi Batı'ya kaydırarak şu tezi ortaya atmıştır: Doğu Avrupa'ya hâkim olan merkez bölgesine hâkim olur, merkez bölgesine hâkim olan Dünya Adası'na, Dünya Adası'na hâkim olanın ise dünyaya hâkim olacağını savunmuştur (İşcan, 2004, s. 60-64). Heartland, dünyanın en büyük stratejik kalesidir. Günümüzde de Avrasya'daki yeraltı kaynakları nedeniyle Mackinder'ın Heartland'ı hala önemini korumaktadır (Yılmaz, 2015, s. 8-9).

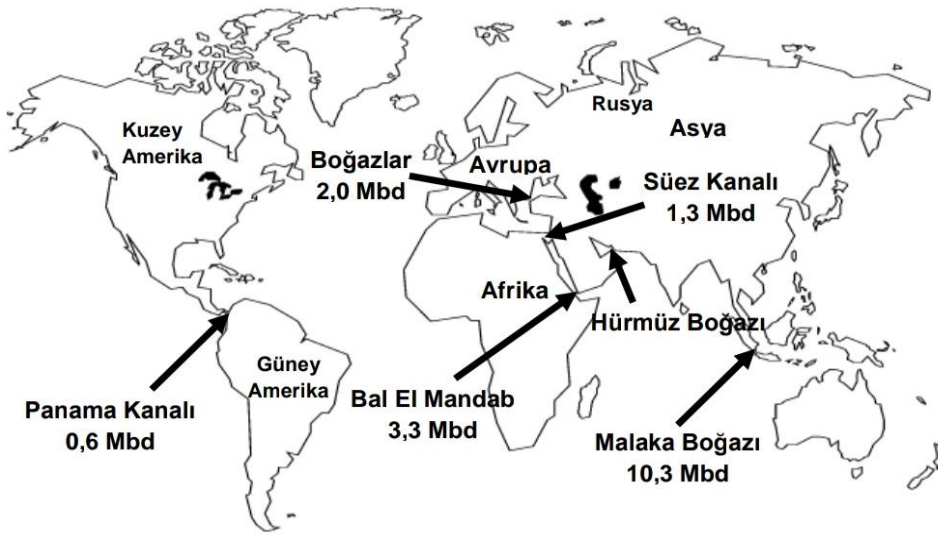

Şekil 1: Mackinder'in Heartland Haritası (Mackinder, 1904: 435)

1.4.1.2. Deniz Hâkimiyeti Teorisi

Deniz hem iletişim hem de ticaret yoludur. Devletler birbiriyle savaşıırken deniz gücünü karaya karşı baskı aracı olarak kullanmıştır. Bu yüzden denizlere egemen olmak üstünlüğü sağlayacak ilk adımdır. Denizin gücünü kavrayabilmek amacıyla dünyanın coğrafi oluşumunu bakmak gerekmektedir. Okyanus ve denizlerin dünyanın dörtte üçünü kaplıyor oluşu karaların denizden saldırıya açık hale gelmesini sağlamıştır (Berk, 2009, s. 16-18). Sanayi Devrimi sonrasında hammadde ve pazar ihtiyacı denizin önemini arttırmıştır. Böylece Mahan'ın deniz geçitlerine hâkim olan dünyaya hâkim olur teorisi ortaya çıkmıştır. Alfred Thayer Mahan, 20. yüzyıl deniz stratejilerinin kurucusudur. Amerika, İngiltere, Almanya ve Japonya deniz kuvvetlerinin gelişimini etkileyen kişidir. En önemli eserleri, Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi 1660-1783 ve eserinin devamı niteliğini taşıyan Deniz Gücünün Fransız Devrimi ve İmparatorluk Üzerine Etkisi 1793-1812'dir. Mahan, teorisini geliştirirken İngiltere'den etkilenmiştir. Sömürgelerinin idaresini deniz gücü aracılığıyla gerçekleştiren İngiltere, bu gücü sayesinde dünyaya hükmeden bir dönem yaşamıştır (Ural, 2009, s. 132-133).

İngilizlerin dünyaya hükmettiği dönemde, ABD'nin güç kazanması amacıyla jeopolitik teoriler üreten Mahan'a göre deniz karalardan daha iyi ulaşım sağlamaktadır. Ayrıca denizcilik sayesinde dünya rezervlerinin çoğuna ulaşabilmek mümkün görülmektedir. Deniz kuvvetleri, kara kuvvetlerine göre daha kolay ekonomik ve politik etkinlikleri dağıtabileceği görüşüyle dünyadaki boğaz ve kanalları kontrol altında tutarak dünya ticaretine hâkim olunabileceğini belirtmiştir. Mahan'a göre, bir devletin etrafının okyanuslarla çevrili olması, o devletin savunma olanaklarını kolaylaştırmakta ve devletlerle ilişkisinde daha geniş hareket kabiliyeti sağlamaktadır. Tamamen kara parçasından oluşan ya da yarısı denizlerle çevrili olan devletler, savunma için bölünme yaşayacağından daha fazla harcama yapmak durumunda kalacaktır. Mahan'ın jeopolitik teorisi kısaca, denizlere hâkim olmanın dünya hâkimiyetini getireceği yöndedir. Bu hâkimiyetin deniz yollarını elde etmek ve korumakla gerçekleşeceğini belirtmiş, deniz ticaret yollarının kontrolüne sahip olan devletin dünya hâkimi olacağını savunmuştur (Kuduoğlu, 2016, s. 20).

Şekil 2: Deniz Ticaret Yolları (Yılmaz, 2015, s. 20)

Deniz Hâkimiyeti Teorisi, Amerika'nın dış politikasını büyük bir oranda etkilemiştir. Amerika'nın günümüzde tek süper güç olarak görülmesi deniz üzerindeki gücünün başka bir güç ile dengelenmemiş olmasından kaynaklanmakta olduğu belirtilmektedir (Kocakenar, 2015).

1.4.1.3. Kenar Kuşak Hâkimiyet Teorisi

İkinci Dünya Savaşından itibaren Mackinder'in jeopolitik teorileri Amerika jeopolitikasının ortaya atılmasını sağlamıştır. Amerikan jeopolitik teorisyeni Nicholas Spykman, jeopolitiği, ABD'nin güvenliğini sağlamak amacıyla ele almış ve dış politikada stratejik şekillenme açısından en etkili araç olarak kullanmıştır. Spykman'ın jeopolitik görüşünü, Dünya Politikasında Amerikan Stratejisi kitabı ve ölümünden sonra konferans notlarının bir araya getirildiği Barış'ın Coğrafyası adlı eserde görmek mümkündür. İlk kitabında uluslararası ilişkilerdeki güç kullanımı ve dengesini incelemiştir. Barış'ın Coğrafyası adlı eser ise Rimland teorisini ortaya koyan kitaptır. (Kocakenar, 2015).

Spykman, tarihin kuzey yarım küredeki ılıman iklimde yazıldığını, bu doğrultuda ABD'nin bu alandaki sahası ve zengin topraklarıyla şanslı coğrafyaya sahip olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda Kanada, Meksika gibi siyaseti zayıf devletlere komşu olması ve dünya deniz yollarına kolayca ulaşabilmesi ABD için avantaj sağlamaktadır. Diğer taraftan Batı Avrupa ve Doğu Asya arasında yer aldığından ABD'nin Avrasya ile çevrelendiğini belirtmiştir (Menzilcioğlu, 2018, s. 20).

Şekil 3: Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi (Alpar,2020)

Spykman, Barış'ın Coğrafyası adlı kitabında, Mackinder'in Kara Hâkimiyet Teorisiyle benzer coğrafi değerlendirmelerde bulunmuş ve Mackinder'in iç kenar bölgeyi göz ardı ettiğini savunmuştur. Spykman, Avrasya'nın gücünün Heartland'da olmakla birlikte Heartland'ı çevreleyen bölge, kendi deyimiyle (Rimland) kenar kuşağıdır. Spykman'ın tezi, kenar kuşak ülkelerindeki hâkimiyetin Avrasya'yı, Avrasya'da kurulan hâkimiyetin ise dünya hâkimiyetini getireceği doğrultusunda ifade edilmektedir. Rimland Kuşağı olarak tabir edilen bölge ülkeleri Batı Avrupa, Türkiye, Irak, Pakistan, İran, Afganistan, Hindistan, Çin ve Kore'dir. Ona göre Rimland, deniz ve kara kuvvetinde tampon alandır. Spykman'ın teorisinin amacı, SSCB'yi mevcut güç merkezinden alıp ABD'yi dış kenar ülkeleri üzerinde hâkim güç pozisyonuna getirme ve ABD'nin Heartland'a ulaşılabilmesini sağlamak için diğer iç kenar hilalde yer alan Müslüman Türk ülkelerini ele geçirmesidir. Kenar Kuşak Teorisi, 1945 sonrası Amerika dış politikasında etkili olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın ikiye bölünmesi, NATO'nun kurulması, 2001'de Afganistan, 2003'te Irak işgali ile teorinin pratiklerini görmek mümkündür (Menzilcioğlu, 2018, s. 20).

1.4.1.4. Hava Hâkimiyeti Teorisi

1921'de Douhet, The Command of The Air (Hava Hâkimiyeti) adlı çalışmasında başarılı olmanın düşman uçağını, düşman komuta merkezlerini, endüstri ve nüfus merkezlerini bombalayarak düşmanı güçsüz bırakma ile mümkün olduğunu belirtmiştir. Bu durum düşmanın psikolojik olarak yıkılmasını sağlayarak hızlı bir şekilde zaferin gelmesini sağlayacaktır. Hava hâkimiyetiyle ilgili ilk çalışmaları, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra

İtalyan General Giulio Douhet gerçekleştirmiştir. Daha sonra General William Mitchell ve Hava Albayı Hausy Scitaklian, geliştirdiği teoridir. Hausy Scitaklian, Mackinder'ın Heartland teorisini yorumlayarak kendi teorisini ortaya koymuştur. Teoride, Heartland ya da kıyı ülkeleri kuşağında yer alan devletlerden hava kuvveti üstünlüğüne sahip olanın merkez bölgeyi kontrol edecek bir güce ulaşabileceği savunulmaktadır. Teorinin asıl fikri Alexander P. De Seversky tarafından geliştirilmiştir. İlk kez stratejik olarak hava hâkimiyetinin öneminden bahseden Seversky, Victory Through Air Power (Hava Gücü Aracılığıyla Zafer) eseriyle deniz gücünün çöktüğünü ve zafer için hava gücünün gerekliliğini ifade etmiştir. Air Power: Key to Survival (Hayatta Kalmanın Anahtarı: Hava Gücü) eserinde ise kara ve deniz gücünün hava gücüne duydukları gereklilikten bahsetmektedir. Bu doğrultuda Hava Hâkimiyeti Teorisi, kara ve deniz gücünü savunan teorilerin doğruluğunu kabul etmekle birlikte hava gücünün, kara ve deniz gücünü kontrol altına alabileceğini savunmaktadır. Bir devletin dünya hâkimiyetini gerçekleştirebilmesinin, güçlü bir hava filosuna sahip olmasına bağlı olduğu savunulan teoriyle eski jeopolitik teoriler önemini yitirmiştir. Teori ile birlikte, coğrafi zorluklar, zaman ve mesafe gibi kavramların nitelikleri değişmiştir (Çoban, 2009, s. 14).

Hava gücüne önem vermenin yanında yeterli ekonomiye sahip bir devlet, dünyaya hükmedebilecektir. Seversky, Avrupa'nın kıyı bölgelerini, Kuzey Afrika'yı ve Orta Doğu'yu dünyanın kalp ve karar sahası şeklinde belirtmiş ve bölgeye sahip olan aktörün dünyaya da hâkim olacağını belirtmiştir. Menzil ve potansiyel kısıtlamaların önlenmesini sağlama, personelin gözlem yapması ve deniz-kara üssündeki olayları kontrol etmesine olanak tanıyan hava hâkimiyeti yalnızca askeri değil, iletişim, casusluk ve keşif gibi faaliyetlerde de etkilidir. Hava hâkimiyeti, küreselleşen dünyada hâkim güç olmak isteyen aktörlerin öncelikleri arasında yer almakta ve uzun bir süre de gündemde kalmaya devam edecektir (Özdemir, 2020).

1.4.2. Çağdaş Jeopolitik Yaklaşımlar

Soğuk Savaş sonrası değişim sürecine giren jeopolitik anlayış, coğrafyanın tek başına en önemli faktör olduğu görüşünün reddetmesi ile başlamıştır (İşcan, 2004, s. 70). Çağdaş teoriler, egemen uluslararası ilişkiler kuramlarını içerik ve yöntem bakımından yetersiz bulmaktadır. Sadece dünya düzenini korumak üzerinde değil, nasıl dönüşeceği üzerinde durmaktadır. Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistemde gerçekleşen değişimle birlikte klasik jeopolitik teoriler önemini yitirmiştir. Çağdaş jeopolitik, klasik jeopolitik teorilerin

coğrafi mekân ve uluslararası ilişkilerde kurduğu gündelik ilişkiyi reddetmekte ve klasik jeopolitik teorisyenlerin coğrafi mekândaki katı sınır algısını sorgulamaktadır (Erşen, 2020).

En önemli isimleri Gearoid Tuathail, John Agnew ve Simon Dalby olup uluslararası ilişkilerin stratejik boyutuna odaklanmışlardır. Coğrafyayı kontrol etme teorisine eleştirmiş ve küreselleşen dünyada jeopolitiği ekonomik ve sosyal değişimleri yansıtan yaklaşımı savunmuşlardır. Bu dönemde tüm aktörler ulusal güçlerini kendi ideolojilerine göre yönlendirmiş ve buna göre politikalarını biçimlendirilmiştir. Yaşanan bu değişimde sabit kalan tek şey devletlerin ulusal çıkarlarını koruması olmuştur. Soğuk Savaş sonrası yönetim, ticaret, ekonomi gibi alanlarda engelsiz hareket imkânı tanıyan küreselleşme dünyayı birçok yönden etkilemiştir. Dünya siyasetine jeopolitik yönden bakıldığında birbirini etkileyen ve tetikleyen olaylar, küreselleşme sürecinde jeopolitiğin yeniden tanımlanma gereksinimine ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur (Taban, 2013, s. 27-28).

Çağdaş jeopolitik teorilere değinilmeden önce belirtmelidir ki değişime uğrayan jeopolitik tümüyle klasik jeopolitik çalışmaları geride bırakmamıştır. Francis Fukuyama'nın Tarihin Sonu, Robert Kaplan'ın Yaklaşan Anarşisi, Samuel J. Huntington'un Medeniyetler Çatışması'nda görülen klasik jeopolitiğin izleri bu savı doğrulamaktadır. Benzer şekilde Büyük Satranç Tahtası'nda Zbgniew Brzezinski'nin Mackinder'dan etkilenmesi, Aleksandr Dugin'in Yeni Avrasyacılık teorisinde Mackinder Mahan ve Haushofer'dan etkilenmesi klasik jeopolitik teorileri tümüyle ortadan kaldırmanın mümkün olmadığını göstermektedir (Atay, 2016, s. 149-151).

Fukuyama'nın "Tarihin Sonu ve Son İnsan" çalışması, Soğuk Savaş sonrası dünyada liberalizmin alternatifsiz bir ideoloji olarak zaferini ilan ettiği tartışmalarını başlatmıştır. Fukuyama, tezinde dünya tarihinin değil, ideolojik evriminin ve beşeri yönetim biçiminin son evresi olarak Batılı liberal demokrasinin evrenselleşmesini bir anlamda tarihin sonu olarak nitelendirmiştir. Irak'ın Kuveyt işgali nedeniyle gerçekleştirilen bir kongrede ABD Devlet Başkanı George W. Bush, birlikte hareket etmenin dönemine girildiğini belirterek Yeni Dünya Düzeni kavramını ön plana çıkarmıştır. Bush bu düzeni, terörden arındırılmış, adalet ve barış arayışı temelinde daha güvenli bir dünya şeklinde belirtmiştir (Balci, 2016: 113-114). Uzaya hâkim olan dünyaya hâkim olur sloganını taşıyan Uzay Hâkimiyeti Teorisi yine Bush döneminde gündeme gelen jeopolitik teorilerdendir. Teorinin amacı uydularla dünyanın denetlenmesini ve dünyanın kontrolünü sağlamaktır (Özey, 2001).

1.4.2.1. Büyük Satranç Tahtası

Brzezinski, ABD'nin Avrasya'da hegemonluk kazanması ve dünya siyasetini şekillendirmesi amacıyla Yeni Dünya Düzeni için çalışmalar gerçekleştirmiştir. Brzezinski, Mackinder'in teorisindeki Avro-Asya'yı Büyük Satranç Tahtası olarak tanımlamıştır. Brzezinski, 1998'de yayınladığı Büyük Satranç Tahtası, Amerika'nın Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri eseri ve 1997 Avrasya için Jeostrateji adlı makalesiyle Avrasya için yeni jeopolitik varsayımlar oluşturmuştur. Sovyetler dağıldıktan sonra ABD'nin tek güç olması, Avrasya'ya ilişkin politikaların benimsemesini zorunlu kılmış ve dünyanın siyasi olarak en çekişmeli devletlerine sahip bölgenin aktif olması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca Brzezinski, Soğuk Savaş'tan sonra Avrasya'nın ABD'nin ödülü olduğunu iddia etmiştir. Dünya ekonomisi, enerji kaynakları ve askeri güçlerinin büyük bir kısmının Avrasya'da yer almasının Amerika'nın potansiyelini gölgelemekte olduğu düşünülmektedir. Avrasya'yı kontrol edecek küresel gücün Batı Avrupa, Doğu Asya, Orta Doğu ve Afrika üzerinde de kontrolünü sağlayacağı görüşüyle Avrasya, jeopolitik satranç tahtası olarak değerlendirilmiştir (Şakı, 2018, s. 52-57).

Avrasya'nın yeryüzündeki en geniş kıta olması, dünya nüfusunun %75'inin Avrasya'da yaşaması, dünya fiziki zenginliklerinin büyük bir kısmının burada bulunması, yeryüzündeki enerji kaynaklarının %75'ine sahip olması, Avrasya'nın önemini artıran jeopolitik unsurlardır. Aynı zamanda ABD dışında altı en büyük ekonominin ve askeri harcama yapan ülkelerin Avrasya'da olması gibi durumların bir arada yer alması bölgeyi önemli kılmaktadır. Dolayısıyla Amerika'nın üstünlüğüne siyasi ve ekonomik açıdan meydan okuma potansiyeline sahip tüm aktörler Avrasya'da yer almaktadır. Avrasya, Amerika'nın gücünü aşmakta olduğundan küresel üstünlük için mücadele alanı Brzezinski'nin ifadesiyle bir satranç tahtası olarak görülmektedir. Buna göre bölgede ABD'nin çıkarlarını etkileyebilecek beş jeostratejik oyuncu yer almaktadır. Fransa, Almanya, Rusya, Çin ve Hindistan'ın jeopolitik oyuncu konumunda görülmesi öte yandan Ukrayna, Azerbaycan, Güney Kore, Türkiye ve İran jeopolitik mihver ülke adıyla anılması, bu devletlerin jeopolitik öneminin yüksek olduğu anlamını taşımaktadır. Brzezinski'nin jeopolitik stratejisi temel olarak ABD'nin Avrasya'daki egemenliğinin kurumsallaştırma amacına sahip olduğu belirtilebilir. Brzezinski'ye göre Avrasya Yeni Dünya Düzeninin merkezi konumundadır. Ekonomik, askeri ve siyasi bakımdan ABD'ye meydan okuma potansiyeline sahip Avrasya'da ABD'nin küresel gücünü korumak için

dengeleyici ve kapsayıcı politikalar izlemesi gerektiğini vurgulamıştır. Eğer izlemezse ABD, Çin ve Hindistan gibi devletlerle küresel gücünü paylaşmak durumunda kalacağı öngörülmektedir (Şakı, 2018, s. 52-57).

1.4.2.2. Avrasyacılık

Avrasya, Avrupa ile Asya kelimelerinin birleşiminden oluşmuş bir terimdir. Avrupa ve Asya kıtasını kapsayan coğrafi bölge, Avrasya ana kıta olarak ifade edilmektedir. Bölgede can alıcı gelişmeler Asya yoğunluklu yaşanmakta olduğundan, Avrasya Balkanları olarak ifade edilen alan; Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Afganistan'dan oluşmaktadır. Bölgede stratejik oyuncu olarak ise Türkiye ve İran görülmektedir (Özder, 2013, s. 66).

Doğu ve Batı'nın güç mücadelesinin gerçekleştiği alanı ifade eden Avrasya kavramını Alexander Von Humboldt literatüre kazandırmıştır. Avrasyacılık, Rusya'nın bölgede hâkim güç olmak için izlediği politikadır. Avrasya'nın coğrafi sınırının belirlenmesiyle birlikte jeopolitiğe dayanan Avrasyacı fikirler 19. yüzyılda yayılmaya başlamıştır. Klasik Avrasyacılığın temellerini, Bolşevik Devrimi karşıtları Truvbetskoy, Florovski, Savitskii, Vernadskiy oluşturmuş ve Avrasya coğrafyası üzerinde felsefi kimlik benimsetilmesini hedeflemişlerdir. Klasik Avrasyacılık temsilcileri çalışmalarında, Avrupalılaştırmanın kendilerini kimliksizleştireceği bundan dolayı tarihsel süreçle beraber ortak kültüre sahip Avrasyalı kimliği olan bir toplum inşa etmeyi hedeflemişlerdir. Rus Profesör Pomanskii, geleneksel coğrafi tanımlamasında Avrupa, Asya ve Afrika'dan oluşan coğrafi bakış açısını, Petr Savitskii geliştirmiştir. Savitskii, Humboldt'un Avrasya tanımından farklı bir Avrasya coğrafyası olduğunu belirterek Rusya'nın Avrasyacı akımının bu bölgedeki tarihi ve kültürel bağlara sahip olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla Rus jeopolitik ekolün Avrasya coğrafi tanımlamasının Rusya'nın çıkarlarına uygun olduğu görülmektedir. Avrasyacılığın, Sovyetler Birliği sonrasında yeniden ön plana çıkması Rusya'nın Avrupalı ve Asyalı kimliklerinin olduğunu belirtmenin yanı sıra Slav ve Türk-müslüman kültürlerini sentezleyen Neo-Avrasyacılık terimi ile yeniden önem kazanmıştır. Neo-Avrasyacılık, ideolojik dönüşümler yaşayarak homojenliğini kaybetmiş olmasının sonucunda çağdaş düşünce akımlarını sentezlemiştir (Mangır, 2020, s. 194).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra komünistler, Avrasyacılar ve Batılılar arasındaki çatışmalar Rusya'nın iç politikasını etkilemiştir. Komünizmin çökmesi, Avrasyacıları Rus siyasetinde tekrar ön plana çıkarmıştır. Jeopolitik, Komünizmin

ardından özellikle Avrasyacılıkla birlikte Orta Asya'da eski Sovyet topraklarında popüler bir söylem olmuştur (Rahim, 2020, s. 90). Dugin, Rusya'nın yeni bir politik fikre ihtiyacının olduğu bu doğrultuda liberalizmin Rusya için uygun olmadığını belirtmesinin yanı sıra komünizm ve faşizmin kabul edilemez olduğunu vurgulamıştır. Yeni Avrasyacılık akımı savunucusu Aleksandr Dugin Rusların tekrar imparatorluk olması gerektiğini savunmuş, Almanya, İran, Japonya ile ittifak sağlanması gerektiğini belirterek Moskova merkezli bir imparatorluğun sınırlarını belirlemiştir (Yılmaz, 2015, s. 111-113). Rus siyasal hayatının krizi nedeniyle ön plana çıkan Avrasyacılık anlayışı, Soğuk Savaşın son bulmasıyla yeniden önem kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde Yeni Avrasyacılık olarak adlandırılan teori, Klasik Avrasyacılığın yeniden yorumlanmasına dayanmaktadır. Bu çerçevede Aleksandr Dugin'in 1997'de yazdığı Rus Jeopolitiği'nde Yeni Avrasyacılığı sistematik bir düşünce yapısı haline getirmiştir. Dugin'in Avrasyacılığı büyük ölçüde Mackinder'in kara ve deniz güçleri arasındaki zıtlığına dayanmaktadır. Bu zıtlığın günümüzde ABD ve Rusya arasında vücut bulduğunu savunan Dugin, gerçekleşen mücadelede Rus tarafının üstünlük kurabilmesi için Avrasya Birliği'nin kurulmasının gerekliliğini ifade etmiştir. Kurulmak istenen Avrasya Birliği ile Rusya'nın bölgede egemen unsur olması planlanmaktadır (Kurt, 2019, s. 460,461).

Temel olarak, Klasik Avrasyacılık ve Yeni Avrasyacılık Rusya'yı, Avrasya kara kıtasının topraklarında farklı kültürden insanları kapsayan ve bütün bir uygar varlık olarak görme arzusu içinde olduğu belirtilebilir. Bu uygarlık bir arada yaşamının bir sonucudur. 19. yüzyıldan beri Rus milliyetçiliği, her iki gelenek de Rusya Avrasyası'nı temel almaktadır. Rusya Avrasyası'nın jeopolitik birliğini yok etmeyi amaçlayan Batı'nın gelecekte de bu amacına yönelik çalışmalarını devam edeceği kanısı mevcuttur (Bassın&Tüfekçi, 2013, s. 120-123).

1.5. Türkiye Dış Politikasında Jeopolitik Görüşler

Türk jeopolitik görüşlere yer vermeden önce Anadolu Yarımada'sının jeopolitik özelliklerinden bahsetmek gerekmektedir. Türkiye'nin sahip olduğu coğrafi avantajlar her dönemde pek çok ülkenin odak noktası olmuştur. Türkiye, Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu'yu bağlayan köprüdür (Şemşek, 2014, s. 6-8). Topraklarının büyük bölümü Asya'da diğer kısmı ise Avrupa'da yer almaktadır. Türkiye'nin mutlak konumuna bakıldığında 26-45 Doğu boylamları ile 36-42 Kuzey enlemleri arasında yer almakta olduğu görülmektedir. Bu da ılıman iklim kuşağında dolayısıyla, insan yaşamı için en

ideal kuşakta yer aldığını belirtmektedir. Bu durum Türkiye'nin tarihin en eski dönemlerinden beri medeniyetlerin kurulduğu yer olmasına yani medeniyet beşiği olarak ifade edilmesini sağlamıştır (Özey, 2017, s. 2-4). İslam ve Hristiyan dünyasının arasında kalan Türkiye, batıdan Avrupa, kuzeyden Rusya, doğudan Asya, güneyden Afrika ve Arap kültürü ile çevrilidir. Türkiye, etrafında Akdeniz ve Karadeniz'e sahip, İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Karadeniz ülkelerini ve Rusya'yı sıcak okyanuslara bağlayabilen aktördür. Mackinder'ın teorisinde Avrasya ve Afrika'dan oluşan Dünya Adası'nın merkezinde Türkiye yer almaktadır. Aynı şekilde Spykman' a göre Türkiye, Dünya Adası'na sahip olmak için yapılacak olan kuşatmanın son alanını oluşturmaktadır (Kaya, 2017, s. 9).

1.5.1. Osmanlı Döneminde Jeopolitik Görüşler

Türklerin, Osmanlı'dan önce ve Osmanlı döneminde jeopolitik düşüncelerle ilgili herhangi bir yazılı kaynağı bulunmamaktadır. Fakat Seydi Ali Reis'in Mir-at-ül-Memalik ve Muhit eseri; Kâtip Çelebi'nin Cihannüma eseri ve Evliya Çelebi'nin Seyahatname eserinde jeopolitik ile ilgili konulara değinilmiştir. Eserlerde sistematik bir şekilde jeopolitik yaklaşımı yapılmadığından jeopolitik çalışmaların olmadığı belirtilmektedir (Özgen, 2014, s. 202). Osmanlı'nın en parlak dönem (15, 16 ve 17. yüzyıl) birçok jeopolitik ve jeostratejik bölgelere sahip olduğu dönemdir. Osmanlı, kuruluş ve yükselme döneminde fetihleri gerçekleştirirken jeopolitiğe önem vermiştir. Osmanlı'nın dağılması dönemin en önemli jeopolitik unsuru olarak nitelendirilebilir. Araştırmacılara göre Osmanlı'nın dağılma nedenleri, devletin jeopolitik ve jeostratejik çalışmalarındaki yoksunluk, geniş coğrafi bölgelerin fethedilmesi, teorik görüşlerin pratik ile uyum sağlayamamasıdır. Yeni coğrafyaları işgal etmesi, kendi coğrafi bütünlüğünü ihlal etmesine, mekân ve sınırlarını değiştirmek zorunda kalmasına, yeni toplumlarla mücadele halinde bulunmasına, komşu ve sınır güvenliği sorunlarına, dini çatışmaların devam etmesine, Avrupa kıtasına girdikçe daha zor savaş şartlarıyla karşılaşmasına neden olmuş ve Osmanlı'nın başlıca jeopolitik sorunları haline gelmiştir. (Hasanov, 2012, s. 177-181).

1.5.2. Atatürk ve Soğuk Savaş Döneminde Jeopolitik Görüşler

Atatürk, Türkiye jeopolitiğinin Avrasya olduğunu belirtmiş ve bu coğrafyadaki devletlerle Türkiye'nin ilişkilerini geliştirmesi gerektiğini ifade etmiştir. Türklerde Avrasyacılık kavramını kullanan ilk kişi ise Ziya Gökalp'tir. Avrasyacılık, Türkiye'nin

dış politikasında önemli bir yere sahiptir. Avrasya'nın büyük devletlerinin çöküşü ile birlikte Türkiye ve Sovyet Rusya Avrasyacılığı devlet stratejisi olarak belirlemiş, Anglosakson Atlantizmine ve Avrupa Karasalcılığına karşı kullanmıştır. Lenin ve Atatürk bölge ülkeleri ile jeopolitik ilişkiler üzerine çalışmış, İngiliz-Amerikan Bloğunun SSCB'ye karşı olan düşmanca tavrı nedeniyle Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne üye olmayı ertelemiştir. Atatürk bu dönemde kapitalizm ve sosyalizm arasında orta yolu bulan tarafsız bir devlet yapısını seçmiştir. Atatürk Osmanlı'dan miras kalan sorunları, Atlantizme bağımlı olmadan, ancak bu devletlerle iyi ilişkiler kurarak ortadan kaldırmak istemiştir. Meselelerin barış içinde ve ortak çıkar gözetilerek çözümlenmesi Atatürk'ün önceliği olmuştur (Hasanov, 2012, s.181-185).

Atatürk'ün Jeopolitik görüşlerinin önemli bir kısmı İkinci Dünya Savaşı öncesi blok oluşturma ve savaş hazırlık döneminde meydana gelmiştir. İtalya'nın Akdeniz'de kontrolü ele geçirmeye çalışması Türkiye'de tedirginlik yaratmış ve Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne karşı yardım anlaşması talebinde bulunmasına, bu talebin de ret cevabı almasıyla Türkiye'nin SSCB ile yollarının ayrılmasına sebep olmuş ve Türkiye'nin Milletler Cemiyeti üyeliğine yönelmesini sağlamıştır. Atatürk'ün vefatının ardından Türkiye Batı ile Doğu arasındaki denge politikasını izlemeye devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsız ülke statüsünü kazanması dönemin en büyük başarısı olarak nitelendirilmektedir. Özellikle 1940'lardan sonra SSCB'den daha da uzaklaşan Türkiye, Atlantizmle daha da yakınlaşmış ve NATO'ya üye olarak Batı'nın Avrasya'daki Sovyet karşısı üssü haline dönüşmüştür. Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin en önemli dış politikası ABD ile askeri ve politik ilişkiyi korumak ve geliştirmek olmuştur. Türkiye bu dönemde kendi hedefleri doğrultusunda değil, ABD ve Avrupalı devletlerin Türkiye için belirlediği stratejilere göre hareket etmiştir (Yılmaz, 2015, s. 23-24).

Türkiye'de uzun bir süre jeopolitik yalnızca askeri kurumlarda ve bazı istisnai sivil çalışmalarda görülmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrasında jeopolitik çalışmaların ilk örneği Sami Güngör'ün yazmış olduğu Siyasi Coğrafya ve Jeopolitik makalesidir. Ardından Ruhi Tufan'ın Harp Akademileri Komutanlığı'nda gerçekleştirdiği konferanslar ve 1966 yılında yayınlamış olduğu Geopolitik, Geopolitikle İlgili Ana Konular kitabı, 1971'de Suat İlhan'ın Jeopolitikten Taktiğe kitabı bu alandaki gelişmelerdendir (Özgen, 2014, s. 201-202).

1.5.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'nin Jeopolitik Görüşleri

SSCB'nin dağılması ile dünya jeopolitiğinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Araştırmacılar bunu ABD deniz ve NATO'nun kara uygarlığının sosyalizm üzerindeki başarısı olarak ifade etmektedir. Türkiye ideolojik çatışmanın sona ermesinden sonra sosyalist blok ülkeleri ile işbirliğine konulan yasağın ortadan kalkması sonucu kendi jeopolitik konumunu tekrar değerlendirilmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin jeopolitik çizgisine ilişkin farklı yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Kimileri Avrupa Birliği'ne girmek için entegrasyon çalışmalarına devam edilmesi gerektiğini, kimileri ise Şangay İşbirliği Örgütü'nün geliştirilmesi için çaba sarf edilmesi gerektiğini savunmuştur (Hasanov, 2012, s. 187-188).

Türkiye'nin jeopolitik çalışmaları özellikle bu dönemde gerek siyaset gerekse bilim sebebiyle ön plana çıkan kavram olmuştur. Hem çalışmalarda hem de okul müfredatında görülen jeopolitikte gözlemlenen bir diğer gelişme ise kuramsal çalışmaların yer almasıdır. Ramazan Özey'in 1994'te ortaya attığı Merkezi Hâkimiyet Kuramı bu çalışmalardandır (Özgen, 2014, s. 202).

Ahmet Davutoğlu, stratejik derinlik yaklaşımında, 20. yüzyıl sonlarından 21. yüzyıl başına kadar Türkiye'nin koalisyon hükümetlerinin hep parti çıkarına dayalı bir şekilde dış politika takip ettiklerini ve bu durumun uzun süreli politik çizgi belirlememesiyle geleneksel yol izledikleri görüşünü savunmuştur. Dönemin iktidar partileri öncelikli çalışmaları ise Avrupa Birliği üyeliğine dair gerçekleştirilmiştir. ABD'nin Irak askeri operasyonu, AB'nin Türkiye üyeliğini reddetmesi gibi nedenlerle 2003'ten sonra Türkiye'nin genel olarak Batı Bloğu ile ilişkileri bozulmuş ve bu durum Türkiye'nin Avrasyacılığa yönelmesine neden olmuştur (Kurt, 2019, s. 461). Kara Hâkimiyet Teorisine göre, Türkiye'nin coğrafi konumunun Avrasyacı bir devlet geleneğine sahip olduğu da söylenebilir. Özellikle 21. yüzyılda Türkiye'nin enerji koridoru haline geleceği ifade edilmektedir. Petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarına yakınlığı Türkiye'ye avantajlar sağlamaktadır. Türkiye'nin jeopolitik konumunun, enerji arz-taleplerinin kavşağında olması Avrasya'daki satranç tahtasında Türkiye'yi önemli hale getirmektedir. Türk ve İslam unsurlarının büyük bir bölümünün yer aldığı Avrasya'da Türk dünyasının en gelişmiş devleti olarak görülen Türkiye, Atatürk'ün Türklere hedef gösterdiği muasır medeniyet seviyesine başarılı Avrasya politikalarıyla gerçekleştirileceği düşünülmektedir (Özder, 2013, s. 81-84).

Ahmet Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik Yaklaşımı, Türkiye'nin komşularıyla ve Avrasya ülkeleriyle karşılıklı ekonomik bağımlılığı oluşturmayı hedeflemiştir. Bu strateji, birçok yönden Rusya'nın Avrasyacı anlayışına benzemektedir. Strateji, Türk kimliğini çok kültürlü toplumsal yapıyı, kimliksel bir çerçeve haline getirmeyi hedeflemektedir. Rus Avrasyacılığı'nın Ortodoks bağlılığını, kendi stratejisinde İslam olarak meşrulaştıran Türkiye anlayışı, medeniyete dayalı bir jeopolitik girişimdir (Tüysüzoğlu, 2013, s. 318-319).

Çalışmada, jeopolitik kuram çerçevesinde incelenecek Karadeniz Havzası aktörlerinin politikaları öncesinde jeopolitik kavramının tanımı, unsurları ve tarihsel süreçte meydana gelen jeopolitik yaklaşımların incelenmesi hedeflenmiştir. Jeopolitiğin tanımı ve teorileri açıklanarak Türkiye jeopolitiğinin önemi hakkında bilgi verilmiştir. Klasik jeopolitik kuramlardan Mackinder'in Kara Hâkimiyet Teorisi, Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi, Mahan'ın Deniz Hâkimiyet Teorisi ve Sachaklian'ın Hava Hâkimiyet Teorisi'ne yer verilmiştir. Çağdaş kuramlardan özellikle Brzezinski'nin Amerika Dış Politikası için geliştirdiği Büyük Satranç Tahtası teorisi ve Rus jeopolitik teorisyenlerin geliştirmiş olduğu, Rusya için her dönemde önemli olan ve günümüzde Putin'in dış politika uygulamalarında hala etkili olan Avrasyacılık açıklanmaya çalışılmıştır.

2. KARADENİZ HAVZASI'NIN AKTÖRLERİ VE POLİTİKALARI

2.1. Jeopolitik Teoriler Çerçevesinde Karadeniz Havzası

Karadeniz havzası tarih boyunca birçok toplumun birbiriyle iletişim kurduğu ve kaynaştığı bir bölgedir. M.Ö. bölgede yaşayan İskitler, Karadeniz'i Ahşena olarak adlandırılmıştır. Bu kelime karanlık, konuk sevmeyen deniz anlamına gelmektedir. Eski Yunanca'da Karadeniz için kullanılan Pontes Axeinos ifadesi yine Ahşena ile aynı anlamı taşımaktadır. Daha sonra Pontos Euxinos adını almış, eski anlamıyla tamamen zıt bir şekilde kullanılmıştır (Arıdemir, 2011, s. 30-35). Birçok kaynakta konuksever deniz anlamına gelen ifadenin neden kullanıldığı bilinmemektedir. Bu anlamı Karadeniz'deki bölge zenginliklerinin Ege ve Akdeniz'e taşınmasıyla kazandığını ifade etmektedir (Erkek, 2006, s. 4). Bizans kaynaklarında sadece Pontus olarak yer almakta olan Karadeniz Arapça metinlerde Bahr Bantus, deniz denizi ikilemesiyle anılmaktadır. Anadolu'ya yapılan Türk göçleri sonrasında Türkler ise Karadeniz adını vermiştir (Kandemir, 2018, s. 9-10). Türklerin bu ismi vermesi, coğrafyayı açıklarken renkler ve yönler arasında ilişki kurmaları ile bağdaştırılmaktadır. Kuzeyi kara ile ilişkilendiren Türklerin bu kullanımı günümüze ulaşmış ve dünyada kabul görmüştür. Bulgarca'da Chernomore, Romence'de Marea Neagra, Rusça'da Chernoe More, Gürcüce'de Shavi Zghva ifadeleri Karadeniz anlamına gelmektedir (Arıdemir, 2011, s. 30-35).

Karadeniz'e sadece deniz olarak bakıldığında, doğu-batı uzunluğu 1.200 km ve kuzey-güney genişliği 600 km'dir. Karadeniz, yürürlükteki BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 122. maddesindeki yarı kapalı deniz tanımına uymaktadır. Sözleşmeye göre yarı kapalı deniz, iki veya daha çok devlet tarafından çevrili ve diğer bir denize dar bir geçit ile bağlı bulunmaktadır. Karadeniz, kuzeyde Azak Denizi ile Kerç Boğazı üzerinden birleşmektedir. Azak Denizi dâhil toplam alanı 459.000 km²'dir. Sovyetler Birliği dağılmadan önce Karadeniz'e kıyısı bulunan devletler: Türkiye, Sovyetler Birliği, Bulgaristan ve Romanya'dır. Bu dönemde Karadeniz'de en uzun kıyı şeridinde Sovyetler Birliği sahip olmuştur. Türkiye hariç Karadeniz'e kıyıdaş ülkeler Doğu Bloku içinde yer almış, Türkiye ise Karadeniz'e kıyısı olan Batılı tek devlet olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yeni devletlerin bağımsızlığını ilan etmesiyle Karadeniz'e kıyısı olan ülke sayısı altıya çıkmış ve Türkiye, bu tarihten sonra Karadeniz'de en uzun kıyı şeridinde sahip ülke niteliğini kazanmıştır (Öztürk, 2015).

Karadeniz su alanı jeopolitik öneminin ilk unsuru, Rus donanmasının güneydeki tek liman bölgesi olmasıdır. Bolşevik Devrimi ve Karadeniz'in coğrafi şartları Mackinder'in teorisini etkilemiştir. Boğazlar ile Rusya'ya gidecek olan yardımın engellenmesi, coğrafi koşulların önemini gözler önüne sermiş ve Mackinder'in Heartland teorisi Karadeniz'i de içine alan geniş bir coğrafyayı belirtmiştir (Doğan, 2018, s. 74-76).

Karadeniz havza olarak değerlendirildiğinde hem doğal kaynaklara sahip olmasıyla hem de Asya ve Avrupa'yı bir araya getiren konumu itibarıyla özellikle Soğuk Savaş sonrasında gerek bölgesel gerekse küresel aktörlerin odağında yer almıştır. Karadeniz Havzası, Avrasya'nın bir alt bileşenidir. Türk Boğazları ile Akdeniz'e açılan ve yarı kapalı bir havzadır. Karadeniz'in sosyo-kültürel ve toplumsal çeşitliliği oldukça fazladır. Balkanlar, Kafkaslar, Rusya ve Türkiye gibi farklı bölge kimliklerine sahip olması sebebiyle havza, kendi bölgesel kimliğini oluşturamamıştır (Tüysüzoğlu: 2013, s. 81-89).

Soğuk Savaş bittikten sonra Avrasya coğrafyasında meydana gelen değişimler ve bu değişimlerin merkezinde Karadeniz'in yer alması, Karadeniz Havzası tanımını oluşturma ihtiyacı yaratmıştır. Don Volga nehirleri arasında yapılan kanal ile Hazar Denizi Karadeniz'e bağlanmaktadır. Ayrıca Ren- Maine-Tuna ile Baltık Deniz'inden Karadeniz'e çıkışın sağlanması ile bahsedilen bölgede yer alan ülkeler Karadeniz Havzasıyla bağlantılı sayılmaktadır. Özellikle 11 Eylül olayları sonrasında, NATO'nun doğuya genişlemesi kararıyla birlikte Bulgaristan ve Romanya gibi Karadeniz'e kıyısı bulunan devletler NATO'ya dâhil edilmiştir. Böylece Avro-Atlantik'in yeni hedefi Avrasya'da Geniş Karadeniz Havzası tanımlamaları oluşturulmuştur. Karadeniz Havzası denildiğinde akla ilk gelen kıyıdaş altı ülke olmaktadır. Bunlar: Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya, Gürcistan'dır. Karadeniz'e bitişik ülke tanımlamasında ise Azerbaycan, Belarus, Ermenistan, Karadağ, Macaristan, Makedonya, Moldova, Slovakya, Sırbistan ve Yunanistan'dan bahsedilmektedir. Karadeniz etki alanındaki ülkeler ise Almanya, Avusturya, Çek Cumhuriyeti ve Hırvatistan dâhil edilmektedir (Rusu, 2012, s. 18). Havzanın etki alanının bu kadar geniş olmasının nedeni, ülkeler arasındaki ekonomik yakınlıktır. Karadeniz Avrupa'dan Hazar'a ulaşımı sağlayan ticaret yoludur. Bölgede tek bir egemen güç olmadığından devletlerinin işbirliğiyle hareket etmesi gerekmektedir. Yapılan bu işbirlikleri de devletleri etkilemektedir. (Tüysüzoğlu, 2012, s. 10-17).

Şekil 4: Karadeniz Havzası Kıyıdaş Ülkeleri (Rusen, 2018)

Karadeniz Havzası klasik jeopolitik teorilere göre Avrasya’da düzenin ve güvenliğin en önemli bölgelerindendir. Bölge doğal kaynakları, enerji ve ulaşım hatları dikkatleri üzerine çekmektedir. Karadeniz, Heartland ve Kenar Kuşak teorilerinin merkezinde yer aldığından bölgede kazanılan hâkimiyet, Avrasya egemenliğini sağlayacaktır. Bu sebeple havza, askeri ve ekonomik alanlarda küresel aktörlerin ilgisini üstüne çekmektedir (İrge, 2017, s. 85).

Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte uluslararası alandaki klasik jeopolitik tümüyle değişmiştir. Heartland teorisinin alanına sahip olan Sovyetler Birliği yıkılınca yeni devletler ortaya çıkmıştır. Batılı devletler bu durum karşısında hazırlıksızken, Rusya yakın çevre doktrini ile var olan jeopolitik algısını sürdürmeyi amaçlamıştır. Yeni devletlerin ortaya çıktığı Karadeniz ise jeopolitik değişimin en belirgin yaşandığı coğrafyalardan biri olmuş ve yeni sınırlarla birlikte uluslararası politikanın nasıl şekilleneceği konusunda yaşanan belirsizlik, yeni bir yaklaşımın geliştirilmesine neden olmuştur. Böylelikle klasik jeopolitik unsurlar içeren kavram dondurulmuş çatışma olmuştur. Aktif bir çatışmanın ya da krizin olmadığı fakat barışın da yapılmadığı yerler için kullanılan dondurulmuş çatışma, özellikle Balkanlar ve Kafkasya’da yaşanan sorunların ardından aktörlerin nasıl davranacaklarına karar verememeleri sonucu oluşmuştur. Dondurulmuş çatışmalar, uluslararası örgütlerin Karadeniz’e yönelik politikalarının ilk belirleyicisi olmuştur (Doğan, 2018, s. 74-76).

Soğuk Savaş sonrasında uluslararası politikaya yeni devletlerin katılması sonucu değişen fiziki sınırlar ile jeopolitik kavramı da değişim sürecine girmiş ve Soğuk Savaş

döneminde atıl durumda kalan Karadeniz coğrafyasının jeopolitik önemi artmış, buna bağlı olarak da akademik ve siyasi çalışmalara konu olmuştur (Erbaş, 2012, s. 14-17).

Klasik jeopolitiğin yeni alanlardaki varlığı, yeni jeopolitik kavramlar çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu kavramlar, enerji, enerji güvenliği, çevre ve göç olarak ifade edilmektedir. Enerji kavramı, özellikle AB ve ABD için öne çıkmakta ve Karadeniz politikalarını belirleyen en temel konu olmaktadır. Karadeniz jeopolitiği, enerji dışında bölge devletlerinin dış politikalarının sonuçları doğrultusunda da şekillenmektedir. Bölgenin en önemli aktörleri, Türkiye ve Rusya'nın bölge politikaları, tüm coğrafyadaki uluslararası politikaları etkilemektedir. Karadeniz'e giriş ve çıkışı gerçekleştirebilmek için ise Boğaz kullanımının şart oluşu Karadeniz'e kıyısı olan devletleri ve küresel güç olma amacı taşıyan devletleri Türkiye ile siyasi açıdan hem dost hem de düşman yapabilmektedir (Demir, 2018, s. 583-584).

2.2. Kıyıdaş Ülkeler

Çalışmada, Karadeniz Havzası denildiğinde anlaşılabacak altı kıyıdaş ülke ve Moldova'dır. Moldova'nın Karadeniz'e kıyısı bulunmamaktadır. Fakat Karadeniz Ekonomik İşbirliği üyesi ve havza ile doğrudan etkileşime sahiptir. Romanya ve Ukrayna arasında kalan Moldova, Prut ve Dinyester nehirleri sayesinde Karadeniz'e bağlanmasından dolayı çalışmaya dâhil edilmiştir. Bunun yanı sıra yukarıda belirtilen AB ve ABD'nin kullandığı Geniş Karadeniz Havzası'nda ifade edilen diğer ülkelere yer verilmemiştir. Dâhil edildikleri takdirde sorunlar artacak ve bölgeye odaklanma konusunda sıkıntılar yaşanacaktır. Örneğin Yunanistan'da Ege ve Kıbrıs sorunlarına da değinmek gerekmekte ve bu sorunlar eklendiğinde çalışma alanı genişlemektedir. Odağın Karadeniz Havzasında tutulması için çalışmada bu sınırlamaya bağlı kalınmıştır (Arıdemir, 2011, s. 30-35).

2.2.1. Rusya'nın Karadeniz Politikaları

Karadeniz yarı kapalı bir deniz olmasına rağmen jeopolitiği, Rusya için son derece önemlidir. Rusya'nın sıcak denizlere açılmasını sağlayan, Boğazlardan Ege'ye oradan da açık denizlere götüren yol Karadeniz'den başlamaktadır (Turhan, 2006:22). I. Petro döneminde fethedilen Azak Kalesi, Azak Denizi kontrolünün yanı sıra Karadeniz'e çıkma ve güneye doğru ilerleme fırsatı yaratmıştır. Petro'nun sıcak denizlere inme politikası nedeniyle Karadeniz kıyılarına yayılarak tersane kurma düşüncesi her döneme miras

kalmış ve Çarlık Rusya'dan günümüze kadar Rus dış politikasında yer almıştır (Ereker & Özer, 2018, s. 171- 181).

Karadeniz ulaşımın yanı sıra ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan Rusya'nın sürekli odağı olmuştur. Türk Boğazları, İstanbul'un fethinden 19. yüzyılın ilk yarısına kadar ki dönemde Türk hâkimiyetinde kalmış, sonraki süreçte ise uluslararası anlaşmalara göre statüsünde değişiklikler meydana gelmiştir. Bu bağlamda 1699 Karlofça ile Azak Kalesi'ni ele geçiren Rusya, Karadeniz'de statü değişikliğine sebep olmuş ve Boğazlar için de yeni bir dönemi başlatmıştır (Kodaman, 2007, s. 142-143). 1711 Osmanlı ile Rusya'nın yapmış olduğu Prut Anlaşması, Rusya'nın Karadeniz politikasında kısa bir duraklamaya neden olmuş olsa da daha sonra gerçekleşen savaşın bitiminde imzalanan Küçük Kaynarca ve Yaş Anlaşması ile Rusya en önemli rakiplerinden olan Osmanlı karşısında üstünlük elde ederek Karadeniz'deki varlığını yeniden hissettirmiştir. Kırım'ın Rus İmparatorluğu'na dahil olması önemli bir dönüm noktası haline gelmiştir. Bu bölgede yer alan Sivastopol'daki üs ile güçlü bir donanmanın inşasına başlanmıştır (Ereker & Özer, 2018, s. 171-181).

1829 Edirne Anlaşması ile Karadeniz'deki gemileri için daha fazla ayrıcalık kazanan Rusya, 1833 Hünkâr İskeleyi Anlaşması ile haklarını daha da genişletmiştir. 1841 Londra Boğaz Sözleşmesi, Karadeniz ve Boğazların var olan statüsünü tamamen değiştirmiş ve çok taraflı anlaşma ile uluslararası statü kazandırmıştır. Bu durumda sadece Osmanlı değil Rusya'da üstünlüğünü kaybetmiştir. Kırım Savaşı'nda yenilgi alan Rusya, Paris Anlaşması'nı imzalamış ve Karadeniz'in askersizleştirilmesi kararını onaylamak durumunda bırakılmıştır. Bu anlaşmadan Birinci Dünya Savaşı'na kadar savaş gemilerinin geçişi kural olarak yasaklanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı'nın da yer aldığı İttifak devletlerinin kaybetmesi ile İtilaf devletleri ve Osmanlı İmparatorluğu Mondros Mütarekesi'ni imzalamış ve buna göre Türk Boğazlarından bütün gemilerin serbest geçişi ilke haline gelmiştir. 1920 Sevr Anlaşması ile Boğazların savaşta ve barışta bütün devletlerin ticaret ve savaş gemilerine açılması kararı alınmış fakat uygulanamamıştır. 23 Temmuz 1923'te Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazları askerden arındırma ve Boğazlar Komisyonu kurulması kararıyla Türkiye'ye iki tür egemenlik kısıtlaması getirilmiştir. Türkiye'yi sınırlandıran bu anlaşma Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne kadar devam etmiştir. Montrö ile Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki hakları yeniden düzenlenmiştir. Anlaşma günümüzde hala geçerli ve çok taraflı olması nedeniyle

önemini korumaktadır (Kodaman, 2007, s. 143-146). Anlaşmanın detayları çalışmanın üçüncü bölümünde verilecektir.

20. yüzyılın son on yılı Sovyetler Birliği dağılmış, bu nedenle de Soğuk Savaş sona ermiştir. Dağılma ardından yeni bir devlet olarak ortaya çıkan Rusya Federasyonu'nun ulusal ve uluslararası gücü aşamalı olarak gelişmiştir. Yeni devlet Batı ile işbirliğini önemseydiği için dönemin Dışişleri Bakanı Andrei Kozirev, Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in de desteğini alarak Atlantikçilik yaklaşımına yönelmiştir. Kısa sürede eleştirilmeye başlanan yaklaşım sonrasında Avrasyacılık ön plana çıkmış ve Yeltsin yakın çevreye önceliğin verileceğini belirtmiştir. Belirtilen öncelik 1993'te Yeltsin'in onayladığı dış politika ile gerçekleştirilmiş ve bu doğrultuda Bağımsız Devletler Topluluğu ile kolektif güvenlik sisteminin oluşturulması ortaya konmuştur (Canar, 2013, s. 164). Aynı politikada Rusya, nükleer güce ilk başvuran taraf olmamaktan vazgeçtiğini belirtmiş, yakın çevreyi korumayı ve olası müdahalelere caydırıcılığı hedeflemiştir. Belge ile yakın çevresine askeri müdahalede bulunma hakkını ilan eden Rusya için Karadeniz yakın çevresinde her zaman jeopolitik önceliğe sahip olmuştur. SSCB'nin dağılması ile 20 limandan 17'sini kaybeden Rusya, dış ticaretin yüzde 25'ini bu bölge üzerinden gerçekleştirmektedir. Aynı zamanda doğal güvenlik bölgesini oluşturması nedeniyle Karadeniz jeopolitiğine önem vermektedir. Rusya'nın bölge ile ilgili ilk önemli dış politika eylemi, 1992'de Karadeniz Ekonomik İşbirliği'ni imzalaması olmuştur. Rus askerlerinin sınır dışındaki Karadeniz kıyılarında bulunması, Karadeniz kıyısında kalan donanmanın statüsü gibi durumlar Rusya'yı işbirliğine yönlendirmiştir. Ayrıca Karadeniz Ekonomik İşbirliği, Rusya'nın bölgedeki etkinliğini artırabileceği araç olarak görülmektedir. (Canar, 2013, s. 166).

Rusya'nın Yakın Çevre Doktrini olarak belirlenen Karadeniz politikası, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun da bağımsızlığını yeni kazanan devletler ile işbirliği çalışmalarını, Rusya'nın Sovyetler Birliği dönemindeki bölgesel istikrarını devam ettirmeyi, bölgedeki komşu devletler ile dostane ilişkileri kurmaya zorlamayı ve Rusya'nın Bağımsız Devletler Topluluğu topraklarındaki varlığının devam etmesi hedeflenmiştir (Tanrıseven, 2007, s. 175). Karadeniz ülkelerinin Bağımsız Devletler Topluluğu altında bir araya gelmesine önem veren Rusya, 1991'de Ukrayna, Moldova, Azerbaycan ve Ermenistan ile BDT Kurucu Anlaşması imzalamıştır. BDT'ye Gürcistan katılmamış, Moldova ve Azerbaycan kurucu anlaşmayı onaylamamıştır. Dolayısıyla Rusya'nın BDT adı altında bütünleşme çabaları belirli ülkeler ile sınırlı kalmıştır. Böylece

Rusya, barışı koruma adı altında çatışma bölgelerinde yer almaya başlamıştır (Canar, 2013, s. 170-171).

Rusya, 1992 Güney Osetya'da 1994'te Abhazya'da konuşlanmış, 1992'de ise Moldova'da barış koruma güçleri bulundurarak 1993'te Moldova, Azerbaycan ve Gürcistan'ın Bağımsız Devletler Topluluğu'na üye olmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra Gürcistan topraklarında Rus askeri üslerine onay vermiştir. Ermenistan ise Rusya ile işbirliğini seçerek Bağımsız Devletler Topluluğu çerçevesinde ilişkileri hızla geliştirmiştir. Böylece Rusya, Erivan ve Gümrü'de askeri üslere sahip olmuştur. 1997'de ülkelerin imzaladığı Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması ile 5000 Rus askeri Ermenistan'da konuşlanmıştır. Yakın çevre politikasının ortaya çıkmasında çatışmaların etkisi olmuştur. Gürcistan iç çatışmaları, Transdinyester'in tek taraflı bağımsızlığını ilan etmesi, 2020 itibarıyla son bulan Ermenistan-Azerbaycan savaşı bu duruma örnektir. Çatışmaların gerçekleşmesinden beri Rusya büyük oranda teşvik edici olmuştur. Rusya, Gürcistan ve Moldova'daki çatışmaları silahlı birlikler yoluyla Azerbaycan ve Ermenistan sorununa ise dolaylı şekilde Ermenistan'ı destekleyerek dahil olmuştur. Rusya'nın bu çatışmalarda müdahilliği bir yönüyle çözülmeyi önleme amacı taşımaktadır. Rusya için Karadeniz Havzasındaki dış politika sorunlarının başında ise Ukrayna topraklarında yer alan Kırım'daki donanması gelmektedir. Karadeniz donanmasının ana limanı olan Kırım'ın egemenliği dışında kalmış olması Karadeniz'deki konumunu yitirmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda 1992'de Rusya ve Ukrayna masaya oturmuş ve süreç 1997'de anlaşmayla tamamlanmıştır. Yapılan anlaşma ile Rusya'nın Sivastopol'deki Karadeniz üssü 20 yıllığına Rusya'ya kiralanmıştır. 1990-2000 arası dönemde Rusya'nın Karadeniz politikası Sovyet statükosunu korumak, bölgede büyük lider olmak ve bölgeye yönelik politikaların işleyişini tıkayacak istikrarsızlıklara hâkim olmak şeklinde maddelendirilebilir (Ereker& Özer, 2018, s. 192).

Rusya'nın Karadeniz'e açılan bir kapısı konumundaki Kuzey Kafkasya'da istikrarın sağlanması son derece önemlidir. 1994-1998 Çeçen Savaşı Rusya'nın dış politikasında yeni bir aşamaya geçmesini sağlamıştır. Savaş, bölge istikrarını bozmuş, Rusya'nın komşuları ile ilişkilerinde sorunlara yol açmıştır. 1999'daki İkinci Çeçen Savaşı yeni liderin habercisi olmuştur. Putin liderliğinde Rusya Çeçenistan'a harekât başlatmış ve sorun terörizme doğru evrilmiştir. 11 Eylül sonrası ABD'nin terörizme karşı savaşı Rusya için Çeçenistan'da avantaj haline gelmiş ve eylemleri meşruiyet kazanmıştır.

Putin'in 2000 yılında başkan olması ile Yeltsin'in Batı ağırlıklı politikaları geride kalmıştır. Putin'in beş temel dış politika hedefi mevcuttur. Güvenliği sağlamak, içişlerine müdahaleyi önlemek, bir süper güç olarak dış siyaseti izlemek, kendi etki bölgesine müdahaleleri önlemek ve küresel bir güç olmak şeklinde sıralanmaktadır (House, 2009, s. 3).

Putin dönemi 10 Ocak 2000'de yürürlüğe giren Milli Güvenlik Konseptinde Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri ile ilişkileri geliştirmek hedeflenmiştir. Nisan 2008'de Bükreş'te gerçekleşen NATO zirvesine bir tepki olarak ise Temmuz 2008'de Rusya'nın dış politika konsepti yenilenmiştir. Yenilemede Rusya için BDT coğrafyasında önemli ülke olan Ukrayna ve Gürcistan'ın olası NATO üyeliklerine itiraz edilmektedir (Canar, 2013, s. 168). 2003 ve 2004 yıllarında Gürcistan ve Ukrayna'da gerçekleşen renkli devrimler sonrasında Rusya'nın politikası bu iki ülkenin NATO üyeliklerine engellemek üzerine olmuştur. Gerektiğinde askeri kuvvet kullanacağını da belirten Rusya, 2008'de Gürcistan ile yaptığı savaş ile statükosunu lehine düzeltmiştir. Savaşın ardından Güney Osetya ve Abhazya bağımsızlıklarını ilan etmiş, bu sayede Rusya Kafkasya'da yeni askeri üslere sahip olmuştur.

Blank (2008, s. 27), Rusya'nın NATO'yu Karadeniz'de görmek istememesini, fobi olarak betimlemiştir. Fakat 1999'da Polonya, Çekya, Macaristan'ı 2004'te Estonya, Letonya, Litvanya, Slovakya, Slovenya, Romanya ve Bulgaristan bünyesine NATO bünyesine dahil olmuştur. 2007'de Romanya ve Bulgaristan'ın üyeliğini kabul eden AB ile birlikte Rusya'nın AB, ABD ve NATO'yu Karadeniz'den uzak tutmayı amaçlayan politikalarını geçersiz kılmıştır. 2004 Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin AB üyeliği, ABD'nin Irak işgali, Batılı güçlerin Akdeniz'deki etkisini arttırmış ve I. Petro'dan beri Rusların amacı olan sıcak denizlere ulaşma fikrini zedelemiştir. ABD, Akdeniz'de faal çalışan NATO ile Karadeniz'e girişi gerçekleştirmek istemektedir. Özellikle 11 Eylül sonrası ABD'nin terörle mücadele ile meşruiyet kazandırdığı askeri operasyonları Rusya'nın bölgesel etki alanı sınırlandırmıştır. NATO'nun genişleme sürecinin hızlanmış olması, Rusya'nın askeri önlemler almasına neden olmuştur. Rusya Federasyonu çok kutuplu bir dünya sisteminden yanadır. Bu nedenle NATO veya AB yerine kendisinin de söz sahibi olduğu BM'nin uluslararası ilişkilerde rolüne dikkat çekmektedir. Böylece Rusya, Sovyet topraklarına verdiği önemi belirtmiş olmakla birlikte, yaşamsal çıkar alanı olarak belirttiği bu alanda da Avrupa-Atlantik etkinliğinden rahatsız olduğunu ifade etmektedir (Kodaman, 2007, s. 146-148).

Rusya'nın Karadeniz politikalarının başında enerji gelmektedir. Bu konudaki ilk çalışmaları 1990'larda Sovyetlerden kalan boru hattı yapılarını satın alma çabası olmuştur. Romanya ve Bulgaristan bu satın almayı reddetmiş, bunun üzerine Rusya, Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı inşaatına başlamıştır. Bu sayede Avrupa'ya ulaşan doğalgazdaki tekel konumunu korumuştur. Petrolde de doğalgaz gibi tekel olmayı hedefleyen Rusya, Hazar petrollerine alternatif projelerin karşısında yerini almıştır. Bakü-Tiflis-Ceyhan alternatif projelerin başında olduğu için Rusya ve Türkiye zaman zaman gerginlik yaşamıştır. Rusya'nın karşı olduğu diğer bir proje ise Nabucco projesidir. Bu projeye karşılık Güney Akım Projesini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Rusya'nın ihracatının çok büyük bir bölümünü kapsayan doğalgaz ve petrol Karadeniz havzasının enerji koridoruna dönüşmesini sağlamıştır. Bu koridorun büyük bir ölçüsüne sahip olan Rusya ekonomisine zarar verecek herhangi bir durumda bölgede askeri müdahaleden kaçınmayacağı geçmişteki örneklerle net görünmektedir. Rusya'nın enerji konusunda tekel olması Rusya'ya büyük bir avantaj sağlamış ve dış politikada Rusya enerji kartını oynamaktan hiçbir zaman kaçınmamıştır. Bu nedenle NATO'ya üye devletler ile bölgede aktif güç olan Türkiye'nin enerji ile ilgili yeni projeler geliştirmeleri Rusya'yı sınırlandırmaktadır. Artan enerji hatları bölgede enerji savaşına sebep olmaktadır bu durumda bölge devletleri için güvensiz bir ortam yaratmaktadır. Karadeniz'de üstün güç haline gelecek olan devlet, enerji koridorlarını da kontrol edebileceğinden bölgede jeoekonomik avantaja sahip olacaktır (Yıldız, 2020, s. 40-42).

2.2.2. Ukrayna'nın Karadeniz Politikaları

19 Ağustos 1991'de Gorbaçov diktatörlüğünün devrilmesi diğer bir ifadeyle Ukrayna, 24 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Yapmış olduğu bağımsızlık mücadelesi ile Sovyetlerden ayrılan diğer cumhuriyetlere fikir öncüsü olmuştur. Ukrayna'nın bağımsızlığını destekleyen Leonid Kravçuk, Ukrayna'nın ilk cumhurbaşkanı olmuştur. 24 idari bölge, özel statülü Kiev, Sivastopol ve Kırım Özerk Cumhuriyeti'nden oluşmaktadır. Ukrayna kelime anlamı olarak sınır bölgesine ifade etmektedir (Störk,2015:18). Batıda Polonya, Slovakya, Macaristan, Romanya ve Moldova ile kuzeyden Beyaz Rusya, kuzeydoğu ve doğudan Rusya ile komşu olan Ukrayna Batı ile Doğu arasında tampon bölge olarak ifade etmek mümkündür (Kaçmaz, 2020, s. 157-158).

Şekil 5: Ukrayna Haritası (Störk,2015, s. 26)

Brzezinski'nin Avrasya satranç tahtasında jeopolitik mihver olarak ifade ettiği Ukrayna, Rusya'nın bölgedeki politikasını etkileyen en önemli faktörlerdendir (Kodaman, 2007, s. 148). Brezinski, Ukrayna jeopolitiğinin çok önemli olduğunu, Rusya'nın Avrasya İmparatorluğu'nu kurması için Ukrayna'ya hâkim olması gerektiğini ifade etmektedir. Buradaki jeopolitik önemden kastedilen, ülkenin büyüklüğü ve Avrupa- Asya arasında sınır olmasıdır. Ülkenin batı kesimi Avrupa yanlısı iken doğu kesimi Rus kültürü etkisinde görülmektedir. Rusya, Ukrayna'nın Atlantik sisteme dâhil olmasını bir tehdit olarak görmektedir. Ukrayna'nın Rusya için önemi, Rus donanması ana gücünün bu topraklarda yer alıyor olmasıdır (Kaçmaz, 2020, s. 159).

2002 yılına kadar iki tarafa karşı denge politikasıyla yaklaşmıştır ancak 2002'de Batıcıların iktidara gelmesi ile Batı yanlı politikalar uygulanmaya başlamıştır. Ukrayna, Turuncu Devrim'den sonra Viktor Yuşçenko ile Batıya yönelmiştir. Avrupa Birliği bu dönemde Doğu ile komşuluk politikası ilan etmiştir. AB ile Ukrayna yaklaşması Rusya'nın gözünden kaçmamıştır. 2010 yılında Moskova yanlısı Yanukoviç iktidara gelmiş, Batı ile ilişkilerin yanında Moskova etkisi de kendisini göstermeye başlamıştır (Erdemir,2018, s. 141).

Ukrayna'da adalet ve özgürlük alanlarında yaşanan sorunlar beraberinde siyasi ve ekonomik kırılganlık oluşması iç kutuplaşmaları tetiklemektedir. İktidarın çok sık değişmesine neden olan bu durumdan dolayı toplum-devlet ilişkisinde sorunlar yaşanmaktadır. Ülke, iç ve dış aktörlerden olumsuz etkilenmektedir. Rusya, Ukrayna'nın kendisine olan ekonomik bağımlılığını kullanarak siyasi yönlendirmelere çalışırken Batı bu yönlendirmeleri sivil toplum kuruluşları, AB ve NATO aracılığıyla gerçekleştirmektedir (Kaçmaz, 2020, s. 160).

Rusya'nın Karadeniz donanması Ukrayna'daki Sivastopol Limanında olması nedeniyle Karadeniz jeopolitiği son derece önemlidir. Askeri bakımdan önemli olan Sivastopol ve Kırım'ın yanında Rus enerji hatlarının Ukrayna'dan Avrupa'ya geçmesi Ukrayna için olduğu kadar Rusya için de önemlidir. Rusya'ya göre Ukrayna yakın çevre politikasına dâhildir. Bu da Ukrayna'nın Rusya tarafından sürekli rahatsız edileceğini belirtmektedir. 1997 yılında Rusya ve Ukrayna Arasında Dostluk İşbirliği ve Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. 2007'de ise Rusya'nın Sivastopol askeri üssü ve limanını 2017'ye kadar kullanılması ile ilgili anlaşma 2010'da yenilenerek süre 2047 yılına kadar uzatılmıştır. Bu sayede Rusya Karadeniz'deki varlıklarını sağlamlaştırmıştır (Erdemir, 2018, s. 142).

Kerç Boğazı, Rusya ile Ukrayna arasında sınır meselesidir. Rusya Kerç Boğazı'na köprü yapılmasını isterken Ukrayna kabul etmemektedir. Diğer bir konu ise Kırım Yarımadası coğrafi konumu itibarıyla Ruslar ve Ukraynalılar için hayati olmasıdır. Ruslar Karadeniz'den gelecek olası tehditleri ortadan kaldırmıştır. Türkiye için ise Kırım sadece stratejik bir yarımada olmayıp aynı zamanda kültürel bağlantıların olduğu, Tatarların yaşadığı bir yerdir (Erdemir, 2018, s. 142).

Ukrayna, Rusya ve Batı arasında kaldığı için iki kültürün karşılaşma ve çatışma alanında yer alması, ülkenin etnik ve kültürel yapısına işlemiştir. Ülkenin batı bölümü Avrupa yanlısı ve Katolik'tir. Ülkenin diğer tarafı ise Rus kültürü etkisinde kalmış ve Ortodoks'tur. Ülkedeki mevcut olan ikilik, Avrupalılaşmak ve Rusyalılaşmak olarak ifade edilebilir. Bu durum çatışmaların devamlı hale gelmesine neden olmuştur. Çatışmaların en büyük sebebi buradan yola çıkarak mezhepsel ve kültürel farklılıklardır. Kravçuk, Avrupa ile bütünleşmenin gerçekleşebilmesi için çalışmalar gerçekleştirmiş olsa da aynı zamanda ABD ile ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. SSCB'nin dağılmasının ardından bölgede bloklaşmalar ve çatışmaların yaşanması Ukrayna'da ulus-devlet inşasını olumsuz etkilemiştir. Bu nedenle Kravçuk ve Kuçma yönetimlerinde Ukrayna'da vatandaşlık bilinci aşılarmaya çalışılmıştır. Ülkede 2014'e kadar etnik çatışmalar, bir

krize dönüşmemiştir. Bunun nedeni toplumun daha çok ekonomik mücadele içinde olmasına bağlanmaktadır. 1990'lı yıllarda demokrasi zeminini sağlam şekilde oluşturulmuş olan Ukrayna, Sovyet ekonomisinin çöküşünden etkilenmiş ve iktisadi krizle karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan bu zorlu süreçte toplumun bir kısmı AB ve ABD'ye göç etmiştir. Rusya ise bu süreçte Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde Ruslaştırma politikalarına devam etmiştir. 1992 ve 1994 yıllarında Kırım için isim değişikliğine giden Ukrayna parlamentosunda son olarak Kırım Özerk Cumhuriyeti adı kabul edilmiştir. Siyasal iktidar rejiminde bir değişikliğe neden olmamıştır. Sivastopol'un Temmuz 1993'te kendisine ait olduğunu belirten Rusya, 1994'te Kırım'da yapılacak olan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde mevcut statünün korunmasını sağlayacak olan cumhurbaşkanı adayı Yuriy Meşkov'u desteklemiştir. 16 Ocak 1994'te seçimleri kazanan Meşkov, Kırım'ın tek cumhurbaşkanı olmuştur. Seçimde Rus nüfusun artırılması belirleyici olmuştur. Rusya yanlısı Meşkov, Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasını dile getirirse de Ukrayna Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılamayacak özerk bir parçası olduğunu vurgulamıştır. Daha önce taslağı gerçekleştirilen anayasa, 20 Mayıs 1994'te Kırım Parlamentosu tarafından kabul edilmiştir. Anayasa, Kırım özerkliğinin genişletilmesini, ayrıca Kırım'da yaşayan Ruslara çifte vatandaşlığın verilmesini gündeme getirmiştir. Bu sebeple de Kravçuk ve Meşkov yönetimi arasında gerilim yaşanmıştır. Meşkov, Rus yanlısı siyaseti sonucu Moskova hükümeti ile askeri ve siyasal ortaklığa yönelmiştir. Ayrıca Kırım vatandaşlarına da Rus vatandaşlığı verilmiştir. Vatandaşlık verilmesinin asıl amacı bir Kırım-Rus topluluğu oluşturmaktır (Akman, 2019, s. 24-27).

1994'te Ukrayna cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmış ve Leonid Kuçma, Ukrayna'nın yeni başkanı olmuştur. 2005'e kadar iktidarda kalan Kuçma, 1994'te Avrupa Birliği ile İşbirliği Antlaşması, NATO ile Barış İçin Ortaklık Antlaşması'nı imzalayarak, Batı ile siyasal bütünleşme süreci başlatmıştır. AB'ye üye olma hedeflerine sahip olan Ukrayna, Batı ve Doğu arasında dengeyi korumaya çalışmıştır. AB ile yapılan anlaşma 1998'te yürürlüğe girmiştir. Fakat Ukrayna günümüzde de var olan hedefine ulaşamamış AB üyesi olamamıştır. Mayıs 1997'de Ukrayna ve Rusya Başbakanları bir araya gelerek Karadeniz filosunun iki ülke arasında paylaşılmasına ve yeni üretilen gemilerin Rusya'da kalmasına dair anlaşma gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte Ukrayna'nın Kırım egemenliği kabul edilmiş ve Rus üssü olarak 20 yıllığına yıllık 97.75 milyon dolar karşılığında Sivastopol Limanı'nı kiralanmıştır. SSCB'den kalan Karadeniz filosunun

paylaşım sorununu çözülmüş ve Rusya, Ukrayna sınırlarını tanımıştır. Kuçma 1999'da tekrar seçimleri kazanmıştır. 2003'te Rusya ile Ukrayna arasında Tuzla Adası Krizi ortaya çıkmıştır. 1941 yılında Kırım'a bağlanan Tuzla Adası 1954'te ise Kırım'ın Ukrayna'ya verilmesiyle Ukrayna'ya dâhil olmuştur. Rusya, 1954 Antlaşmasının sadece Kırım karasını kapsadığını belirterek adanın bu kara parçasına dahil olmadığını, dolayısıyla antlaşma içerisinde yer almadığını ifade etmiştir. Aralık 2003'te Kuçma ile Putin arasında işbirliği anlaşmasının imzalanması sonucu, Rusya ada doldurma çalışmalarını durdurmuş, 2005'te ise Tuzla Adası'nın Ukrayna'ya ait olduğunu kabul etmiş ve kriz son bulmuştur. Bu krizin önemi Rusya'nın Ukrayna'ya ilk işgal denemesi olmasıdır (Akman, 2019, s. 24-27).

Kuçma, cumhurbaşkanı olduğu süre içerisinde Rusya ve Avrupa arasında dengeli dış politikalara yönelmiştir. 21. Yüzyılın başlarında Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz'e daha ilgili hale gelmesiyle ülkede Batı yanlısı siyasi kesim güçlenmiştir. 2004'te gerçekleştirilen seçimlerde bu siyasi kesim ve Turuncu Devrim ile Ukrayna iktidarına Batı yanlısı Viktor Yuşçenko gelmiş ve Batıyla ikili ilişkilere yönelmiştir. Koltuğunu devredecek olan Kuçma ve Ukrayna'nın doğu tarafı bu seçimde Yanukoviç'i desteklemekte iken Ukrayna'nın orta ve batı kesiminin büyük bir bölümü Yuşçenko'yu desteklemiştir. Seçimde oyların başa baş gitmesi sonucu Yuliya Timoşenko öncülüğünde bir halk hareketinin örgütlenmesi gerçekleştirilmiş ve bu halk hareketi Turuncu Devrim olarak tarihte yerini almıştır. Muhalefetin ve halkın yan yana olduğu Turuncu Devrim, adını turuncu renkli kumaş parçalarından almaktadır. Ülkenin doğu tarafı bu devrimi darbe olarak adlandırırken, Batı tarafı ise yurttaşlık mücadelesi olarak kabul etmiştir. Turuncu Devrim sonrası yeni Ukrayna Cumhurbaşkanı Yuşçenko olmuştur. Rusya'ya karşı mesafeli tavır sergileyen Yuşçenko, NATO ve AB'ye üyelik sürecini öncelikli hedef haline getirmiştir. Ayrıca Yuşçenko, ülke sınırlarında başka bir devletin askeri üs kuramayacağını, Rusya'nın ile yapılan anlaşmanın süresinin dolacağını 2017 itibarıyla Rus filosunun Sivastopol'den çıkartılacağını ifade etmiştir. Ancak günümüze bakıldığında Yuşçenko'nun bu ifadesi gerçekleşmemiş olduğu ve Rusya'nın, Sivastopol kontrolü tamamen ele geçirmek ve Karadeniz'de Ukrayna'ya karşı üstünlük elde etmek adına Kırım ilhakını gerçekleştirdiği görülmektedir. Gerek Rusya'nın SSCB sonrası bölgede tek çatı altında bütünlüğü sağlama isteği gerekse Ukrayna'nın jeopolitik önemi Putin'i, 2004 ve 2010 Ukrayna başkanlık seçimlerinde Yanukoviç'i desteklemesine neden olmuştur. 2010'da seçilen Yanukoviç Rusya yanlısı dış politika

izlenmiştir. Bu dönemde Ukrayna'nın NATO'ya üyelik sürecinden vazgeçmiş ve Sivastopol deniz üssü kira süresinin 2044 yılına kadar uzatmıştır. Ayrıca Kerç Boğazı'ndan Rus gemilerine geçiş serbestliği vermiştir. 2010 yılında 1997'deki kiralama anlaşması revize edilerek Kharkiv Pakt (Harkov Anlaşması) imzalanmıştır. Anlaşma kapsamında Rusya'nın Karadeniz Filosu'nun Ukrayna'da bulunma süresini 2042'ye kadar uzatılmıştır (Akman, 2019, s. 24-30)

NATO'ya üye olmayacaklarını açıklayan Yanukoviç, yine de AB ve Rusya arasında dengeyi korumak istese de Rusya ile gümrük birliğine girmeyerek zamanla AB ile ilişkilerine yönelmiştir. Fakat AB'den beklenen maddi destek gelmemiş bu durum ülkenin iç politikasında sorunlar yaratmıştır. 21 Şubat 2014'te göstericiler ile Yanukoviç krizin çözmek için 2004 Ukrayna Anayasasına geri dönmek amacıyla referanduma gidilmesi konusunda anlaşmıştır. Ukrayna Cumhurbaşkanı Yanukoviç ve muhalefet liderler anlaşmayı imzalamış, Putin'in temsilcisi ise imzalamamıştır. Bunun yanı sıra protestolarda gerçekleşen can kayıpları devam eden kargaşa nedeniyle Yanukoviç, 22 Şubat 2014'te Rusya'ya sığınmıştır. Bu süreçteki geçici hükümet, AB ile Ortaklık Antlaşması'na yönelmiştir. Geçici cumhurbaşkanı olan Oleksandr Turçinov'u Putin, Batı'nın bir darbe projesi olarak değerlendirirken, Batı ise Ukrayna'da gerçekleşen olayları bir devrim süreci olarak ifade etmiştir. Ukrayna dış politikası bakımından bu geçici yönetim, Ukrayna'nın Batı'ya dönerek dış politikada dönüm noktasını olmuştur. ABD ve AB Ukrayna'daki protestoculara destek vererek Batı yanlısı Ukrayna iktidarının oluşturulmasında önemli rol oynamıştır. Bu Batı-Doğu rekabet sürecinde Rusya, Kırım'ı ilhak etmiş ve Ukrayna jeopolitik rekabetin sonucunda egemenliğinden ödün vermekle karşı karşıya kalmıştır. 27 Şubatta Rusya'nın Kırım yarımadasına Rus etnisitenin haklarını koruma amacını belirterek çıkarma yapması krizi uluslararası bir soruna evirmiştir (İmanbeyli, 2014, s. 4-5).

Rusya 16 bin asker ile Kırım'a girmiş, Lenin Meydanı'nda direniş başlatan Kırım Tatarı Reşat Ametov, Kırım'ın ilk şehidi olmuştur. Kırım'da yapılan referandum sonrası Rusya, 18 Mart 2014'te bağımsızlığını tanıdığı Kırım'ı kendisine bağlamıştır. 1994 Budapeşte Memorandumunun ihlal edildiği bu durum Soğuk Savaş sonrası Rusya ile Batı'nın arasındaki en önemli uluslararası soruna dönüşmüştür. Kırım, Karadeniz'deki önemli jeopolitiği nedeniyle kendi kaderine mahkûm bırakılmıştır. Ukrayna'da 2014 cumhurbaşkanlığı seçimlerini Petro Poroşenko, kazanarak yeni cumhurbaşkanı olmuştur. Seçim sürecinde ülkedeki siyasal kargaşa ve hareketliliğin devamı neticesinde Doğu

Ukrayna bölümünde seçimler yapılamazken ilhaka uğrayan Kırım halkı da seçimlere katılmamıştır. Poroşenko'nun Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün korunması için Rusya ile Batı arasında müzakerelerde orta yolu bulmak ve Rusya ile enerji sorununu çözmek öncelikli hedefi olmuştur. Ancak Ukrayna krizi çözümü gerçekleştirilememiş ve Ukrayna'da toprak bütünlüğü sağlanamamıştır. NATO, AB ve Rusya arasında iktidarların kişisel eğilimlerine göre politika izleyen Ukrayna, istikrarlı ve sabit politikalara sahip olamamıştır. Yarımada, Rus azınlık hakları ön planda olup Kırım Tatar halkının birçok hakkı ihlal edilmektedir. Rusya'nın kara bağlantısının olmadığı Kırım'ın elektrik, su gibi altyapı hizmetleri Ukrayna üzerinden sağlanmaktadır. Rusya, yarımada tamamen kontrolü sağlamak amacıyla kara bağlantısı oluşturmaya 2015'te başlamış ve Mayıs 2018'den itibaren Kerç Boğazı Köprüsü'nü faaliyete geçirmiştir. Köprü Karadeniz ile Azak Denizi'ni birleştiren önemli bir jeopolitiğe sahiptir (Akman, 2019, s. 24-41).

Kırım, Rusya tarafından ilhak edildikten sonra Ukrayna'nın doğusundaki illerdeki ayrılıkçılar sözde devletlerini ilan ederek Donbas bölgesinde yasa dışı yönetimleri yedi yıldır devam etmektedir. Ukrayna'da Rus kökenli nüfusun yoğun olduğu Donetsk ve Lugansk'ta Şubat 2014'te bu gruplar ağır silahlarla hükümet yanlısı birliklere saldırı gerçekleştirmiştir. Ukrayna ordusundan bazı silahları ele geçiren ayrılıkçılar, Kiev yönetimine göre, bu gruplar silah ve mühimmatı Rusya'dan sağlamaktadır. Ukrayna'nın kontrolünü kaybettiği doğu sınırından, Rus askeri araçları Donbas'a girmiştir. Rusya bu durumu inkâr etmiş olsa da Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın raporlarında da yer almıştır. Rus yanlısı ayrılıkçıların kontrolündeki 2014'ten günümüze bu bölgede zaman zaman çatışmalar yaşanmıştır. Paris'te 9 Aralık 2019'da, Normandiya Dörtlüsü Liderler Zirvesi yapılmış, Ukrayna, Rusya, Almanya ve Fransa devlet başkanlarının bulunduğu zirvede tam ateşkes ve Minsk Anlaşması'na bağlılık ön plana çıkarılmıştır. Çözümü sağlayamayan zirve sonrasında çatışmalar devam etmiş ve Rusya, Ukrayna ve AGİT'ten oluşan Üçlü Temas Grubu, 27 Temmuz 2020'den itibaren ateşkes kararı almıştır. 2021'e kadar ateşkes ufak çaplı krizlere rağmen sürdürülmüş olsa da 2021'de Rus ordusu Ukrayna sınırına gelmiş olması, Donbas bölgesindeki çatışmaları arttırmıştır. 26 Mart 2021'de dört Ukraynalı askerin öldürmesi krizin büyümesine neden olmuş ve saldırılar karşısında tedbirleri artıran Ukrayna karşısında Rusya, Kırım'a asker yığmıştır (Yavuz, 2021). Son dönemde Rusya'nın Ukrayna sınırına yaklaşık 150 000 asker yığması akıllara savaşı getiriyor olsa da genel algı Batı'ya verilen göz dağı olarak belirtilebilir.

2020'de NATO Genişletilmiş Fırsatlar Partneri olan Ukrayna, toprak bütünlüğünü korumak için NATO ile üyelik görüşmelerini başlatmak istemektedir. Rusya ise Donbas'taki ayrılıkçı gruba desteğiyle güvenlik alanı olarak kabul ettiği bir bölgede NATO askerleri görmek istemediğini göstermektedir (Aksan, 2021). AB, ABD ve Rusya, Ukrayna konusunda bir uzlaşa sağlayamadığı müddetçe ülkede hâkimiyet sorunu yaşanacaktır. Rusya'nın Kırım'ı işgali ile uluslararası soruna dönüşen Ukrayna krizi barışçıl yöntemlerle çözülemezse başta Karadeniz Havzası olmak üzere dünya genelinde çok büyük jeopolitik depremlerin yaşanması kaçınılmaz olduğu öngörülmektedir. Sıcak çatışmaların yaşandığı bu dönemde bu depremler birçok ülkenin siyasi ve ekonomik yapısını etkileyeceği ve bazı ülkelerin de toprak bütünlüğü konusunda sıkıntılar yaşayacağı söylenebilir (Kaçmaz, 2020, s. 164-165).

2.2.3. Bulgaristan'ın Karadeniz Politikaları

AB, NATO ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı üyesi Bulgaristan, jeopolitiği nedeniyle Karadeniz, Tuna, Balkan ve Slav-Ortodoks devletidir. Avrupa kıtasının güneydoğusunda olan Bulgaristan, Balkan yarımadasının da orta ve doğu kesimlerini kapsamaktadır. Ülke Romanya, Sırbistan, Makedonya, Yunanistan ve Türkiye ile komşudur. Beş ülke ile kara, Karadeniz ile de deniz sınırına sahip olan Bulgaristan, hem Asya ve Avrupa, hem de Balkan ve Ortadoğu ülkeleri için köprü devlet konumundadır. Müslüman ve Hristiyanların, Batı ve Doğunun, kapitalizmin ve sosyalizmin kimi zaman kaynaştığı kimi zaman da çatıştığı jeopolitiğe sahiptir. Nüfusu 2020 yılı verilerine göre 10 milyona yakındır (Radoykov, 2021). Avrupa'nın en köklü devletlerinden biri olan Bulgaristan'ın sosyokültürel, tarihî ve demografik özellikleri bir Avrasya devleti özelliği taşıdığını göstermektedir. Oransal anlamda en çok Müslüman nüfusuna sahip AB ülkesi Bulgaristan, Türkiye jeopolitiği açısından büyük önem arz etmektedir. KEİT ve NATO üyesi olan Bulgaristan, 2007'de AB üyesi olduktan sonra Türkiye'nin ikinci Avrupa Birliği komşusu olmuştur (Atasoy, 2010, s. 2-3).

Tarihçesine kısaca bakıldığında, ilk olarak Hint-Avrupa kökenli bir kavim olan Traklar burada yaşamış, daha sonra ise Roma İmparatorluğu ardından Bizans İmparatorluğunun toprakları olmuştur. M.S. 7. yüzyılda Bulgaristan'ın başlangıcı kabul edilen Bulgar Devleti kurulmuştur. 14. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu topraklarına dâhil olmuş, fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemeye başlamasıyla Bulgaristan'da bağımsızlık hareketi başlamış ve Osmanlı-Rus Savaşı'ndan yenilen Osmanlı 1878'de Bulgaristan'ı içişlerinde

bağımsız prenslik olarak, 1908 yılında ise tam bağımsız olarak tanımıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın yanında yer alan Bulgaristan, İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında yer almış, kısacası iki dünya savaşından da mağlup olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında Balkanlar'da ilerleyen Sovyet ordusuyla birlikte sosyalizme geçmiş ve Varşova Paktı'na üye olmuştur. Soğuk Savaşın sona ermesiyle demokratik düzene ve serbest piyasa ekonomisine geçiş yapan Bulgaristan, 2004'te NATO'ya, 2007 AB'ye üye olmuştur (Sofya Büyükelçiliği, 2019).

Bulgaristan ve Romanya, ülkelerinde liberal ekonomi uygulamaya çaba göstermiştir. Bu sayede hem Rus etkisinden kurtulmak hem de Avrupa'nın ekonomik gelişmişliğinden istifade etmek istemişlerdir. İki ülke de Sovyetlerin dağılmasından sonra politikalarını yeniden değerlendirmiş ve gelişmelere kendilerini hazırlamaya gayretinde olmuşlardır. İki ülke Karadeniz ülkesi olmakla birlikte bu jeopolitikte Batıya yakın olduklarından Batı bünyesinde yer alma düşüncelerine sahip olmuştur. (Erdemir, 2018, s. 139).

Romanya ve Bulgaristan Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yaşanan Balkanlar'daki hızlı geçiş dönemini AB program ve planlarıyla tamamlamış ve 2007 yılında Birliğe üye olmuşlardır. Bulgaristan ve Romanya'nın ortak özelliği, Karadeniz kıyısında yer almaları olarak belirtilebilir. Karadeniz kıyısında yer alma coğrafi bir belirleme olsa da iki ülkenin uluslararası politikada öne çıkardıkları jeopolitik özellikleridir. İki ülke de 1990'lı yıllarda Karadeniz'de çerçevesi belli olmayan bölgeselleşme sürecine katılmış ve dış politikalarında KEİ çalışmalarına önem vermiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra liberal demokratik sisteme geçiş yapan bu iki devlet dış politikalarını şekillendirirken Batı sisteminde yer alabilmek için KEİ örgütlenmesine dâhil olmuştur. Geçiş sürecindeki bu iki devlet ulusal güvenliği yeniden inşa etmiştir. Bu süreçte ise gelenekler ve jeopolitik koşullar etkili olmuştur. Karadeniz jeopolitiğinde benzer güvenlik geleneğine sahip Romanya ve Bulgaristan yeni kurulan diğer devletlere göre jeopolitik kaynaklı farklılık nedeniyle Batı güvenlik sistemine daha hızlı şekilde entegre olmaya hazırlanmıştır. Bu süreçte ülkelerin Karadeniz güvenliği ve işbirliği çalışmaları da yansımıştır. 21. yüzyıl başlangıcı Karadeniz jeopolitiğinde değişimler gözlemlense de Romanya ve Bulgaristan'ın da Karadeniz politikalarının netleşmeye başladığı dönem olarak belirtilebilir (Erbaş, 2012, s. 154-158).

2.2.4.Romanya'nın Karadeniz Politikaları

Karadeniz kıyısında yer alan bir diğer ülke Romanya ise 21 milyon nüfusu 238.000'lik yüzölçümü ile Türkiye'den sonra Balkanların en büyük ülkesi aynı zamanda Rusya Federasyonu'ndan sonra Avrupa'nın en çok nüfusa sahip ülkesi konumundadır. Bulgaristan, Macaristan, Moldova, Sırbistan ve Ukrayna ile komşu olan Romanya, 1878 yılında bağımsızlığını kazanmış, 1947 -1989 yıllarında Bulgaristan gibi komünist sistem ile yönetilmiştir. 1990 yılında ise serbest seçimler yapılarak demokratik sisteme geçilmiş, 2004'te NATO'ya, 2007'de ise Avrupa Birliği'ne üye olmuştur (Oka, 2012).

Asya, Avrupa ve Ortadoğu'nun kavşağı konumunda olan Romanya, Tuna Nehri ve Karadeniz yakınlarında yer aldığından stratejik bir konuma sahiptir. Romen ulusu Milattan sonraki bin yıl içinde ortaya çıkmış, Trakyalı ataları Dacialılarla aynı yerde yaşamışlardır. 1859'da Wallachia ve Moldavia Prenslüklerinin birleşmesiyle meydana gelen Romen ulus devleti, 1878 yılına kadar Osmanlı egemenliği altındayken bu tarihte resmi bağımsızlığını ilan etmiştir. Üç yıl sonra krallık olmuş ancak Romen nüfusun sadece bir kısmını kapsamıştır. Krallığın, tüm Romanyalıları bir yönetim altında birleştirmesi Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1918'te Transilvanya, Bessarabia, Bukovina ve Güney Dobruca'nın Romanya'ya katılması sonucu olmuştur. Ülke toprakları bir anda iki katı büyümüş ve yeni bölgelerin ekonomik gelişmesi dahil tam anlamıyla entegresi gerçekleşmemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet egemenliği altına giren Romanya komünizmi benimsemiştir. 1945'te Romanya Komünist Partisi yönetime geçmiş, iki sene sonra da Kral Michael tahttan çekilmiş, ülke adı Romanya Halk Cumhuriyeti olmuştur. 1965'te yönetime geçen Nikolae Çavuşesku ile birlikte ülkenin yeni adı Romanya Sosyalist Cumhuriyeti olmuştur. 1989 yılında rejime karşı ilk tepkiler başlamış, gösterilerin Bükreş'e sıçramasıyla 25 Aralık 1989'da Nikolae Çavuşesku ve eşi idam edilmiştir. Ülkede sosyalist rejime son verilmiş ve serbest seçimler gerçekleştirerek çok partili demokratik sisteme geçilmiştir (Torbalı, 2019).

Romanya Karadeniz'de bir politika oluşturmaya gayret etmiş ve 2006'da diyalog ve ortaklık için uyuşturucu-insan kaçakçılığı ve çevre sorunlarını ele alan Karadeniz Forumu programını ortaya koymuştur. Romanya'nın çabası Rusya ve Türkiye'yi memnun etmemiş bu nedenle Rusya, büyükelçi düzeyinde katılmıştır. Türkiye ise bu durumu KEİ'yi geri planda bırakmaya dair çaba olarak değerlendirmiştir. Yine de Romanya, ülkelerin ilgilerini çekmeyi başarmıştır denilebilir (Erdemir2018, s. 139-140).

Karadeniz’de Romanya’nın Bulgaristan’a göre AB’nin etkisini artıran politikaları geliştirme çalışmaları daha belirgindir. Sonrasında ise Romanya’nın çalışmalarında düşüş yaşanmış ve Romanya ve Bulgaristan’ın Karadeniz Havzasına yönelik dış politika söylemlerinde başkalaşma yaşanmıştır. 2004’te NATO üyesi olan iki ülkenin ekonomi ve güvenlik politikalarında AB ve NATO doğrudan etkili olmaya başlamıştır. Romanya ve Bulgaristan’ın NATO’ya üye olmasıyla Karadeniz’e ilişkin jeopolitik algı değişmiştir. Eskiden Varşova Paktı’ndaki iki ülkenin NATO’ya üyeliği 21. yüzyılda Karadeniz’deki değişimin en önemli unsuru haline gelmiştir. Romanya, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra gündeminde hukuk sistemine ve mali yapıyı ön planda tutmuş olsa da bölgeselleşmeye de önem vermiş, bu bağlamda Karadeniz politikalarında öncü olmak istemiştir. KEİ çalışmalarını takip etmiş ve aktif rol oynamış olan Romanya, NATO ve AB’den farklı bir Karadeniz politikası izlememiştir. 2006 ulusal güvenlik stratejisi yayınlayan Romanya, bölge güvenliğiyle ilgili iki madde ortaya koymuştur. Birinci madde, insan ve madde kaçakçılığı ile uluslararası terörizmle mücadeleyi hedef alırken diğer madde ise bölgesel işbirliğinin geliştirilmesini amaçlamıştır. Yayınlanan bu stratejinin AB’nin Karadeniz’e yönelik jeopolitik bakış açısı ile aynı olduğu gözlemlenmektedir. Bulgaristan’ın NATO askeri barındırma oranı oldukça düşük olması bir yana Bulgaristan’ın üyeliği Karadeniz’de güçler dengesini NATO lehine çevirmiştir. Klasik jeopolitik bakış açısıyla değerlendirildiğinde Romanya ve Bulgaristan’ın NATO’nun bölgede askeri açıdan sayısal üstünlüğü önemlidir. Kendilerini NATO bakış açısıyla sunan bu ülkeler özellikle 2004’ten sonra Karadeniz jeopolitiğinin özelliği haline gelmiştir. NATO’nun Karadeniz’deki varlığının AB’ye göre daha belirgin şekilde olması uluslararası politika gündeminde her zaman var olmuştur. NATO, Karadeniz jeopolitiğini sert güvenlik sorunlarıyla birlikte ele almış ve havzada stratejik işbirliği ve denge gibi terimlerin yer almasına neden olmuştur. Karadeniz jeopolitiğine AB’nin yumuşak, NATO’nun sert güvenlik unsurları Bulgaristan ve Romanya aracılığıyla gerçekleşmiştir (Erbaş, 2012, s. 154-158).

Kısacası iki ülkenin de NATO ve AB’ye üyeliğinden sonra Karadeniz politikaları tamamen değişim göstermiştir. NATO gemileri Karadeniz’e bu iki ülke sayesinde çıkabilmektedir. Bu sayede Karadeniz’de söz söyleme hakkını elde etmiştir. Diğer taraftan Bulgaristan ve Romanya’nın Schengen vizesini alamamış olmasıyla Avrupa Birliği’nin Karadeniz üzerinden mevcut beklentilerini gerçekleştirmek için iki ülkeye kazandırdığı söylenebilir. (Erdemir, 2018, s. 140-141)

2.2.5. Gürcistan'ın Karadeniz Politikaları

Gürcistan, Avrasya jeopolitiğinde yer alan Azerbaycan, Türkiye, Ermenistan ve Rusya ile komşudur. Gürcistan hem Orta Asya hem Azerbaycan'daki enerji nakil hatlarının güzergahındaki başlıca duraklardandır. Milattan önce Gürcistan'ın bugünkü topraklarında Kolhis ve Kartli İbery krallıkları yaşamıştır. Milattan sonra Roma İmparatorluğu'nun etkisine girmiş olan bölgede Hristiyanlık resmi din haline gelmiştir. Sonraki süreçlerde Persler, Araplar ve Selçuk Türklerin kontrolündeki bölgede, 11 ve 13. yüzyıllar arası dönemde Gürcü Krallığı'nın altın çağını yaşamıştır. Moğolların istilasıyla sona eren bu dönemden sonra 19. yüzyıla kadar zaman zaman Osmanlı ve Pers İmparatorluğu hâkimiyet kurmuştur. 19. Yüzyılda Rusya İmparatorluğu'nun parçası haline gelen Gürcistan 1918'de bağımsızlığını kazanmış olsa da 1921'de SSCB'nin egemenliği altına girmiştir. Sovyetler'in dağılmasıyla 1991 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. 1992'de Eduard Şevardnadze devlet başkanı olmuştur (Aljazeera,2014; Deik, 2018b, s. 2-3).

Soğuk Savaşın sona ermesi ardından Güney Kafkasya ülkeleri farklı dış politikalara yönelmiştir. Ermenistan, İran'la ilişkilerini geliştirmeye ve Rusya ile işbirliği anlayışını benimsemiş, Azerbaycan, Rusya ve ABD ile dengeli bir işbirliği içinde olmuş, Gürcistan ise kendini Batılı addetmiş ve 2003'ten itibaren ABD ve NATO ile müttefik olma arayışında olmuştur. Gürcistan'ı Kafkasya ülkelerinden ayıran en önemli jeopolitik özelliği, Karadeniz'e kıyısı bulunması nedeniyle bölgesel bir transit ülke olmasıdır. Aynı zamanda bu durum Gürcistan'ı büyük güçlerin mücadele alanı haline getirmektedir. AB'nin 2004'te Doğuya genişlemesi bu bağlamda 2007'de Bulgaristan ve Romanya'nın üye olması Gürcistan ile ortak deniz sınırına sahip olmasını sağlamıştır. AB'nin Avrupa Komşuluk Politikası AB'nin Güney Kafkasya politikasında yeni bir dönem başlatmıştır. Böylece AB'nin zamanla Gürcistan'a olan ilgisi giderek artmıştır. Gürcistan'ın ekonomik kalkınmasını iyileştirmek için AB katkıları günümüzde de devam etmektedir (Küçükali, 2015, s.10-20). Bu yardımlardan en sonuncusu covid-19 salgınıyla mücadele için 400 milyon Euro destek sağlamış olan AB Gürcistan'ın egemenlik ve toprak bütünlüğüne destek verdiklerini açıklamıştır (Trthaber, 2021).

Abhazya ve Güney Osetya sözde bağımsızlıklarını ilan etmiş ve çatışmalar başlamış ve aralıklı olarak devam etmiştir. 2003'te parlamento seçimleri yapılmış, Muhalif Birleşik Ulusal Hareket'in lideri Mihail Saakaşvili, seçimlerde usulsüzlük yaptığını iddia etmiştir.

Çok sayıda protesto gösterilerinin gerçekleşmesi ardından 22 Kasım 2003'te Saakaşvili ve destekçileri ellerinde güllerle meclise gitmesi olayın Gül Devrimi olarak anılmasına neden olmuş ve 2004'te Saakaşvili devlet başkanı seçilmiştir. Bağımsızlık sonrası, ekonomiye ve demokratikleşmeye yönelik reform girişimleri yapılmış olsa da Rusya'nın Abhazya ve Güney Osetya'ya verdiği destek nedeniyle ülkede istikrar sağlanamamıştır. Seçime hile karıştırıldığı uluslararası gözlemciler tarafından da onaylanmıştır (Aljazeera,2014).

Güney Osetya ve Gürcü yönetiminin gerçekleştirdiği çatışmalar, Ağustos 2008 savaşının nedeni olmuştur. Savaş, 12 Ağustos 2008'de AB'nin arabuluculuğuyla sona ermiş ve ateşkes imzalanmıştır. Rus birlikleri Abhazya ve Güney Osetya dışında işgal ettikleri yerlerden çekilmiştir. Savaşın bitmesinden sonra Rusya, Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarını tanıma kararı alarak Abhazya ile 24 Kasım 2014'te Stratejik Ortaklık ve İttifak Anlaşması, Güney Osetya ile 18 Mart 2015 İttifak ve Entegrasyon Anlaşmasını gerçekleştirmiştir. Gürcistan ise Abhazya ve Güney Osetya'nın Rusya'nın işgali altında olduğunu ifade etmekte ve Rusya'dan bu işgaline son vermesini istemektedir (Deik, 2018b, s. 2-3).

Hazar Deniziyle bağlantıları olması sebebiyle stratejik açıdan önemlidir. Hazar enerji kaynakları Karadeniz üzerinden Bakü-Supsa ve Akdeniz'e Bakü Tiflis Ceyhan boru hattının güzergâhında olması bölgenin değerini belirtmektedir. Gürcistan, Karadeniz Kafkaslar ve Hazar bölgesi ile bağlantılıdır. Böylece batı ile ilişkiler artarken Rusya ile olan ilişkilerin azaldığı gözlemlenmiştir. Gürcistan, enerji hatları aracılığıyla Batı'da yer bulmaya çalışmıştır. Rusya ilişkilerin azalmasından dolayı Güney Osetya ve Abhazya'yı bağımsızlığa teşvik etmiştir. 2008'de Gürcistan'ın NATO'ya üyelik başvurusu, Bükreş Zirvesiyle reddedilmiştir. Yine 2008'de Gürcistan'ın Osetya'ya müdahalesi ardından 2008'de Rus Gürcü Savaşı yaşanmıştır. Gürcülerin Ruslara karşı düşmanca tavrı artarken diğer yandan Batının Rusya karşısında kendilerini yalnız bırakacaklarını öğrenmişlerdir. AB ve NATO Rusya'nın bölgeden vazgeçmeyeceğini gerekirse güç kullanmaktan çekinmeyeceğini görmüşlerdir (Erdemir,2018, s. 143).

2.2.6. Moldova'nın Karadeniz politikaları

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte birçok ulus-devlet ortaya çıkmış ve bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Ulus devletlerden biri olan Moldova 1991'de bağımsızlığını kazanmıştır. Yeni sınırlar olduğu Avrasya içerisinde yer alan Karadeniz

Jeopolitiğinde yeni ülkelerin varlığı, uluslararası politikada bölgeyi hassas hale getirmiştir. Kozmopolit yapıya sahip Moldova'da Moldovanların yanı sıra Ukraynalı, Rus, Bulgar ve Gagavuz Türkleri yaşamaktadır. Moldova, 19. Yüzyıla kadar Osmanlı'nın sonrasında Rus ve Romenlerin toprağı haline gelen Besarabya, 18. yüzyılın sonlarında Rusların egemen olduğu Transdinyester bölgesinden oluşmaktadır. Besarabya, Karadeniz havzasındaki Prut ve Dinyester nehirleri arasında kalan alandır. Transdinyester bölgesi ise Dinyester nehrinin kuzeyinde Moldova-Ukrayna sınırında yer almaktadır. 2. Dünya Savaşı sonrasında Moldova SSCB'nin denetimine girmiş ve 1991'e kadar Moldova Sovyet Cumhuriyeti adıyla Rusların egemenliğinde olmuştur. Moldova'yı Ruslaştırmak isteyen SSCB'nin amacı Romanya'nın ülkedeki etkisini sonlandırmaktır. 1991 yılının ağustos ayında bağımsızlığını ilan eden Moldova, ayrılıkçı bölge sorunlarına maruz kalmıştır. Nüfusu 2017 verilerine göre 3 milyon 550 bine yakındır (Deik, 2018).

Bağımsızlığını kazanan Moldova'nın ilk olarak ana dili Rumence olarak kabul edilmiş daha sonra 1994'te Rusya yanlısı politikacılar tarafından değiştirilerek resmi dil Moldovaca olmuştur. Moldova Anayasa Mahkemesi'nin 2013'te aldığı karar sonunda Moldova'nın resmi dili yeniden Rumence olmuş fakat anayasada değişikliğe gidilmemiş Moldovaca yazmaya devam etmiştir. Moldova'da Kasım 2020'de seçime gidilmiş ve ikinci tura kalan seçim sonucunda Moldova'nın yeni Cumhurbaşkanı Maia Sandu olmuştur. Sadece aksan farkı bulunan bu dillerden 24 Aralık 2020'de görevine başlayan Yeni Moldova Cumhurbaşkanı Maia Sandu cumhurbaşkanlığı sitesinde ülkenin resmi dili Rumence olarak değiştirmiş olan Sandu, Avrupa Birliği'ne entegrasyon süreci ilkelerini benimseyeceğini belirtmiştir (Chircui, 2020).

Karadeniz'e direkt bir kıyısı olmamasına rağmen nehir yoluyla bağlantısı bulunmaktadır. Moldova'nın başta enerji olmak üzere ekonomisinin büyük bölümü Rusya'ya bağımlıdır. Bu durum Moldova'nın dış politikasında özellikle Avrupa ile ilişkilerine engel olmaktadır. Avrupa ile coğrafi açıdan bütünleşen Moldova'nın ihracatının % 20'lik payı Avrupa ile gerçekleştirildiğinden ve ağır sanayisinin büyük bölümünün Transdinyester'de yer alması nedeniyle ülke ekonomisi bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Transdinyester, Moldova'daki ayrılıkçı bölge, diğer bir ifade ile Karadeniz Havzasındaki dondurulmuş sorunlardan biridir. Transdinyester sorunu eski Sovyetlerden kalma böl ve yönet stratejisinin izlerini taşımaktadır (Karaman, 2009, s. 59).

Moldova etnik, siyasi ve kültürel açıdan bakıldığında Romanya'ya yakın olduğu görülmektedir. Mart 2018 tarihinde Romanya Parlamentosu Besarabya 100. yıldönümü

amacıyla yapılan ortak anma toplantısında, Bütünleşme Deklarasyonu yayımlamıştır. Deklarasyon, Romanya'nın Moldova ile birleşme isteğini vurgu yapıp birleşmeye ancak Moldova halkının karar verebileceğini belirtmiştir. Anma toplantısında Romanya'nın iktidardaki Sosyal Demokrat Parti lideri Dragnea'nın bütünleşmeyi istediğini belirtmesi Romanya'nın da bu topraklardan vazgeçmeyeceğinin göstergesidir (Batı, 2018).

Moldova, BDT'nin en fakir üyesidir. Moldova, Rusya ile olan ekonomik ilişkilerinde birtakım ayrıcalıklara sahiptir. Moldova'ya sağlanan petrol ve doğal gaz özel fiyatla verilmekte olup Moldova'nın Rusya'ya olan borçları ise sürekli ertelenmektedir. Buradan anlaşılacağı gibi ekonomik açıdan Rusya'ya bağımlı olan Moldova, etnik açıdan Romanya ile yakındır. Bu nedenle Transdinyester yalnızca Doğu Avrupa'nın bir sorunu değil, aynı zamanda Karadeniz jeopolitiğinin bir sorunu haline gelmiştir. (Arıdemir, 2011, s. 131).

2.3. Küresel Güçler

SSCB'nin dağılmasının ardından Yeni Dünya Düzeni tartışmaları başlamıştır. Soğuk Savaşı üstünlükle tamamlayan ABD, yaşamsal çıkar alanlarına doğru ilerlemeyi hedeflemiş ve kendisine rota olarak Karadeniz Havzasını belirlemiştir. Genişletilmiş Karadeniz kavramını literatüre kazandıran ABD, havzada diğer aktörlerin yürüttüğü politikaları ve sorunları yakından takip etmektedir. ABD'nin dışında Avrupa Birliği, NATO, Birleşmiş Milletler ve Çin'in bölgede aktif olmaya yönelik politikaları mevcuttur.

2.3.1. Devletler

2.3.1.1.ABD'nin Karadeniz Politikaları

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Amerika, Avrasya'da söz sahibi olmak için bölgenin üzerinde yoğunlaşmıştır. Avrasya bölgesi, stratejik bakımdan önemli bir coğrafi konuma sahip, güvenlik, enerji ulaşım açısından önemli bir konumda yer almaktadır. Sovyetler Birliği'nin sona ermesi ile bölgede güç boşluğu oluşmuş ve Amerika, Karadeniz'i Batı dünyasını tehlikeye düşürecek oluşumlardan korumayı hedeflemiştir. Küresel anlamda tek büyük güç haline gelen ABD, bağımsızlığını yeni kazanan ülkeler üzerinde güçlü bir konuma gelmiştir. ABD'nin Avrasya'daki ülkeleri önem vermesinin diğer bir sebebi ise yeraltı kaynaklarının güçlü bir ülke çıkarabilecek potansiyele sahip olmasıdır. Bu nedenle bölgede kontrol sağlayarak sorun yaratacak bir ülkenin ortaya

çıkmasına engel olma niyetindedir. Karadeniz'in önemi özellikle 1992'de Ren-Tuna Kanalı'nın açılmasıyla Kuzey denizine bağlantı sağlanması ve Volga-Don kanalları ile Hazar Denizi'ne bağlantısının sağlanmasıyla artmıştır. Karadeniz'de ABD için önemli yapan bir diğer özellik ise İran ile yaşanabilecek olası bir gerilim veya tehdit durumunda burayı ana üs olarak kullanmayı planlamakta ve Romanya ile Türkiye'deki akıllı füze sistemleriyle İran, Çin ve Kuzey Kore'den gelebilecek bir saldırıya karşı savunma önlemi alınmasını sağlamıştır. 11 Eylül sonrasında yeniden bir güvenlik açığının oluşmaması sebebiyle artan askeri müdahaleler konusunda olduğu gibi Karadeniz'de de sorun yaşanan bölgelerde gücünü arttırmak istemektedir. ABD'nin Karadeniz'de kurmuş olduğu hâkimiyetle birlikte Havza'da bulunan enerji kaynaklarının kontrolü ile Avrupa'nın Rusya'ya bağılılığını azaltarak Karadeniz üzerinden enerji ihtiyacını karşılama fırsatı doğmuştur. Böylelikle ticari faaliyetler hız kazanmış ve insan kaçakçılığı, uyuşturucu gibi hukuk dışı olayların önüne geçmiştir (Adıgüzel, 2018, s. 697-701).

Sovyetlerin dağılmasından sonra ABD'nin Karadeniz'deki hâkimiyetini arttırmasında ki en önemli stratejik kararı olarak NATO'yu devreye koyması gösterilebilir. Bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerin batıya yakın politika izlemelerini sağlamak amacıyla NATO'nun Barış İçin Ortaklık projesi, 1994 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Son yıllarda Rusya'nın izlemiş olduğu bölgede üstünlük kurma isteği özellikle de dağılma öncesindeki topraklar üzerinde tekrar söz sahibi olma isteği NATO'nun bölgedeki aktif gücünü etkilemiştir. Rusya'nın izlediği politikalar sonucunda ABD, Romanya ve Bulgaristan da kalıcı üsler kurmuş ve Batı'yı, Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya'dan gelebilecek tehditlere karşı güvenceye almıştır. ABD'nin Karadeniz'de üstünlük sağlama isteğinin bir diğer önemi ise enerji politikalarıdır. Karadeniz'in jeopolitik konumuna bakıldığında petrol ve doğalgaz zengini bölgeler olan Hazar'a yakındır. Avrupa Birliği'nin Rusya haricinde alternatif enerji kaynaklarına yönelişi ve kaynakların Karadeniz'den geçmesi ABD'nin bölgeye bakış açısını derinden etkilemiştir. Rusya'nın enerji kaynakları konusundaki üstünlüğünü kırmak ve kendi enerji koridoru oluşturmak için Karadeniz jeopolitiğinin güvenliği ABD'nin stratejik yaklaşımı haline gelmiştir. ABD, stratejilerinde ilerleme kaydetmek için Romanya ve Bulgaristan'ın AB ve NATO üyeliklerini desteklemiş, Ukrayna ve Gürcistan'ın da yapılan devrimlerle yönetimlerinde meydana gelen değişikliklere destek olmuş bu sayede kendi belirlediği politikalara olumlu yaklaşacak yönetimlerle ilerlemiştir. ABD'nin bölgedeki en temel politikalarından biri Karadeniz'de kendi üstünlüğünü tehlikeye düşürecek ülkelerin kendi aralarında

herhangi bir stratejik işbirliğine girmelerinin önüne geçmek olarak belirtilebilir. Buna örnek verilecek olursa Rusya ve İran arasında ya da Türkiye ve Rusya arasında gerçekleşecek işbirliği ABD'nin bölgedeki üstünlüğünü kaybetmesine neden olabilir (Adıgüzel, 2018, s. 697-701).

2.3.1.2. Çin'in Karadeniz Politikaları

Jeopolitik olarak bakıldığında Çin, yeni dönem kriz coğrafyasının merkezinde bulunmaktadır. Soğuk Savaş sonrası oluşan Yeni Dünya Düzeni ile birlikte tek kutuplu sistem dolayısıyla ABD'nin süper güç olması ABD'yi Asya coğrafyasına yönlendirmiştir. Sovyetlerin dağılmasıyla jeopolitik boşluğun olduğu Avrasya coğrafyası, bir yandan ABD'nin diğer yandan Rusya'nın etkin olmak istediği alandır. Soğuk Savaş dönemi süresince sessiz kalan ÇHC Yeni Dünya Düzeni ile birlikte sistemde olduğunu göstermeye başlamıştır. ABD, Rusya gibi hem kriz bölgelerinde göstererek hem de deniz aşırı yatırımlar gerçekleştirmesiyle kendisini ön plana çıkarmıştır. Bu durum ABD'nin yeni yüzyıldaki rakibinin Çin olacağına yönelik değerlendirmeleri meydana getirmiştir. Çin dünya genelinde barıştan yana bir tavıra sahiptir. Dış politikası da Barışçıl Yükseliş ideolojisine dönüşmüştür (Atağenç & Alperen, 2018, s. 738-740).

Çin, Soğuk Savaş sonrasında bölgede bağımsızlık kazanan devletleri ilk tanıyan ülkeler arasında yer almıştır. Enerji kaynakları sebebiyle yeni dönemde ulusal çıkarlarını Orta Asya, Hazar ve Ortadoğu'da gören Çin için Karadeniz jeopolitiğinin ayrı bir önemi vardır. Enerji geçiş güzergâhında bulunan Karadeniz havzasında aktif olabilmek için Güney Kafkasya Devletleri ile ekonomik ilişkiler gerçekleştirdiği görülmektedir. Azerbaycan ile diplomatik ilişkilerin kurulmasından sonra karşılıklı ilişkiler kat ve kat artmış olsa da bölgede en dikkat çeken partneri Gürcistan'dır. İki ülke arasında serbest ticaret anlaşması imzalanmış ve bu özelliğiyle Gürcistan, Güney Kafkasya'da Çin ile serbest ticaret anlaşması yapan ilk ülke olarak yerini almıştır. Çin'in küresel ticaret sistemini gerçekleştirmek için bölgede yapmış olduğu diğer proje ise Bir Kuşak Bir Yol projesidir. Proje ile gerçekleştirmek istenen İpek Yolu'nun bir anlamda yeniden canlandırılmasıdır. Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi ile Balkanlar ve Orta Avrupa'yı içine alacak şekilde altyapı yatırımlarına hız kazandırmaktır. Bu sayede bölgenin ekonomik olarak kalkındırılması ve Çin'in Avrupa'ya yönelik projelerin temelini oluşturması hedeflenmektedir. Çin, 2013 sonrası Avrupa ticaret rotası amacıyla gerçekleştirdiği proje ile hem tarihi İpek Yolu'nu tekrar canlandırmak hem de Avrupa'ya karayolu, demiryolu

ve limanlar vasıtasıyla ulaşım ağı gerçekleştirmek amaçlamaktadır. Taşıma maliyetlerinde düşüş gerçekleştirecek olan projenin orta koridorunda, Türkiye ve Karadeniz oldukça önemli bir yere sahiptir. 14-15 Mayıs 2017'de yapılan Çin-Türkiye Zirvesi ile birlikte İpek Yolu Projesi hayata geçirilmiş ve iki ülke arasındaki sevkiyat süresinin bir-iki aylık süreden bir-iki haftaya düşürülmesi gerçekleştirilmiştir. Bu projenin Türkiye'ye ulaşım kolaylığı sağlama, karşılıklı ekonomik bağımlılık geliştirme ve finansal bütünlüğü sağlama gibi katkıları olacaktır. Ayrıca proje ile Çin'in AB ülkeleri ile ilişkilerinin gelişeceği de düşünülmektedir (İkiz, 2019, s. 1687-1698). Çin, bu projenin yanı sıra dünya düzenine diğer aktörlerin katılmasını sağlamak amacıyla Şhangay İşbirliği Örgütü ve BRİCS'e öncülük etmiştir (Atağenç & Alperen, 2018, s. 742-747).

2.3.2. Uluslararası Örgütler

2.2.2.1. AB'nin Karadeniz Politikaları

AB, stratejik boşluğu oluşturan Karadeniz jeopolitiğinde demokrasiyi ve serbest pazar ekonomisini görmek istemektedir (Canar, 2013, s. 141). Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyet topraklarında yeni devletlerinin bağımsızlıklarını kazanması, Karadeniz'in mevcut durumunu gündeme taşımıştır. AB'nin Karadeniz havzasına yönelik bölgesel bir politika geliştirememesi AB'nin bölge politikalarını güvenlik, genişleme ve komşuluk stratejileri üzerine yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu dönemde AB için güvenlik ve genişleme politikaları birbirini tamamladığından 1990'lı yıllarda Avrupa için Karadeniz ikinci planda kalmıştır (Tüysüz, 2014, s. 84-89).

Demokrasi için serbest ve adil seçimler yapılması ve sivil toplum inşa edilmesi amacıyla çalışmalar gerçekleştirmektedir. AB'nin son genişlemesi kendisini dondurulmuş çatışmalara da komşu olmasına neden olmuştur. Bu nedenle Karadeniz jeopolitiğinde istikrarı sağlamak AB'nin bölgeye yönelik önceliklerinden biri haline gelmiştir (Kurt, 2015, s. 406-410).

Doğal kaynakları zengin ve stratejik olarak kıtaların kesişim noktası olan Karadeniz havzası, Avrupa'ya enerji ve ulaşım hatları yapımının planlanması nedeniyle AB için kilit alanı oluşturmaktadır. Günümüzde AB'nin bölgesel işbirliği havzada istikrar ve demokratikleşmeyi sağlamak için bir araç olarak görülebilir. Bu bağlamda da AB, havzaya yönelik olarak birtakım girişimleri uygulamaya koymuştur. AB'nin genişleme politikasının sınırlarını oluşturması itibarıyla 2004'te kısa vadede üyeliğe almayacağı

ülkelere yönelik Avrupa Komşuluk Politikasını geliştirmiştir. Komşuluk politikası, tarafların bölünmeleri engellemek, istikrar ve güvenlik sağlamak, hukuk kurallarına ve insan haklarına saygı gibi hedeflere sahiptir. Bu politika, AB'nin 16 komşusuna teklif edilmiştir. Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Mısır, Gürcistan, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Moldova, Fas, Filistin, Suriye, Tunus ve Ukrayna şeklinde sıralanabilir. Avrupa Komşuluk Politikası iki-taraflı bir politikadır. AB'nin bölgeye yönelik bir diğer çalışması ise 2007'de Karadeniz Sinerjisi olmuştur. Şubat 2008'de Karadenizli devletlerin ve AB Dışişleri Bakanlarınca resmi olarak Kiev'de başlatılan Karadeniz Sinerjisi, ulaşım, enerji ve iletişim altyapısı gibi amaçlara sahiptir. Sinerjide Yunanistan ulaşımında, Romanya çevrede, Bulgaristan ise enerji ortaklığı alanlarında rehberlik etmektedir (Tüysüz, 2014, s. 84-89).

Karadeniz'deki enerji üretimi ve boru hatları AB için stratejik bir öneme sahiptir. Bu nedenle Avrupa Birliği'nin havzadaki politikalarının temelini enerji üretimini güvence altına almak oluşturmaktadır. Bölgede yeni enerji altyapılarının yapılması, şu anki mevcut altyapıların iyileştirilmesi ile enerji istikrarının güçlendirilmesi AB'nin amacı olmaktadır. 2009 Prag Zirvesi'nde Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna ile ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla Doğu Ortaklığı Girişimi başlatılmıştır. Doğu Komşuluğu, AB'nin Karadeniz'deki ortaklarının güvenliğine katkı sağlayacak, demokratik ve piyasa yönelimli reformları AB'nin Karadeniz Sinerjisi'ndeki amacı bölgede istikrarı ve demokrasiyi sağlayarak çatışmaların çözümünü mümkün kılacak bir ortam yaratmayı istemektedir. Doğu Komşuluk Politikası, AB'nin komşularıyla ilişkilerine yeni ve çok taraflı bir çerçeve sağlamıştır. Doğu Ortaklığı ve Karadeniz Sinerjisi birbirini tamamlamakta ve Karadeniz havzasında AB komşularının AB'nin ortak değerlerini paylaşmalarına yardımcı olacak bir araç olarak görmektedir. Tahminler 2030'a kadar AB'nin enerji bağımlılığını petrolde %90, doğalgazda ise %85 dolaylarına çıkacağını, bu sebeple de AB için Karadeniz jeopolitiğinin öneminin daha da artacağını belirtmektedir. AB enerji güvenliğini artırma sebebiyle kaynaklarını çeşitlendirmeye aynı zamanda da Rusya'nın enerjisine olan bağımlılığını azaltmaya çalışmaktadır. Özellikle 2006 ve 2009 yıllarında Rusya'nın Ukrayna'ya doğal gaz teslimatını durdurması ve 2008 Rusya-Gürcistan savaşı sonrasında AB için enerji güvenliği bir öncelik konu olmuştur (Kurt, 2015, s. 406-410).

AB'nin Karadeniz'deki politikalarına genel olarak bakıldığında üç tür politika ön plana çıkmaktadır. İlki Güney-Doğu Avrupa ve Türkiye'ye yönelik genişleme süreci, ikincisi

Avrupa Komşuluk Politikası (ENP), ve son olarak Ukrayna, Moldova ve üç Güney Kafkas ülkesini ve AB-Rusya ilişkilerini içeren stratejik ortaklık olarak belirtilebilir. AB'nin Karadeniz'e ilişkin genişleme stratejisinde nihai hedefi Karadeniz'in tamamını kapsayarak Güney Kafkasya'ya kadar genişlemeyi tamamlamak ve doğal sınırını Hazar Denizi kıyıları olarak belirlemek olarak ifade edilebilir. AB yakın gelecekte Ukrayna, Gürcistan ve Kafkas ülkelerine üyelik vermeyi düşünmemektedir. AB'nin üyeliğe yeni kabul edilen devletlerle birçok problemi de bünyesine dahil etmesi bu durumun sebebi olarak gösterilebilir (Tüysüz, 2014, s.84-89).

2.2.2.2. NATO'nun Karadeniz Politikaları

Rusya'nın Karadeniz havzasında askeri ve siyasi bakımdan gittikçe güçlenmesi NATO'nun genişleme yerine Karadeniz havzasındaki kıyıdaş ülkelerle ortak projeler üretmeyi tercih etmiştir. NATO, havzada askeri varlığını güçlendirmesi, yasadışı göçlerin engellenmesi, terörizmin önüne geçilmesi ve silah kaçakçılığına son verilmesinin yanı sıra demokratikleşme enerji arz ve güvenliğinin sağlanması NATO'nun bölgede çıkarlarını koruması gereken konular olduğundan önemlidir. NATO'nun bölgede etkin bir aktör olabilmek için oluşturulan ekonomik ve siyasi işbirlikleri önem kazanmıştır. Bu iş birliklerin başında Karadeniz işbirliği görev gücü (Blackseafor) gelmektedir. 1996'da Rusya Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Gürcistan ve Ukrayna'nın katılımı ile kurulan Blackseafor, 2001 yılında İstanbul'da yapılan anlaşma ile NATO'nun Karadeniz'de devreye yapacak çok uluslu bir deniz filosu oluşturulmuştur. Blackseafor arama kurtarma çalışmaları gerçekleştiren ve yasadışı deniz trafiğini önlemektedir. Bölgedeki diğer oluşum ise Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütüdür. Kurucu anlaşması 25 Haziran 1992'de İstanbul'da gerçekleştirilen zirvede imzalanmıştır. Ticari, ekonomik, teknolojik ve bilimsel işbirliği geliştirmeyi amaçlayan örgüt, bölgede barış ve istikrarın tesisini amaçlamaktadır. Blackseafor ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ile iyi ilişkiler kurmuş olan NATO Karadeniz'deki sorunların çözümüne katkı sağlamaktadır (Polat, 2018, s. 386-389).

Montrö Boğazlar Sözleşmesi, kıyıdaş olmayan devletlerin Karadeniz'e girişini sınırlamaktadır. Bu doğrultuda Karadeniz, ABD donanmasının giremediği denizlerdendir. Amerika'nın bölgede uyguladığı en önemli strateji, SSCB'nin dağılmasından sonra Avrasya'da yeni bir gücün oluşmaması için eski SSCB coğrafyasında NATO'nun etkinliğini arttırmaktır. Bu sayede Rusya'nın güç kazanmasını

önlemeyi hedeflemektedir. Brzezinski, NATO'nun genişlemesini Amerikan üstünlüğünün devamı için gerekli görmektedir. Bu genişleme süreci ise NATO'nun birbirini ardına uygulanan işbirliklerinden meydana gelmektedir. 1997'de NATO içerisinde Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi yerine, Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi meydana getirilmiştir. Yeni bağımsız olan devletler için Batı Ocak 1994'te NATO'nun Barış için Ortaklık (BİO) projesi başlatılmış ve bu bağlamda Orta Avrupa, Doğu Avrupa, Kafkasya ve Orta Asya'da bağımsızlığını kazanan ülkeler ile NATO arasında diyalog gerçekleştirerek Batı'ya entegrasyonlarını sağlamak amaçlanmıştır. 1994 NATO'nun Brüksel Zirvesi'nde ABD'nin önerdiği Barış için Ortaklık projesini tüm üyeler kabul etmiştir. 1995 yılına kadar projeye yirmi yedi ülke dâhil olmuştur. BİO, NATO ile Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında, ortak planlama, eğitim ve tatbikatlar aracılığıyla barışı koruma yeteneklerinin güçlendirilmesinin yanı sıra ülkelerin askeri kuvvetlerinin, NATO kuvvetleri ile birlikte çalışabilirliğinin arttırılması amaçlanmıştır. BİO, zamanla Avrupa-Atlantik güvenliğinin temel unsurlarından biri haline gelmiştir. İşbirliğinin pratik çerçevesinin geliştirilmesi amacıyla NATO'nun 1999'da Washington Zirvesi'nde güçlendirilmiş BİO raporu kabul edilmiştir. İstikrarı artırmak, barışa yönelik tehditleri ortadan kaldırmak ve ülkeler arasında güçlü güvenlik ilişkileri inşa etmek amacı taşıyan BİO, savunma ile ilgili reformlar, vatandaş-asker ilişkileri, eğitim, afet yönetimi ve çevresel hususlara yönelik tüm faaliyet alanlarını kapsamaktadır. BİO, her bir Avrupa-Atlantik ortak ile NATO arasında, iki taraflı bir işbirliği anlaşmasıdır. Günümüzde BİO programında yirmi iki ülke yer almaktadır (Kurt, 2015, s. 411-412).

NATO, 23-24 Nisan 1999'da Washington Zirvesi'nde yeni stratejik konsepti kabul etmiştir. Çekya, Macaristan ve Polonya'nın 1999'da üye olmasıyla NATO'ya üye ülke sayısı on dokuz olmuştur. 11 Eylül saldırıları sonrası gerçekleştirilen 2002 Prag Zirvesi'nde Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya ile üyelik görüşmeleri gerçekleştirilmiş ve 2004 yılında NATO üyesi olmuşlardır. 2008 Bükreş NATO Zirvesi'nde Arnavutluk ve Hırvatistan ile üyelik görüşmeleri başlamış, 2009'da üye olmuşlardır. Daha sonraki süreçte Makedonya'nın ise NATO'ya üyeliğine Yunanistan veto kullanarak Makedonya'nın üye olmasının önüne geçmiştir. 19-20 Kasım 2010 Lizbon Konferansı'nda Yeni Stratejik Konsept kabul edilmiştir. On yıl geçerli olan bu konsept, NATO, Ukrayna ve Gürcistan komisyonları çerçevesinde Ukrayna ve Gürcistan ile ortaklıkları geliştirme amacı taşımaktadır. Ayrıca bu yeni konsept üye ülkeleri her türlü tehdide karşı savunma ilkesini diğer bir ifade ile füze saldırıları

tehditlerini önleme amacı taşımaktadır. Bu amaç ise Rusya ile ilişkileri gergin bir hale getirmiştir. Chicago’da 2012 yılında gerçekleştirilen zirvede ise oluşan bu gerginliği gidermek amacıyla NATO, Rusya iş birliği önerisi yapılmıştır. 2014 yılında ise Newport Zirvesine Ukrayna Cumhurbaşkanı davet edilmiş ve NATO Ukrayna ortaklığının güçlendirilmesiyle ilgili söylemlere yer verilmiştir. Temmuz 2016’da 2 gün boyunca gerçekleştirilen zirvede ise Türkiye hava sahasında uçuş yapılabileceği, böylece terör faaliyetlerinin gerçekleştiği Suriye ve Irak’ın hava sahasının izlenebileceği belirtilmiştir. 2016’daki zirvenin ilk gününde NATO Gürcistan Komisyonu, ikinci gününde ise Ukrayna Oturumları gerçekleştirilmiştir. 2017 yılında Brüksel’de gerçekleştirilen NATO zirvesinde, Karadağ üyeliğiyle üye sayısı 29 olmuştur (Polat, 2018, s. 370-371). 2019 yılında Kuzey Makedonya’nın NATO’ya katılması için bir protokol imzalanmış, NATO’ya üye tüm devletlerin Protokolü onaylamasının ardından 27 Mart 2020’de Kuzey Makedonya NATO üyesi olmuştur (Sputniknews, 2020).

2.2.2.3. BM’nin Karadeniz Politikaları

Çernobil nükleer kazası, Karadeniz havzasına yönelik çevresel güvenlik tehditlerini ortaya çıkarmıştır. Bu kazadan sonra dönemin SSCB Başkanı Gorbaçov, 1987 ekolojik güvenliği Perestroika politikasına dahil etmiştir. SSCB’nin dağılmasından sonra uluslararası kuruluşlar, Karadeniz havzasındaki enerji güvenliği ve çevre güvenliği ile ilgili çalışmalar hedeflemişlerdir. Özellikle BM, Karadeniz’in çevresel güvenliğin en aktif rol oynayan uluslararası aktördür. BM Çevre Programı’nın 1972 Stockholm Konferansı ile belirlenmiş ve 1974’te BM Bölgesel Denizler Programı gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Programa göre Karadeniz, çevre güvenliği kapsamında dünyada en fazla tehdit algılayan denizlerden olması ve özellikle son yıllarda büyük bir kirlenmeyle karşı karşıya olması dünyanın kirlilik sebebiyle alarm veren denizlerinden olduğu tespit edilmiştir. Biyolojik çeşitliliğin azalması ve ekosistem güvenliğinin tehdit altında olması Karadeniz’in oldukça önemli sorunlarla karşı karşıya olduğunun göstergesidir. Bu sebeple 1992’de BM Bölgesel Denizler Programı ile Karadeniz’in Kirlenmeye Karşı Korunması Konvansiyonu imzalanmış takip eden yılda ise Karadeniz Çevre Programı kabul edilmiştir. 1996’da ise Karadeniz’in Rehabilitasyonu ve Korunması ve Stratejik Eylem Planı kabul edilmiş olmasıyla bölgede sürdürülebilir kalkınma hedeflenmiştir. Stratejik Eylem Planı son olarak 2009 yılında revize edilmiş ve kıyıdaşlar tarafından kabul edilmiştir. Çevre güvenliği konusunda dünyada en etkili aktör BM olsa da

Karadeniz havzası strateji ve planları bir sonuç yaratamamıştır. Karadeniz havzası denildiğinde güçlü bölgesel ve küresel aktörlerin önceliği enerji nakil hatları olmasından dolayı çevre güvenliği enerji güvenliğinin jeopolitik ve jeostratejik önceliklerin gerisinde kalmıştır. Büyük güçlerin etkisiyle hareket etmek durumunda kalan BM'nin Karadeniz güvenliğinde harekete geçmesi yine güçlü aktörlere bağlı kalmıştır. Bahsedilen büyük güçlerden çevresel sorunları ön planda tutması gereken ise ülke güvenliği nedeniyle Rusya'dır ve BM başta olmak üzere uluslararası ve bölgesel örgütleri harekete geçirmesi gerekmektedir (Karabulut, 2015, s. 55-56).

Soğuk Savaş sürecinde Birleşmiş Milletler, Karadeniz'e yönelik politikalarında daha çok çevre güvenliği ve insan ticaretin engellenmesi üzerinedir. 1972'de Stockholm'de gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Çevre Programı Konferansı ardından 1974'te Birleşmiş Milletler, Bölgesel Denizler Programı kabul edilmiş, biyolojik çeşitliliğin azaldığı belirtilerek Karadeniz'i çevre güvenliği tehdit altında olan deniz olarak kabul etmiştir. 1992'de Karadeniz'in kirlenmeye karşı koruma konvansiyonu ancak 1993'te Karadeniz çevre programı kapsamında gerçekleştirme imkânı bulmuştur. Birleşmiş Milletlerin Karadeniz politikalarında ele almış olduğu diğer bir konu olan insan ticaretinin önlenmesi amacıyla 2007 yılında Türkiye, Gürcistan, Moldova, Romanya Rusya ve Ukrayna'nın katıldığı bir konferans düzenlenmiştir. Burada insan ticareti ile mücadele uygulamaları ele alınmış ve insan ticareti hakkında bilgi yönetimi amacıyla uluslararası işbirliğinin geliştirilmesine dair çalışmalar yapılmıştır. Çevre güvenliği ve insan ticaretinin engellenmesi dışında Birleşmiş Milletlerin Karadeniz politikalarına bakılacak olursa Romanya ve Ukrayna arasındaki Yılan Adası'nın uluslararası hukuki statüsünün barışçıl bir şekilde çözülmesi amacıyla Birleşmiş Milletler devreye girerek barışçıl çözüm konusunda başarıya ulaşmıştır. Fakat Karadeniz havzasında meydana gelen 2008'deki Rusya-Gürcistan çatışması 2014'teki Rusya-Ukrayna arasında gerçekleşen çatışmada aynı başarıyı gösteremediği görülmektedir. Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün yeniden sağlanmasını dile getiren Birleşmiş Milletler çatışmaların sonlandırılmasına yönelik çağrı yapılması düzeyinde kalmıştır. Gürcistan'da yaşanan gelişmeler, Karadeniz'de güvenlik endişelerinin artmasına sebep olmuştur. Dönemin Romanya Dışişleri bakanı ile Bulgaristan başbakanı Karadeniz'de demokrasinin geliştirilmesi, barış ve istikrarın sağlanması amacıyla birleşmiş milletleri görevi çağırmıştır. Rusya'nın Birleşmiş Milletlerde veto yetkisinin bulunması, Birleşmiş Milletlerin yaptırım gücünün sınırını bir kez daha göstermiştir. Gürcistan ve Ukrayna'nın

çatışmalardan hemen sonra NATO üyeliğine yönelik adımlar atması da Birleşmiş Milletlerin bölgede sınırlı kaldığının en büyük göstergesidir (Toprak & Tatar, 2018, s. 790-793).

2.2.2.4. AGİT'in Karadeniz Politikaları

1975'te Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı ile bir araya gelen otuz beş devlet imzaladığı Helsinki Nihai Senedi, Doğu ve Batı arasında arabulucu yaratılması amacıyla gerçekleştirilmiştir. AGİK'ten AGİT'e dönüşen örgüt, Avrasya-Atlantik coğrafyasındaki en büyük bölgesel güvenlik örgütü olması, diğer örgütlerden en büyük farkı olarak belirtilebilir. Örgütün temel amacı işbirliğine dayalı güvenlik sağlamaktır. Örgüt 11 Eylül saldırılarından sonra daha da önem kazanmış olup bu bağlamda terörizm, silah, uyuşturucu, insan kaçakçılığı, örgütlü suç gibi güvenliği etkileyen faktörleri bünyesine alarak çalışmalarına devam etmiştir (Koçer, 2007, s. 202).

Günümüzde örgüt, Avrupa'dan Asya Cumhuriyetlerine ve ABD'ye kadar uzanmakta olup 57 üyesi bulunmaktadır. SSCB dağıldıktan sonra AGİK'te yapılan değişimler ve Paris Şartının kabulüyle örgütte yenilikler yapılmıştır. Bu doğrultuda, BDT üyesi ülkeleri uluslararası sisteme entegre etmek, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde güvenliği gerçekleştirmek gibi kararlar alınmıştır. 1994 Budapeşte Zirvesi'nde AGİT adını alan örgütte, ülkelerde gerçekleştirdiği kriz yönetimleri sonrasında 1999 İstanbul Zirvesi'nde Avrupa Güvenlik Şartı kabul edilmiştir. Bu zirvede AGİT'in kriz çıkmadan önlem alması gerektiği kararı alınmış ve bu karara yönelik Uzman Destek ve İşbirliği Takımları oluşturulmuştur. Hem mevcut çatışmalarda hem de çatışmalar başlamadan önlemek amacıyla çözüm bulmaya çalışan AGİT, Dağlık Karabağ çatışmasında Minsk Grubu, Transdinyester çatışmasında 5+2 Müzakereleri ile krizlerin çözümüne katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Ayrıca Ukrayna'da Özel İzleme Misyonu ile Ukrayna'daki ateşkesi takip etmektedir. Rusya'nın talebi üzerine Gukova ve Donetsk'te de AGİT Gözlemci Misyonu iki devlet arasındaki krizde gerilimi azaltmayı hedeflemektedir. Fakat örgüt, bölgesel güvenlik konusunda yaşanan ihtilaflarda somut bir ilerleme gerçekleştiremediğinden üyelere görüş ayrılıklarının oluşmasına sebep olmuştur (Kurt, 2017, s. 289-291).

2.4. Dondurulmuş Sorunlar

Dondurulmuş sorun, yıllardır aktif çatışmanın olmamasının yanı sıra hala bir çözüm üretilmemiş durumlar için kullanılmaktadır. Bu minvalde Karadeniz havzasının başlıca

dondurulmuş sorunları: Transdinyester, Güney Osetya, Abhazya, Kırım ve 2020’de çözümlenmiş olan Dağlık Karabağ yer almaktadır (Stefan & Marian, 2011, s. 59).

2.4.1. Transdinyester

Şekil 6: Moldova-Transdinyester (Akın,2018)

Transdinyester sorunu, 21. yüzyılda hala çözüme kavuşturulamamış, Kişinev yönetimi ve ayrılıkçılar arasında çatışmalara yol açan sorundur. Rusya, Moldova’nın Avrasya Birliği’ne dâhil olmasını istemektedir. NATO Barış İçin Ortaklık projesinde olan Moldova tarafsızlık statüsü nedeniyle NATO’ya üyelik hakkına sahip değildir. Rusya, Moldova’nın Batı ile işbirliğinde olmasını tehdit olarak algılamaktadır. Ayrıca, Moldova’nın Romanya ile birleşmesine karşıdır. Son yıllara bakıldığında AB’nin Gürcistan, Ukrayna ve Azerbaycan ile işbirliğini artırması, Rusya’yı tedirgin etmektedir. Rusya için politik anlamda asıl hedefi Ukrayna olsa da coğrafi bakımdan en önemli ülke Moldova’dır. Rusya Moldova’ya karşı askeri bir müdahalede bulunmamakta ancak Rus milis güçleri bölgede konuşlanmış şekilde beklemektedir. Rusya, Ukrayna ve AGİT’in birlikte yapmış olduğu arabuluculuk çalışmaları 2005’ten itibaren Ukrayna ve Moldova’nın talebiyle 5+2 şeklinde (Moldova, Transdinyester, Ukrayna, Rusya, AGİT + AB ve ABD) yapılmaktadır. Rusya’nın, Moldova’nın federal bir devlet olmasını amaçlayan Kozak Memorandumunun kabul edilmemesi Rusya ve Moldova arasındaki ilişkileri zayıflatmıştır (Batı, 2018). BM üyesi ülkelerin tanımadığı Transdinyester’i yalnızca Rusya destekli Gürcistan’dan tek taraflı bağımsızlığını ilan eden Güney Osetya Cumhuriyeti ve Abhazya Cumhuriyeti tanımıştır. Anayasası, bayrağı ve kendi ulusal

marşı olan Transdinyester'in aynı zamanda ayrı bir yönetimi ve ordusu da bulunmaktadır. Moldova, Transdinyester'in kendi toprakları olarak görülmesini isterken Transdinyester ayrı bir devlet olmak istemektedir (Batı, 2018). Transdinyester sorununda Türkiye, ülke bütünlüğünün korunmasından yanadır. Soruna adil ve sürdürülebilir bir çözüm bulunmasından yanadır (Dışişleri Bakanlığı, 2019).

2.4.2. Dağlık Karabağ

Kafkasya, ticaret ve göç yollarının güzergâhında bulunması nedeniyle nüfus hareketliliği, güç mücadeleleri gibi önemli tarihi olaylara sahne ve aynı zamanda farklı kültürlerin kaynaştığı bir coğrafya olmuştur. Kültür bakımından dünyanın en heterojen yapısına sahip Kafkasya, bu özelliği nedeniyle Ahmet Cevdet Paşa tarafından Dillerin Dağı (Cebeli Elsine) olarak adlandırmıştır. Bölgeyi küresel siyasette önemli kılan ise Hazar, Karadeniz ve Türkiye üzerinden de Akdeniz'e komşu olmasını sağlayan jeopolitik konumudur. İki kutuplu düzenin sona ermesiyle birlikte Hazar Havzası'nın statü sorunu, bölgedeki enerji kaynakları, Rusya'nın bölgede hâkimiyet isteği, ABD-Çin-Rusya-İran-Türkiye arasında yaşanan çok taraflı güç mücadeleleri Kafkasya'yı satranç tahtasına dönüştürmüştür. Bu durumlar bölgeyi dış müdahalelere açık ve sorunlar bölgesi haline getirmiştir (Bilgin, 2020, s. 14).

Şekil 7: Dağlık Karabağ Haritası (Yaltırık,2020)

Kafkasya'da yer alan Karabağ bölgesi, Azerbaycan'ın SSCB'ye dahil olmasıyla 1920'de Azerbaycan'da özerk bir bölge olarak kabul edilmiştir. Bu statü, Karabağ bölgesinin hukuken Azerbaycan'ın bir parçası olduğu anlamını taşımaktadır. Dünyada iki kutuplu sistem devam etmekteyken bölgedeki çatışmalarda çok sayıda insan yaşamını yitirmiş ve Karabağ-Ermenistan arasındaki Azeri toprakları Ermenistan tarafından işgal edilmiştir.

SSCB'nin dağılması gerçekleşmeden önce Karabağ'daki Ermeniler, ayrılıkçı bir hareket başlatmış ve 1991'de Ermenistan ve Azerbaycan bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra ayrılıkçı hareket, Ermenistan ve Rusya'dan destek gördüğü için güç kazanmıştır. 1994'te yapılan ateşkes antlaşması, çatışmaları büyük ölçüde durdurmuş olsa da çatışmalar yer yer devam etmiştir. 1993 yılında Ermenistan'a işgal ettiği topraklardan çekilmesi için BM Güvenlik Konseyi, dört farklı karar ile çağrıda bulunmuş fakat sonuç alınamamıştır. AGİT içinde yer alan Minsk Grubu çerçevesinde yapılan görüşmelerden de sonuç alınamamıştır. BM Antlaşması'nın 51. maddesi ülkelerin meşru müdafaa hakkı ile ilgilidir. Bu maddeye göre Ermenistan, bir ateşkes anlaşması veya görüşme sürecinde silahlı saldırıları gerçekleştirdiği takdirde Azerbaycan'a hukuken meşru müdafaa hakkı doğacaktır (Acer, 2020, s. 7).

Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan gerilim ve çatışmalar, 27 Eylül 2020'de savaşa dönüşmüştür. Savaşın dönüm noktası, Suşa kentinin Azerbaycan kuvvetlerince ele geçirilmesidir. Ana ikmal ve geri çekilme yolları kesilen Ermenistan, ateşkesi kabul etmek durumunda bırakılmıştır. Savaşın en dikkat çeken yönü İHA/SİHA performansı olmuştur. İlk kez iki devlet arasında yoğun bir şekilde kullanılan İHA/SİHA gelecekteki askeri harekâtların planlanmasında köklü değişikliklere sebep olacağı öngörülmektedir (Özgen, 2021, s. 117-118). 9 Kasım 2020'de Rusya aracılığı ile ateşkes imzalanmıştır (Kırdemir, 2021, s. 3). Yaklaşık altı hafta süren savaş bölgede eski düzene son vermiştir (International Crisis Group,2020:15) Anlaşma, 9 maddeden oluşmaktadır. Anlaşmanın 5. maddesine dayalı bir şekilde Rus barış gücü bölgeye doğru yola çıkmıştır. Azerbaycan açısından önemli bir zafer niteliği taşıyan bu anlaşma ile 25 Kasım 2020 tarihi itibarıyla Kelbecer, 20 Kasım 2020 itibarıyla Ağdam, 1 Aralık 2020 itibarıyla Laçın'ın Ermeniler tarafından boşaltılması kararlaştırılmış, yaklaşık 27 yıl önce o bölgeyi terk etmek zorunda kalan Azerbaycanlıların da evlerine geri dönmeleri onaylanmıştır. Laçın koridoruna Rus barış gücünün yerleştirilmesi, diğer bir ifade ile Rusya'nın kontrolünde olması, Rusya'nın bölgede güvenilir bir aktör olmamasından dolayı bazı endişelere neden olmuştur. Barış Bildirisi sonrasındaki süreçte Güney Kafkasya'da Rusya ve Türkiye askeri bakımdan konumunu güçlendirmeye başlamıştır. Bölgede etkin bir güç olarak kabul gören Türkiye'nin Güney Kafkasya'da yaşanan gelişmelerde söz sahibi olması, bölgede başarılı denge stratejisi izlemesine dayanmaktadır. Bu süreçten sonra Karabağ Azerbaycan'ın bir parçasıdır (Kurban, 2020, s. 29).

Ermenistan'ın eski statükoya dönme amacıyla yeni bir savaşı göze alacağını düşünülmemektedir. Fakat Azerbaycan'ı iç sorunlarla uğraşması amacıyla sınırda saldırı düzenleyerek dünya kamuoyuna Azerbaycan'ın ateşkesi bozma girişime şeklinde lanse edebileceği düşünülmektedir (Özgen, 2021, s. 117-118)

2.4.3. Güney Osetya ve Abhazya

Güney Kafkasya'yla Kuzey Kafkasya'yı birbirine bağlayan bölge olan Güney Osetya, Kuzey Osetya ile etnik yapısından nedeniyle ayrılmaz bütündür. Kuzey Osetya Rusya'ya bağlıdır. Güney ve Kuzey Osetya, Kafkas Dağları'yla bölünmüş bu iki bölge olup Roki Tüneli'yle aralarında geçiş sağlanmaktadır. Rusya'nın savunma stratejisinde yakın çevre sınırları çok önemlidir. Bu doğrultuda Güney Kafkasya'daki üç devletle ilişkilerine önem vermiştir. Bu ülkelerden Gürcistan'da askeri üslerin bulunması konusunda sorun yaşayan Rusya, Gürcistan'daki hem askeri üslerini devam ettirmesi, hem bu bölgeyi kontrol etmesi hem de Ermenistan ile kara bağlantısı oluşturmak için Gürcistan'ın gerekli oluşu Rusya'nın buradaki çalışmalarının nedeni olarak belirtilebilir. (Öztürk, 2013, s. 235-237).

Şekil 8: Güney Osetya ve Abhazya Haritası (Boyle, 2017)

Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından Gürcistan sınırlarında Abhazya ve Güney Osetya bölgelerinde ayrılıkçı hareketler ortaya çıkmıştır. Bu hareketler sonucunda, Gürcistan ordusu iki bölgeye de müdahale etmiş ve 1994'te Rusya aracılığıyla taraflar arasında Ateşkes Anlaşması imzalanmıştır. Neticede iki bölgede de özerklik tanınmış ve bu bölgelere barış gücü olarak Rus askerleri yerleştirilmiştir. 2008 yılına

kadar Abhazya ve Güney Osetya dondurulmuş sorun olarak nitelendirilmiştir. 2003'te Gürcistan'da yaşanan Gül Devrimi ardından Batının desteklediği Mihail Saakaşvili iktidara gelmiş ve Rusya'dan tamamıyla uzaklaşmak istediğini gerçekleştirdiği politikalarıyla belli etmiştir. Bu duruma karşı tepki olarak Rusya, Güney Osetya ve Abhazya'ya verdiği desteği arttırmıştır. Kafkasya'da bu gelişmelerin olduğu süreçte Sırbistan'dan bağımsızlık talep eden Kosova, Şubat 2008'de ABD'nin de desteği ile bağımsızlığını ilan etmiş, Rusya ise bu karara tepkili olmuştur. Bunun ardından 2008 yılında NATO zirvesinde Ukrayna ve Gürcistan'ın üyeliklerinin gündeme getirilmesi de Rusya açısından bir diğer tehdit unsuru olarak algılanmıştır. Ağustos 2008'de Gürcistan 1994'te imzalanan anlaşmayı bozarak Güney Osetya'ya operasyon düzenlemiştir. Rusya için büyük bir fırsat doğmuş ve büyük bir askeri birlikle Rusya Güney Osetya'ya girmiştir. Batının Gürcistan'a fiili bir desteğinin bulunmamasının ardından Savaş 8 gün sürmüş ve sonucunda Rusya ve Gürcistan Ateşkes Antlaşması imzalanmış ve Rusya 2008 ağustosunda Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanıyan ilk devlet olmuştur. Böylelikle Rusya hem Gürcistan'ın AB ve NATO üyeliğine engellemiş hem de Kafkasya'da iki tampon bölge meydana getirmiştir. Günümüzde de bu sınır hatlarında Rus askerleri bulunmaktadır. 2018'de Suriye, Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarını tanımış ve bu durumun ardından AB, ABD ve Türkiye Suriye'ye tepki göstermiştir. Türkiye Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü savunmaktadır. Gürcistan, Türkiye için hem Azerbaycan'da yapılan transit enerji hatlarının geçişinde hem de Türkiye'nin Kafkasya politikalarında önemli bir konumda yer almakta olduğundan iki ülke arasında ilişkiler önemlidir. Rusya'nın ise bu iki bölgeyi dünyada devlet olarak tanıtmaya çalışmalarına devam edeceği öngörüldüğünden yakın gelecekte Abhazya ve Güney Osetya sorunlarının çözilemeyeceği görülmektedir. (Çalışkan, 2018)

2.4.4.Kırım

Şekil 9: Kırım Haritası (Özçelik,2018)

Ukrayna dış politikası, başa gelen hükümetlere göre değişiklik gösteren bir yapıdadır. Ukrayna krizi, Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ile sonuçlanmıştır. 2013'te Avrupa Birliği ile ilişkileri geliştirmek isteyen Ukrayna'ya Rusya tarafından veto gelmiştir. Avrupa Birliği ile yapılacak olan ortaklık anlaşması bu sebeple imzalanmamış ve dönemin Cumhurbaşkanı Yanukoviç, Rusya ile işbirliği yapmayı tercih etmiştir. Bu durum muhalifler tarafından protesto edilmiş ve yapılan gösterileri şiddetle bastırılmaya çalışılması gerilimi daha da yükseltmiştir. Ülkede Batı ve Rus yanlılarının arasında yaşanan çekişme sırasında Yanukoviç, ülkeyi terk ederek Rusya'ya sığınmıştır. Başta Batının kazanması Rusya'nın ise yenilgisi olarak görülmüş olsa da Rusya, yaşanan siyasi istikrarsızlığı fırsat görmüş, 27 Şubat 2014'te Kırım Yarımadası'nı işgal etmiştir. Bu durum Ukrayna krizini ülke içi krizden uluslararası bir sorun haline getirmiştir. Rusya'nın askeri kuşatmasında olan Kırım'da hükümet kurularak gelecek belirleme adına halk oylaması yapılması kararı alınmıştır. Yapılacak oylamada Kırım ya egemen devlet olacak ya da Rusya'ya katılacağı yönünde iki seçenek sunulmuştur. Oylamaya katılım %83 oranında gerçekleştirilmiş ve oylamanın sonucunda %97 oranla Rusya'ya katılma kabul edilmiştir. Bu sonuçla Kırım Rusya'nın federe birimi olmuş ve Ukrayna için Rusya ile Batı arasında kalmanın bedeli Kırım'ı kaybetmek olmuştur (Konak, 2019, s. 85-86).

Türkiye ve Rusya'nın hem coğrafi hem de tarihsel süreci her dönemde ikili ilişkilerin kurulmasını sağlamıştır. Özellikle Karadeniz jeopolitiğinde politikalarında benzerlik gösteren iki ülke, aynı zamanda bölgede aktif olma amacıyla çekişme durumundadır. Kafkaslar' da Dağlık Karabağ, Ortadoğu'da Suriye, Balkanlarda Kosova ve Doğu

Akdeniz'deki Kıbrıs sorunlarda farklı düşüncelere sahip iki devlet Karadeniz'de de Kırım için aynı durum söz konusudur. Tatar Türklerinin yaşadığı Kırım, Türkiye için önemli olduğundan Kırım'ın ilhakını onaylanmamaktadır. Bu doğrultuda Türkiye Ukrayna'nın ülke bütünlüğünü savunmaktır. Türkiye, direkt olarak Rusya'ya karşı çıkmamakta, sorunun diplomasiyle çözülmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu savunmanın temelinde yatan ise Türkiye'nin enerji konusunda Rusya'ya bağımlı olmasıdır. Recep Tayyip Erdoğan ilhakın gerçekleştiği günden günümüze kadar Türkiye'nin, ilhakı kabul etmediğini her sene konuşmalarında vurgulamaktadır (Tekin,2019, s. 51-52). Nisan 2021'de Erdoğan'ın Ukrayna Devlet Başkanı Zelenskiy ile gerçekleştirdiği ortak basın toplantısında " *Kırım'ın ilhakını tanımama kararımızı teyit ettik. Karadeniz'in bir barış, huzur ve iş birliği denizi olmaya devam etmesi temel hedefimizdir.*" (Yenişafak, 2021) ifadelerini kullanmıştır.

2.4.5. Donbass Bölgesi

Ukrayna'nın Donetsk ve Lugansk kentlerinin bulunduğu bölgeyi kapsayan Donbass, geniş kömür yataklarına sahip olması nedeniyle hem Ukrayna hem de Rusya için önemlidir. Donbass Savaşı, bir diğer adıyla Doğu Ukrayna krizi 2014'ten günümüze devam etmektedir. Kırım'ın ilhakı sonrasında Ukrayna'da yaşanan kriz uluslararası bir boyut kazanmıştır. Kırım'ın Ruslar tarafından ele geçirilmesiyle Rus etnik kökenliler, Ukrayna'da protesto gerçekleştirmiştir. Yapılan protestolar, Donbass bölgesinde çatışmaları başlatmıştır. Donetsk ve Lugansk kentlerinde de-facto halk cumhuriyetleri ilan edilerek devletleştirilmeye çalışılmıştır. Minsk süreciyle Batı krizin çözülmesine yönelik görüşmeler gerçekleştirmiştir. Neticesinde silahlı çatışmalar durmuş fakat sorun hale çözülememiştir (Tüysüzoğlu, 2017, s. 205-206). Yakın zamanda Ukraynalı askerlerin bölgedeki çatışma esnasında hayatını kaybetmesi krizi tekrar gündeme taşımıştır.

26 Mart 2021'de Donetsk'in Şumi kasabasındaki keskin nişancıların açmış olduğu ateş ile dört Ukraynalı asker yaşamını yitirmiştir. Ukrayna Dışişleri Bakanı, Donbass'ta artan gerilim sonrasında Rusya'ya şiddetle kınama yapılması için uluslararası bir çağrıda bulunmuştur. Ukrayna Genelkurmay Başkanı ise tatbikat adı altında Rusya'nın askeri sevkiyat yaptığını açıklamıştır. Son dönemdeki gelişmelere bakıldığında, 2 Kasım 2021'de Politico adlı bir uluslararası gazetecilik organizasyonu, Rusya'nın Ukrayna sınırına askeri yığınak yaptığını belirten bir uydu fotoğrafı yayınlamıştır (Hürriyet, 2021).

18 Kasım 2021'de yayınlanan fotoğrafın ardından Putin, genişletilmiş Dışışleri Başkanlığı toplantısında güvenliğin sağlanması için talimat vermiştir. 5 Aralık 2021'de ABD istihbaratı Rusya'nın yaklaşık 170 bin asker ile Ukrayna'ya askeri müdahalede bulunacağını açıklamıştır. 15 Aralık 2021'de Rusya, ABD ve NATO'ya güvenlik garantileri olarak ifade eden taleplerini belirtmiştir. 26 Ocak 2022'de Rusya'nın bu taleplerine ABD yazılı olarak bir cevap vermiş ve 31 Ocak 2022'de NATO genel sekreteri, Ukrayna'nın NATO üyesi olmaması nedeniyle ülkeye tam anlamı ile destek sağlanamayacağı belirtmiştir. 11 Şubat 2022'de Avrupa Birliği Ukrayna'da bulunan diplomatik personellerin ülkeden ayrılmasını istemiş ve ABD başkanı Joe Biden Rusya'nın Ukrayna işgal etmesi halinde ABD'nin oradaki Amerikalıları kurtarmak için asker göndermeyeceğini belirtmiştir. 12 Şubat 2022'de Türkiye Dışışleri Bakanı Ukrayna'daki güvenlik durumunu Türkiye'nin yakından takip ettiğini ve Ukrayna'da bulunan vatandaşlarının Ukrayna'nın Doğu sınırındaki bölgesine seyahat etmemelerini belirtmiştir. 15 Şubat 2022'de Rusya Ukrayna'daki bazı askeri birliklerini geri çektiğini bildirmiştir. Putin yapmış olduğu açıklamada Rusya'nın savaş istemediğini ifade etmiş ve eklemiştir. Ukrayna'nın bir gün NATO'ya katılma olasılığını ortadan kaldırmak için müzakerelerin devam edeceğini ve bir sonraki hamlenin durumun nasıl gelişeceğine bağlı olarak değişeceğini belirtmiştir (Habertürk, 2022)

Çalışmanın ikinci bölümünde Karadeniz isminin kimler tarafından verildiği açıklanmıştır. Türklerin renk ve yön ilişkisinden adını alan Karadeniz'in ismi dünyada da kabul görmüştür. Karadeniz Havzasının neresi olduğu ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin bölge ile ilgilenmesiyle havzada sınırların belirlenmesi gerekliliği dile getirilmiş ve Genişletilmiş Karadeniz Havzası tanımlanmıştır. Karadeniz Havzası denildiğinde akla ilk gelen denize kıyıdaş altı ülke gelmektedir. Bunlar: Türkiye, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Bulgaristan, Romanya ve Gürcistan'dır. Türkiye'ye çalışmanın üçüncü bölümünde yer verilecektir. Bölgedeki en güçlü aktör Rusya, SSCB'nin kaybettiği topraklara nüfuz edebilmek amacıyla bölgede politikalarını gerçekleştirmektedir. Moldova'da Transdinyester, Gürcistan'da Güney Osetya ve Abhazy bu duruma örnektir. SSCB'nin böl, parçala, yönet stratejisini Rusya devam ettirmektedir. Ukrayna, etnik problemlere sahip bir ülkedir. Ülkenin batı tarafı kendini Avrupalı doğu tarafı ise Rus olarak görmektedir. Dolayısıyla ülkenin politikalarına da yansımış olan bu durum seçilen hükümetler hangi tarafa yakınsa dış politikada ilişkiler o yönde devam etmiş sonucunda da ülkede kriz çıkmıştır. Krizi fırsata

Çeviren Rusya arada kalmış Ukrayna'ya ait Kırım'ı ilhak etmiştir. Ukrayna Batı ile Doğu arasında kalmayı toprak kaybıyla ödemiştir. Bulgaristan ve Romanya bölgede 2007'de yesi oldukları AB'nin güdümünde hareket ettikleri görülmektedir. Bölgede küresel aktörlerden AB dışında ABD, NATO, Çin ve BM görülmektedir. 1952'den beri Karadeniz'den tek üyeye sahip NATO, 2004'te Bulgaristan ve Romanya yeliğiyle Karadeniz'de daha aktif hale gelmiştir. BM ise bölgede gerçekleşen çatışmaları kınama dışında bir yaptırım sağlayamamaktadır. Bu durumun en belirgin nedeni veto hakları olarak gösterilebilir. ABD, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra gücünü korumak amacıyla bölgeye yönelik politikalar gerçekleştirmiştir. Bu politikalardaki aracı da NATO'dur.

3. TÜRKİYE’NİN KARADENİZ POLİTİKALARI

3.1. Türkiye Jeopolitiği

Bir ülkenin coğrafi özellikleri ülkenin kaderini belirleyen ve gücünü ifade eden önemli etkenlerdendir. Sahip olunan topraklar, arazi şartları ve büyüklüğü, ada üzerinde yer alması gibi daha birçok sayılabilecek unsurlar ülkelere avantaj ya da dezavantaj olarak geri dönebilmektedir (Demir, 2019, s. 577). Jeopolitik, dinamik bir siyasetin unsurudur. Küresel güç dengelerinin dağıtılması ve toplanmasında önemli görevleri bulunmaktadır. Küresel siyasetin anahtar kavramı olan jeopolitik dış ilişkilerde doğru yer ve zamanda kullanıldığında pazarlık üstünlüğüne sahip olabilmeyi mümkün kılmaktadır. Bir devlet, jeopolitik yeterliliği ve jeostratejik yeteneği sayesinde dış politikada üstün bir konuma gelebilme olasılığına sahip olması anlamına gelmektedir. Bu minvalde değerlendirildiğinde bir ülkenin doğal ya da yapay boğazlara, göllere, denizlere, akarsulara, okyanuslara ve enerji kaynaklarına sahip olması o devletin siyasetini, ekonomisini ve güvenliğini önemli oranda etkilemektedir. Bu ifadeler doğrultusunda Türkiye’nin jeopolitiğine bakılacak olunursa üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımada ülke olmasının yanı sıra bulunduğu coğrafi konum nedeniyle Avrupa, Asya, Akdeniz, Ortadoğu ve Kafkasya ülkesidir. Türkiye, Orta Doğu, Orta Asya, Avrupa ve Kuzey Afrika arasındaki jeopolitik, ticari, kültürel ve ulaşım gibi pek çok alanlarda büyük önem taşımaktadır. Ayrıca Karadeniz’e kıyısı bulunan ülkelerin sıcak denizlere inebilmeleri ve deniz yolu aracılığıyla yaptıkları ticaretin dünyaya ulaşmasını sağlamaktadır. Bu ulaşımı gerçekleştirmek için İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını kullanımları gerekmektedir. İç deniz olan Marmara ise iki Boğaz arasında kalan su kütleini meydana getirmektedir. Avrupa ile Kafkasların karayolu ile bağlantı noktası olan Türkiye ulaşım ve ticaret yollarının kesişim noktasında olduğundan dolayı da ayrı bir öneme sahiptir. Kesişim noktası olarak belirtilen Türkiye matematiksel konum olarak kuzey yarım kürede 36°-42° paralelleri ve başlangıç meridyenine göre doğuda 26°-45° doğru meridyenleri arasında yer almaktadır. Bu bilgi ışığında Türkiye coğrafi açıdan Afro-Avrasya Bölgesi’nin tam ortasında konumlandığı belirtilebilir (Çelik, 2020, s. 202-203).

3.1.1. Türkiye Jeopolitiğinde Karadeniz Havzasının Önemi

Bir ülkenin jeopolitik konumu çevresindeki siyasi olaylara göre değişebilmektedir. Bu bağlamda Türkiye’nin Karadeniz’de üstlendiği rol ve jeopolitiğinin ürettiği siyasi

davranışlar, Sovyetler Birliği'nin dağılması öncesi ve sonrasında farklılık gösteriyor olması örnek verilebilir. Türkiye, dünyadaki stratejik konumu nedeniyle dünyanın merkezinde yer almaktadır. Bu durumdan dolayı herhangi bir uluslararası krizde bağlantı noktası olması nedeniyle kilit rol üstlenme potansiyelinin oldukça yüksek olduğu belirtilebilir.

Türkiye'nin Karadeniz kıyı şeridi, yaklaşık olarak 1685 km'lik bir alandır. Bir iç deniz olan Karadeniz, Türkiye'yi Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya ve Gürcistan ile komşu yapması nedeniyle siyasal iletişimi zorunlu hale getiren coğrafi unsurdur. Hem Avrupa hem de Asya ülkeleri için önemli olan Karadeniz'de kıyıdaş ülkeler için ortak hareket etmek kimi zaman kolay kimi zaman ise rekabet içinde olduğundan zorluklar yaşanmıştır. Bahsedilen zorluklar genel itibarıyla üç başlık altında toplanmıştır. Karadeniz'in taşıdığı ekonomik değer, uluslararası güvenlik ve enerji hatlarının geçiş rotası olması şeklinde belirtilebilir. Türkiye, jeopolitiği nedeniyle Anadolu toprakları üzerinden rotaların sağlanmasını zorunlu kılmış olması, bölgenin aktif siyaset üreten bir havza olması durumunu da beraberinde getirmiştir. Bu gerçeklik Türkiye'yi Karadeniz jeopolitiğinde güçlü bir konuma getirdiğinden tarafları ortak bir zeminde buluşturabilecek ve gerektiği durumlarda da ilişkileri kontrol edebilecek bir yeterliliğe sahip olmasını sağlamıştır. Türkiye, Karadeniz havzasında uluslararası ekonominin ve güvenliğin motor gücünü oluşturmakta olup aynı şekilde olumsuz bir durumda ise sigortası rolüne sahiptir. Bu görüşü, Mahan'ın Deniz Hâkimiyet Teorisi desteklemektedir (Demir, 2019, s. 582).

1991 yılından itibaren Türkiye, en uzun kıyı şeridine sahip ülke olması Türkiye'ye jeoekonomik bakımdan üstünlük sağlamaktadır. Diğer yandan Türkiye'nin Karadeniz aracılığıyla Doğu ve Kuzey Avrupa'ya, Kafkaslar ile Orta Asya'ya geçme imkânına sahip olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Karadeniz coğrafya, siyaset ve strateji üçgeninin tam ortasında yer alan önemli bir oyun sahası olarak görülebileceğinden Karadeniz'i doğal jeopolitik merkez olarak adlandırmak mümkündür.

Karadeniz'in tarihçesine bakıldığında, 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti ile Rus Çarlığı arasındaki hâkimiyet savaşı, daha sonra Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında devam etmiş, Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar iki kutuplu bir savaş yaşanırken bu süreçten sonra, savaş yerini sistematik mücadeleye bırakarak farklı aktörlerin katılımlarıyla cephe genişlemiştir. Bu durumda Karadeniz'i siyasi, güvenlik ve ekonomik

anlamda işbirlikleri ve mücadeleleri getirerek Karadeniz'i uluslararasılaştırılmış bir görünüme bürümüştür (Demir, 2019, s. 583).

Karadeniz, stratejik ve ekonomik bakımdan incelendiğinde, havza devletleri için küresel siyasi ekonominin Hazar Denizi'nden Avrupa'ya doğru dünya pazarlarına açılmanın kapısı niteliğindedir. Karadeniz'in potansiyel enerji kaynakları, bölgeyi stratejik hale getirmekle birlikte dünya ekonomisi için yeni bir pazar ve ticaret fırsatlarının mevcut olacağı alan olarak belirtilebilir. Karadeniz'in jeopolitik geleceği bölgesel aktör olan Rusya ve Türkiye'nin ilişkilerine bağlıdır. Türkiye ile Rusya arasında her ne kadar stratejik ortaklık söylemlerine yer verilse de bölge de aynı zamanda rakip oldukları da bir gerçektir (Vasiliev, 2010, s.5-6).

Türkiye özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Karadeniz havzasında önemli bir aktör haline gelmiştir. Türkiye'nin bu jeopolitikte yoğun faaliyetlere girmesiyle Karadeniz'in jeopolitik öneminin değişime uğraması aynı zamanda aralığında gerçekleştiğinden, Karadeniz'e hâkim olmanın diğer bölgelere de hükmetmeyi kolaylaştıracağı görüşü doğmuştur. Karadeniz'in odak haline gelmesi, özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında olmuştur. 11 Eylül sonrası ABD'nin başlattığı terörle mücadele, devletleri daha güvenli bölge aramaya teşvik etmiştir. Tam da bu dönemde gözler Karadeniz havzasına çevrilmiştir. Fakat Karadeniz'in stratejik olarak taşıdığı önemin yanı sıra bölgede kimlik bunalımı mevcuttur. İki kıtanın geçişinde yer alması nedeniyle farklı kültürlerin ortak yaşam yeri olmuştur. (Demir, 2019, s. 585)

Karadeniz'e giriş ve çıkışın gerçekleşmesi için Türkiye Boğazlarına muhtaç olmak, Karadeniz'e kıyıdaş ülkeleri ve küresel güçleri Türkiye ile hem dost hem de düşman edebilmektedir. Türkiye, Karadeniz havzasında aktif olmak amacıyla uluslararası anlaşmalar gerçekleştirmektedir. Türkiye'nin Karadeniz'de önemli bir aktör haline gelmesinin başlangıç noktasını, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında bölgede meydana gelen güç boşluğunu dolduracaktır. Diğer bir deyişle Türkiye'den daha stratejik özelliklere sahip bir devletin bulunmaması olarak belirtmek mümkündür.

Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik konumu, Türkiye'yi Karadeniz Havzasında önemli aktör haline getirmesinden dolayı, Türkiye'nin Karadeniz dış politikasını belirlemede temel alınmaktadır. Karadeniz havzası, petrol, doğalgaz gibi enerji yataklarına sahip olması ve Hazar enerji kaynaklarını Batıya transfer güzergâhını oluşturmaları nedeniyle büyük öneme sahiptir. Şu anda mevcut aktarımı gerçekleştiren projeler Mavi Akım ve

Trans-Balkan Doğalgaz Boru Hattıdır. Avrupa'nın her geçen gün artan enerji ihtiyacı bu projeleri gerekli kıldığından Türkiye önemli bir jeopolitiğe sahiptir.

3.2. Türkiye'nin Karadeniz Politikaları

3.2.1. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Karadeniz Politikaları

İstanbul ve Çanakkale Boğazları, 1453 yılında İstanbul'un fethi ile tamamen Türklerin kontrolü altına girmiştir. Fatih, Karadeniz'i fethetmek için hem karadan hem denizden ilerlemiştir. Anadolu topraklarında Amasra, Sinop, Trabzon'u fethetmiş, kuzeyde ise Eflak-Boğdan ve Kırım'ı fethederek Karadeniz fetih planlarını uygulamıştır. Bu fetihler sürecinde Osmanlı Devleti'nin elinde Boğazların bulunması ve karşısındaki devletlere, Boğazlardan bir yardımın gelmesi söz konusu olmadığından Osmanlı'nın coğrafi konumu fetihlerde avantaj sağlamıştır (Acar, 2019, s. 108).

Tarih boyunca jeostratejik öneme sahip İstanbul ve Çanakkale Boğazları, Rusya ve Batılı devletlerin mücadelelerinde mekân unsuru olmuştur. Bu durum Boğazlar sorunu olarak belirtilmiş ve Boğazlardan yararlanmak isteyen devletlerin çıkardığı sorunları ve çözümünü ifade etmiştir (Acar, 2019:107). Boğazlardan geçiş hakkı sadece Osmanlı Devleti'nin devletlere verdiği imtiyazlarla mümkün kılınmıştır. Bu nedenle 15. yüzyıl ortalarından 18. yüzyıl ortalarına kadar Boğazlarda sadece Osmanlı hâkimiyeti söz konusu olmuştur. Rusya'nın I. Petro döneminden beri süregelen sıcak denizlere inme isteği Rusya'nın Karadeniz'e inme politikalarını şekillendirmiştir. Sıcak denizlere ulaşmanın en kısa yolu, Boğazlar hâkimiyeti olarak görülmüş ve Rusya 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu ile çatışmalara başlamıştır (Acar, 2019, s. 108).

1700 İstanbul Antlaşması ile Azak Kalesi Rusların eline geçtiğinden Boğazlar sorununun oluşumu başlamıştır. Fakat bundan bir yıl sonra Prut Savaşı ardından yapılan antlaşma ile Azak Kalesi'nin Osmanlı Devleti'ne geri verilmesi ile Boğazlar sorununu ertelenmiştir. 1768-1774'te meydana gelen Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması gereği Kırım, Rusya güdümünde bağımsız bir statü kazanmış ve ardından on yıl bile geçmeden Rusya Kırım'ı ilhak edince Karadeniz, Türk gölü olmaktan çıkmış ve Rusya Osmanlı'nın Karadeniz'deki rakibi olmuştur. Osmanlı, Küçük Kaynarca Antlaşması ile daha önceden Fransa ve İngiltere verdiği kapitülasyonları, Rusya'ya da tanımış ve Rusya, Osmanlı topraklarında ticaret yapma serbestliğine sahip olmuştur. Diğer yandan Boğazların kapalılığı devam etmiştir. 1787-1792 yıllarında Osmanlı'nın

Rusya ve Avusturya ile yaptığı savaşlar esnasında bu iki devletin Grek projesi tasarlaması Rusların tarihi emellerinin en somut göstergesi olmuştur. Bu projeye göre Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki toprakları ele geçirilirse bir Grek Devleti kurulması ve başkentinin de İstanbul yapılması amaçlanmıştır. Fakat Grek projesi başarılı olmamıştır (Koca, 2017, s. 84).

5 Ocak 1809 tarihinde imzalanan Çanakkale Antlaşması ile birlikte Boğazların Barış döneminde yabancı savaş gemilerine kapalı olması ve Boğazlardan Karadeniz'e ticari amaçla geçiş serbestliği kabul edilmiştir. 1831 yılında Mısır'da Mehmet Ali Paşa isyan etmiş ve Osmanlı bunun üzerine Batı'dan yardım istemiştir. Osmanlı'nın bu isteğine olumlu dönmeyen İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın ardından Rusya yardım talebini kabul etmiş ve asker çıkarmıştır. 1833'te Hünkâr İskelesi Anlaşması imzalayarak taraflar sekiz yıllığına tehlike anında birbirlerine yardımı kabul etmiştir. Bu durumdan rahatsız olan Avrupalı devletler 1841'de Londra Boğazlar Anlaşmasını gerçekleştirerek Rusya'nın ayrıcalıklarını sona erdirmişlerdir. Londra Boğazlar Sözleşmesi Boğazları ilk defa uluslararası statüye taşımıştır. 1856 Paris Antlaşmasıyla ise barış dönemlerinde savaş gemilerinin geçişinin padişahın izne tabi tutulması Rusya'yı Karadeniz'deki egemenliğini kaybetmesinden dolayı memnun etmemiştir. 1870 yılında Almanya ve Fransa arasında yaşanan savaşta Almanya, Rusya ile beraber hareket etmiş sonucunda ise İngiltere, Almanya, Avusturya, Fransa, İtalya, Rusya ve Osmanlı'nın katıldığı konferansta Londra Antlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre Karadeniz'in tarafsızlığı kaldırılmış ve Osmanlı'nın Boğazları müttefik donanmalarına açabilmesi kabul edilmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rusya Savaşı ile birlikte Boğazlardan bazı ayrıcalıklar isteyen Rusya İngiltere'nin arabuluculuğu ile 1878 Berlin Antlaşması'nı imzalamıştır. Berlin Antlaşması'ndan Birinci Dünya Savaşı'na kadar Boğazların statüsünde herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu, Alman gemilerinin Karadeniz'de Rusya'yı bombalamasıyla savaşa dahil olmuştur. Savaşta Osmanlı'nın da yer aldığı ittifakların yenilmesi sonucunda ABD ve İngiltere Boğazların tüm gemilere açılması için çabalamıştır. 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'nin birinci maddesi bu konu ile ilgili düzenlenmiştir (Tekin, 2019, s. 62-64).

10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması'na göre Boğazlar uluslararası statüde kabul edilmiş ve savaş esnasında tüm gemilere geçiş hakkı verilmiştir. Boğazlar için komisyon kurulmasını belirten anlaşma geçerli olsaydı Osmanlı Devleti Boğazların hâkimiyetini tümüyle kaybetmişti olacaktı. Sevr Antlaşması'nı TBMM kabul etmediğinden anlaşma

uygulamaya konulmamıştır. Daha sonra Kurtuluş Savaşı'nın gerçekleşmesi ve kazanılması sonucunda Türkiye, birçok devletle 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması'nı imzalamış ve anlaşmada Boğazların tabi olacağı usul imzalanmıştır. Buna göre 1841'deki statünün sürdürülmesi kararlaştırılmıştır. İsmet Paşa'nın Lozan'da yaptığı konuşmayla Boğazların askersizleştirilmesi kabul edilmiş ve sonucunda İstanbul Boğazı'ndan on beş kilometre, Çanakkale Boğazı'nda yirmi kilometreye kadar askersiz bölge düzenlemesi yapılmıştır. 1933 tarihinden itibaren ise Türkiye sözleşmenin değiştirilmesine yönelik taleplerini dile getirmeye başlamış ve bu uğraşları ardından 1936'da taleplerine uygun bir sonucu elde etmiştir (Tüysüzoğlu, 2012, s. 234-237).

Sonuç olarak Osmanlı'da Boğazların statüsünün üç aşamadan oluştuğu görülmektedir. İlk olarak 1453-1809 arası dönemde Osmanlı Devleti'nin Boğazlarda mutlak egemenliği söz konusudur ve Boğazlarla ilgili tek taraflı düzenleme gerçekleştirmiştir. İkinci aşama 1809-1841 yılları arasını kapsamaktadır. 1809 yılında İngiltere ile gerçekleştirilen Çanakkale Anlaşması ile birlikte Osmanlı Devleti Boğazlar üzerindeki mutlak egemenliğini kaybetmiştir. Bu aşama ikili anlaşmalarla düzenleme dönemi olarak ifade edilmiştir. Son aşama ise 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazlar Uluslararası sorun haline gelerek Boğazların çok tarafta anlaşmalarla düzenlenme dönemine adım atılması olarak ifade edilebilir (Dördüncü, 2001, s. 89).

3.2.2. 1923-1945 Yılları Arasında Türkiye'nin Karadeniz Politikaları

30 Ekim 1918'de İtilaf devletleri ve Osmanlı'nın arasında imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nda Boğazların durumu ile ilgili herhangi bir ayrıntılı maddenin bulunmadığı, yalnızca anlaşmanın birinci maddesinde, Boğazların açılacağı ve bölgedeki askeri tesislerin İtilaf Devletleri kontrolünde olacağı belirtilmiştir. Mondros Mütarekesi ardından milli mücadele başlamıştır. İlerleyen süreçte Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalanmış ve buna göre İngilizlerin nihai anlaşma gerçekleştirilene kadar Boğazlarının kontrolünü sürdürmesi kararı alınmıştır. Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın önemi üç büyük Batı Devleti'nin TBMM ile imzaladığı ilk resmi anlaşma olmasıdır. Bu sayede Avrupa'nın karşısında hukuki olarak Türk Devleti'nin varlığı kabul edilmiştir (Berber,2006, s. 620).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden yön verilen Türk dış politikası, Lozan Antlaşmasıyla oluşan statükoyu korumak amacıyla Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya ile çatışmadan uzak durmak ve işbirliği gerçekleştirmek olmuştur. Bunu gerçekleştirebilmek

ise yakın ilişkiler ve ittifaklarla herhangi bir yerden gelecek askeri müdahaleye karşı güvenlik kalkanı oluşturmak ile sağlanabilecektir. İki savaş arasında Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile komşu olması, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın mandater devlet olmaları, yeni kurulan Türkiye için dış politika aracılığıyla kurulacak yakınlıklar tehdit unsuru olmuştur (Tatar&Şadan,2018, s. 1147).

1923-1945 yılları arasında yeni kurulmuş bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin, dış politikasını belirleyen Atatürk ilkeleridir. Türkiye'nin Misakı Milli sınırlarından taviz vermeyeceği, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü tanıtmaya amacı taşıyan ilk yıllar sonrasında yurttan sulh, dünyada sulh ile belirlenen dış politikalar görülmektedir. Kurtuluş savaşındaki cephe başarılarından sonra, diplomasi de başarı bir şekilde ilerleyen Türkiye'nin bu başarısının en önemli aktörü Atatürk'tür. İkinci Dünya savaşına kadar ki dönemde Karadeniz'e yönelik direkt bir politika geliştirilmemiş olması ve bu dönemde Boğazların gündemden düşmemesi nedeniyle, 1923-1945 Karadeniz politikaları, Boğazlar için gerçekleştirilen anlaşmalar üzerinden incelenecektir. Ayrıca bu dönemde Karadeniz jeopolitiğine hâkim olan SSCB ile Türkiye'nin ilişkileri incelenecektir. Anlaşmaları incelemeye önce Atatürk'ün Boğazlar ve Karadeniz jeopolitiğiyle ilgili görüşlerine bakıldığında Atatürk, ordudan gelen devlet adamı olması nedeniyle ülke jeopolitiğinin önemini her zaman farkında olmuştur. Atatürk'ün, Kurtuluş Savaşı'nı başarıyla gerçekleştirmesinin en önemli nedeni, stratejilerini Türkiye'nin jeopolitik avantajlarını kullanarak gerçekleştirmesidir. Atatürk'ün Batılı devletlerin izlediği Emperyalist politikalara karşı mesafeli tavrı, Avrasya kıtasında sömürgecilığe karşı işbirlikleri yapmasını sağlamıştır. İran ve Afganistan ile imzalanan dostluk ve tarafsızlık anlaşmaları bu duruma örnek gösterilebilir. Mustafa Kemal Atatürk, milli mücadele döneminde bile Avrasya politikalarını geliştirmiştir. Bu politikalar temelde üç maddeden oluşmaktaydı. Türklerin bağımsız devlet kurmaları, havzada Türkler dışındaki milletlerinin de bağımsızlığını kazanmaları ve Batı'nın emperyalist tutumuyla mücadele ederken Sovyetlerin desteğini kaybetmemek şeklinde sıralanmıştır. Sovyetlerin göndereceği yardımlara ihtiyacın olması ve Sovyetlerin Ankara Hükümeti'ni tanıması önemli olduğundan Sovyetlerle ilişkiler iyi düzeyde tutulmak istenmiştir. Bunun yanı sıra Atatürk, Sovyetlerin geçmişten gelen jeopolitik hedeflerinde Boğazların olduğunu hiçbir zaman unutmamıştır. Bu durumu Atatürk dönemin Moskova elçisi Ali Fuat Paşa'ya şu şekilde anlatmıştır:

“Garplılar, gaflet edecek olursa, eskisinden daha kuvvetli emperyalist bir Rusya meydana çıkabilir... Sovyet Rusya ile daima iyi komşu olmaya gayret etmeliyiz. Fakat ne haklarımızdan en küçük bir şey feda etmeliyiz ve ne de oyunlarına kapılmalıyız” (Baysal, 2009, s. 50).

1917'de Bolşevik Devrimi ile Rus Çarlığının yıkılmasıyla Türk dünyasının çoğunluğu bağımsızlığına kavuşmuştur. Fakat yönetimde tecrübesizlikleri ve kendi aralarında birlik olmamaları nedeniyle, Sovyetlerin yayılmacı politikasına yenik düşmüşlerdir. Bağımsızlıklarını kazanan Türk devletlerini mazlum devlet olarak gören Atatürk, Türkistanlı ve Kafkasya'da bağımsızlıklarını kazanan devletlerin bağımsızlıklarının Sovyetler tarafından tehdit edileceğini öngörmüştür.

Mustafa Kemal, Avrasya'yı Türkiye Cumhuriyeti'nin hayat sahası olarak görmüştür. Avrasya'da Hunlardan Osmanlılara kadar birçok devletin kurulmuş olması, Avrasya'nın Türk kıtası olarak görülmesini sağlamıştır. Sonuç olarak Atatürk'ün dış politika amacı, Avrasya kıtasındaki bütün milletlerin bağımsızlığının tanınması ve dünya barışını sağlamak olarak ifade edilebilir (Baysal, 2009, s. 48-58).

Atatürk'ün jeopolitikte önem verdiği bir diğer unsur ise deniz stratejileridir. Atatürk'ün döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun denizciliği harap haldedir. Dağılma döneminde çabalarına rağmen deniz ticaretinde ve kuvvetlerinde gelişme gösteremeyen Osmanlı'nın farkında olan Mustafa Kemal, 1908 yılında hareket ordusu ile İstanbul'a geldiğinde Rauf Orbay ile tanışmış ve deniz kuvvetleri konusunda kendisinden yardım almıştır. Ayrıca Lord Kinross' un Anafartalar zaferinden sonra yazmış olduğu Atatürk eserinde Atatürk stratejilerin en önemli unsurunun deniz kuvvetleri olduğunu ifade etmiştir. Atatürk'ün Denizcilik Gücü Teorisi hakkında bir araştırma ve inceleme olanağını yokken bile jeopolitik ve denizcilik gücüyle *“Zaferi, denizi kontrol altında tutan, ihtiyacı olduğu şeyi, ihtiyacı olduğu zaman, istediği yere nakledebilen ülke kazanır.”* (Bener,2018b, s. 39).

Yine Atatürk denizcilik gücü ile ilgili *“Karada kısıtılmış durumdayız, tıpkı Ruslar gibi. Boğazları ve Çanakkale'yi tıkamakla Rusları Karadeniz'in içine kapamış oldum ve eninde sonunda çökmeye mahkûm ettim, çünkü böylece müttefikleriyle bağlarını kesmiş oldum. Ama biz de çökmeye mahkûmuz, hem de aynı nedenden. Gerçi Akdeniz'in, Kızıldeniz'in ve Hint Okyanusu'nun eteklerindeyiz, ama herhangi bir okyanusa açılmıyoruz. Deniz kuvvetinden yoksun bir kara kuvveti olarak yarımadamızı, kara kuvvetlerini çekinmeden*

getirebilecek olan bir deniz kuvvetine karşı hiçbir zaman savunamayız.”

ifadelerini kullanmıştır (Bener, 2018a, s. 24).

Mondros Ateşkes Antlaşması'nda bulunan dokuz maddenin Denizcilik, Deniz Kuvvetleri ve Boğazlarla ilgili olmasını Atatürk: *“Düşman en çok neler ve nereler üzerinde kısıtlamalar koyuyorsa onların stratejik veya jeostratejik önemlerinin yüksek olduğu muhakkaktı.”* şeklinde yorumlamıştır. (Bener, 2018a, s.24)

3.2.2.1. Lozan Barış Anlaşması

Mudanya Ateşkes Antlaşmasıyla müttefik devletler yenilgiyi kabul etmiştir. Bu durum Londra'da Lloyd George kabinesinin düşmesini sağlamış, dışişleri bakanlığına Lord Curzon of Keddelston getirilmesine neden olmuştur. İngiltere, Fransa ve İtalya TBMM'ye 13 Kasım'da Lozan'da Barış Konferansı'nın toplanacağını dair sözlü nota vermiştir. 27 Ekim'de Türkiye Dışişleri Bakanı Yusuf Bey, görevinden ayrılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, Lozan'da toplanacak konferans için mecliste İsmet Paşa'yı aday olarak göstermiş ve İsmet Paşa meclisten 150 oy alarak delegeler heyeti başkanı seçilmiştir. Lozan görüşmelerinde sorunları çözmek amacıyla belirli komisyonlar kurulmuştur. Araziye Ait ve Askeri Meseleler Komisyonu, Boğazlar rejiminin görüşüleceği komisyondur. İsmet Paşa, Lozan'da barışın İngiltere'nin elinde olduğunu düşünmektedir. Keza İngiltere, dünyadaki en güçlü donanmaya sahip olduğundan görüşmelerdeki en önemli meselelerden biri olarak Boğazlar sorununu göstermiştir. Görüşmede Türk-İngiliz çatışmasından çok Rus-İngiliz çatışması ortaya çıkmıştır. Lord Curzon İsmet Paşa ile özel bir görüşme sağlamış, Türklerin Sovyet düşüncelerinin etkisinde kalmaması gerektiğini ve gelecekte Batıdan ekonomik yardım talebinde bulunabileceğini ifade etmiştir (Berber, 2006, s. 620-624).

Lozan Görüşmeleri esnasında Boğazlarla ilgili üç farklı görüş ortaya çıkmıştır. İngiltere, ABD ve Japonya'nın yer aldığı müttefiklerin görüşü, Boğazlardan hem ticaret hem de savaş gemilerinin geçişine diğer bir ifadeyle geçişlerin tamamen serbest olması ilkesine dayanmaktadır. Rusya'nın görüşü, Boğazın ticaret gemilerine açık, tüm savaş gemilerine ise kapalı olması ve bölgede Türk egemenliğinin olması yönündedir. Türk görüşü ise savaş gemilerinin geçişine sınırlama getirilmesi ve yine savaş zamanında ticaret gemilerine sınırlama getirilmesi gibi ne tam açık ne de tam kapalı olmasına yanaşmamıştır. Diğer bir ifade ile sınırlandırılmış geçiş serbestliği ve bölgede Türk hâkimiyetine dayanmaktadır (Berber, 2006, s. 620-624).

24 Temmuz 1923'te Lozan Boğazlar Sözleşmesi, Türkiye Cumhuriyeti, Fransa, İngiltere, Bulgaristan, İtalya, Japonya, Rusya, Romanya, Yunanistan ve Yugoslavya tarafından imzalanmıştır. Sözleşme Türkiye sınırları içerisinde kalan Boğazların, savaş ve barış durumunda ticaret gemileri ve askeri gemilerin geçişleri ile ilgili düzenleme yapan protokoldür. Anlaşmanın maddeleri:

“Boğazlardan serbest geçişin güvenliğini sağlamak amacıyla, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının her iki kıyısı ile Marmara Denizindeki adalar askerlerden arındırılacaktır.

•Boğazın Güvenliği Antlaşmasının imzacı devletleri ve Milletler Cemiyeti tarafından garanti edilecektir.

•Boğazların kontrolü; İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Japonya, Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya, İtalya ve Türkiye'den oluşan özel bir komisyon tarafından yapılacaktır.” (Acar, 2019, s. 126).

Boğazlarla ilgili yapılan bu düzenlemeler, Lozan Antlaşması'nın 23. maddesinde yer almaktadır. Savaş döneminde Türkiye, tarafsız ülke ise geçişlerin barış dönemine göre yapılması kararlaştırılmıştır. Türkiye savaşta ise yalnızca tarafsız ülkelere geçiş verilmiştir. Türkiye bu sözleşmeyi kabul etmek zorunda kalmıştır. Türk tarihi açısından anlaşma incelendiğinde, yeni kurulan Türkiye'nin toprak ve hak bütünlüğünü dünyaya tanıtan bir anlaşma olmasından dolayı, öneminin yadsınması mümkün değildir. Dönemin koşullarında Türkiye'nin barış istemesi ve bir bakımdan barışa muhtaç olması Türkiye'nin imzalamaktan başka bir seçeneği olmadığını göstermektedir. Bunun yanı sıra Türkiye'yi bağımsızlığa kavuşturan bir anlaşma olduğu görülmektedir. İsmet Paşa'nın başarılı bir şekilde geride bıraktığı çetin müzakereler sonucunda İngiltere'nin Boğazlarda tahkimat ve yapılması dışındaki Türk isteklerinin genellikle kabul edildiği görülmektedir. Lozan Barış Antlaşması'nda Mustafa Kemal Atatürk'ün dış politika ilkelerinin büyük ölçüde uygulandığı görülmektedir. Lozan Barış Antlaşması'nın bir diğer özelliği ise Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanmış olup hala günümüzde geçerliliğini devam ettiriyor olmasıdır. Birinci Dünya Savaşı sonrası yapılan ve günümüzde hala geçerli tek anlaşma olan Lozan Barış Antlaşması'nda Türkiye Cumhuriyeti'nin milli sınırları, toprak bütünlüğü uluslararası alanda onaylanmıştır. Atatürk ise Lozan Antlaşması'nı asırlık hesapların görüldüğü bir hesaplaşma olarak ifade etmiştir. Görüşmelerin kolay olmayacağını bilen Atatürk, Boğazlarda misak-ı milli prensiplerinden asla taviz

verilmeyeceğini belirten tutuma sahiptir. Anlaşma imzalanmasına rağmen Türk dış politikasından Boğazlar konusu gündemden hiç düşmemiş, zira 1933'te Londra'daki silahsızlanma görüşmelerinde, Boğazlar konusu tekrar gündeme getirilerek bölge güvenliğinin sağlanmasında yetersiz kalındığının üzerinde durulmuştur. Sonucunda ise Lozan Antlaşması'nın değişmesi gerektiğine dair tüm dünyayı ikna etmeyi başarmışlar ve 1936'da yapılmış olan Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile başarı sağlanarak Boğazların tüm kontrolü Türkiye'ye bırakılması kararı alınmıştır (Berber, 2006, s. 627).

3.2.2.2. Montrö Boğazlar Sözleşmesi

1930'lu yıllara gelindiğinde dünyadaki siyasi koşullar tamamen değişmiş, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra barış düzeni kurulamamıştır. Japonya'nın Mançurya'yı işgali, İtalya'nın Habeşistan'ı işgali ve Almanya'nın Ren bölgesini silahlandırmasından dolayı uluslararası ortamda güvensizlik başlamıştır. İtalya'nın Ege Adaları'nda giriştiği yapılandırma faaliyetleri, Akdeniz güvenliğini tehdit etmeye başlamış ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin imkânsız hale getirmeye başlamıştır. Türkiye, bu gelişmelerden dolayı 1933 yılında sözleşmenin değiştirilmesine yönelik taleplerini ifade etmiştir. İlk başta olumlu karşılanmayan bu talepler sonrasında, 1935 yılında İtalya'nın işgallerinden dolayı Milletler Cemiyeti Genel Kurulu Boğazlar konusunun talebini gündeme getirilmiştir. Türkiye 11 Nisan 1936'da Boğazlarla ilgili yeni bir konferans toplanması için Lozan'a taraf olan tüm devletlere birer nota göndermiştir. Bu girişim tüm devletler tarafından kabul edilmiş, 22 Haziran 1936'da İsviçre'nin Montrö şehrinde konferans yapılmasına karar verilmiştir. Konferans yaklaşık bir ay sürmüş ve 20 Temmuz 1936'da Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır. Sözleşme toplamda 29 maddeden ve 4 ek maddeden oluşmaktadır (Doğru, 2013, s. 152-155).

Genel olarak sözleşmenin içeriğine bakılacak olursa Boğazlar bölgesini kapsayan anlaşmada Boğazlardan kastedilen, İstanbul Boğazı, Çanakkale Boğazı ve Marmara Denizi'dir. İlk maddede Türk Boğazlarında uygulanacak geçiş rejimi serbestlik ilkesinin kabul edilmesi yer almaktadır. Boğazlarda uygulanacak kurallar zaman faktörü dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Üç döneme bölünen zaman olgusu barış zamanı geçişler, Türkiye'nin tarafsız veya taraf olduğu savaş zamanında geçişler ve Türkiye'ye yakın bir savaş tehdidi döneminde geçişler olarak ayrılmıştır. Barış döneminde gemilerde savaş ve ticaret gemisi ayrımı yapılmıştır. Barış zamanında ticari gemiler, bayrakları ve taşıdıkları yüklerin bir önemi olmadan gece ve gündüz uluslararası sağlık kurulları kapsamında,

sağlık denetimine tabi tutulma haricinde Boğazlardan serbestçe geçebilecektir. Savaş zamanında Türkiye, savaşan devletlerarasında değil ise ticaret gemileri yine barış dönemindeki gibi ulaşım özgürlüğünden yararlanabilecektir. Türkiye savaşta ise savaşta olan devletlerin ticaret gemileri Boğazlardan geçemeyecektir. Tarafsız devlet ticari gemileri ise savaşta olan devletlere hiçbir yardım yapmamak koşuluyla Boğazlardan geçebilecektir. Eğer Türkiye'ye yakın bir savaş tehdidi varsa ticaret gemileri yine barış dönemindeki gibi geçiş sağlayabilecek, fakat gemiler Boğazlardan yalnızca gündüz geçiş sağlayarak Türk makamlarınca gösterilen yoldan geçişi gerçekleştirebilecektir. Sözleşme, Boğazlardan geçişi düzenlediği gibi Karadeniz'de bulundurulacak yabancı deniz kuvvetleri bakımından da sınırlamalara sahiptir. Sözleşmenin onuncu maddesinde, barış döneminde Karadeniz'i ister kıyısı olsun ister olmasın hafif su üstü gemileri ve küçük savaş gemileri, bayrakları ne olursa olsun hiçbir vergi ve harç ödemeksizin Boğazlardan geçiş hakkına sahiptir. Sözleşmenin on dördüncü maddesinde, savaş gemilerinin sayıları ve tonajları sınırlandırılmıştır. Bütün yabancı deniz kuvvetlerinin en yüksek toplam tonajı 15000 tonu aşmayacak ve kuvvetlerin dokuz gemiden fazla gemi içermeyecekleri belirtilmiştir. Gemilerdeki bu sayı ve tonaj sınırlaması Karadeniz'e kıyıdaş devletlerde uygulanmayacaktır. Bu sınırlamaların dışında sözleşmenin on sekizinci maddesine göre süre bakımından da sınırlamalar yapılmıştır. Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerinin Karadeniz'de yirmi bir günden fazla kalamayacağı ifade edilmiştir. Montrö, Lozan'dan farklı olarak havadan geçiş serbestliği ilkesine kabul etmemiştir. Sadece sivil uçakların Boğazlardan geçişi hakkında düzenlemeler yapılmıştır. Bu durumda askeri uçakların Boğazlardan geçişine izin verme yetkisi tamamen Türkiye'ye bırakılmıştır. Anlaşma 20 yıllığına imzalanmış olsa da sözleşmenin yirmi sekizinci maddesi gereğince taraflardan biri değişiklik talep etmediği müddetçe sözleşme yürürlükte kalmaya devam edecektir(Şener, 2014, s. 486-489).

Sonuç olarak Türkiye'nin diplomatik başarısı olan Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile birlikte Türkiye Lozan Boğazlar Sözleşmesinin kısıtlayıcı hükümlerinden kurtulmuştur. Boğazlar komisyonunun kaldırılması, geçişlerle ilgili yapılan yeni düzenlemeler ve Boğazların askersizleştirilmesi Türkiye'nin hem güvenliği hem de egemenliği için büyük önem taşımaktadır (Zenginkuzucu & Çintan, 2019, s. 74).

3.2.2.3. İkinci Dünya Savaşı

1936'da Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalanmış, Türkiye güvenliğini güvence altına almıştır. Fakat SSCB'nin Karadeniz'deki donanma gücünün azımsanmayacak ölçüde olması, Türkiye'nin SSCB ile ilişkilerini etkilemiştir. Eylül 1939'da dönemin Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu Moskova'ya gitmiştir. Görüşmede Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Molotov, Montrö Boğazlar Sözleşmesi maddelerinde değişiklikler yapılmasını istemiştir. İstenilen bu değişiklikler Türkiye'nin toprak bütünlüğünü etkilemekte ve SSCB Türkiye'nin de yardımıyla Karadeniz'i kendi iç denizi haline getirmeyi amaçlamaktadır. Sovyetler Birliği'nin bu tutumunun dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1971 TRT ile gerçekleştirdiği röportaj da şu şekilde ifade etmiştir:

“Sovyet Rusya'nın bize böyle talepler ileri süreceğinden haberimiz yoktu ve ihtimal vermiyorduk. Ancak yeni meseleler çıkacak, yeni gruplaşmalar olacak ve gruplaşmalar içinde biz tekrar gruplar arasında aklımız başımıza olacak. Gruplar arasında vaziyet almayalım, harbe girmeyelim, yeni haklara tutuşmayalım. Bu kanaat bana hâkimdi. Tarafsız kalmayı her ikisine de taahhüt ettirmek fikrindeydim. Bu politikaya Sovyet Rusya ile başladım. Müzakere başarı ile ilerledi, neticeye varmak üzereydik. Bu tasavvurun gerçekleşmesini engelleyen Sovyet Rusya'yla başladığımız ve çok ümitli bir tarzda cereyan eden, Stalin ve Molotov hükümeti tarafından ileri sürülen taleplerle kökünden ve tamamen ortadan kalkması olmuştur. Müzakere bitti. Onun yerine tarafsızlığı bırak Sulh içinde yaşamak tehlikeye düştü. ” (Tatar & Şadan, 2018, s. 1149).

Yapılan görüşme, Türk-Sovyet ilişkilerini sarsan ilk evre olmuştur. SSCB'nin tutumundan rahatsız olan Türkiye, kendisini güvence altına almak amacıyla Türk-İngiliz-Fransız ittifakı imzalamıştır. Türkiye bu anlaşmaya Sovyetler Birliği ile savaşa sürüklenmeyeceğine dair bir madde eklettirmiştir. Eklenen madde, Sovyetler Birliği tarafından tepki ile karşılanmış ve Türkiye, karşı tepki olarak petrol sevkiyatını durdurmuştur. Böylece İnönü'nün dış politikada tarafsız kalma planı geride bırakılmış, taraf olma ama savaş dışı kalmaya doğru evrilmiştir. Haziran 1940'ta Almanya'nın yanında İtalya savaşa girmiş ve savaş Akdeniz'e doğru genişlemiştir. Ekim 1940'da Almanya'nın, Romanya'ya girmesi ile birlikte Balkanlar'da Almanya'yı görmekten rahatsız olan Sovyetler Birliği her ne kadar 1939'da Almanya ile dostluk anlaşması

imzalamış olsa da iki devlet arasında ciddi sorunlar yaşanmıştır. Sovyetler ve Türkiye'nin ilişkileri soğuk bir şekilde devam etse de Sovyetler Birliği Batılı devletlerin yanında Türkiye'nin savaşa girme ihtimalinden tedirgin olduğundan Türkiye'ye Mart 1941'de bir tebligat göndermiş ve bu tebligat iki devlet arasındaki buzları eritmeye başlamıştır. Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne savaş açması ile birlikte Türkiye tarafsızlığını ilan etmiştir. Savaş süresince Türkiye ile ilişkilerine yumuşama politikaları ile devam eden Sovyetler Birliği, 1942'de Almanları Stalingrad'da yenmesiyle yumuşama politikalarından da vazgeçmiştir. Dolayısıyla müttefik devletlerin Türkiye'nin savaşa girmesine yönelik baskıların arttırmasına sebep olmuştur. Yapılan konferanslarda Türkiye'nin savaşa girmesinin gerekliliği konuşulmuştur. Hatta İnönü ve Churchill Şubat 1933'te Adana'da görüşme gerçekleştirmiştir. İnönü'nün savaşla ilgili endişelerini paylaştığı görüşme sonrasında Churchill, Stalin'e gizli bir telgraf çekmiştir. Dönemin Moskova büyükelçisi Cevat Açıkalın, Molotov ile görüşmüş fakat olumlu bir sonuç alınamamıştır. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin savaşa girmesindeki ısrarı, Türk yetkilileri rahatsız edecek boyutta olmuştur. Kasım 1943'te Kahire'de İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden, Türkiye Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ile görüşme düzenlemiştir. Menemencioğlu Sovyetlerin Türkiye'yi askeri bakımdan zayıflatmak amacıyla savaşa sürüklediğini belirtmiştir (Tatar&Şadan, 2018, s. 1154).

Savaşın özellikle Karadeniz'e etkileri bakılacak olursa, Sovyetler Birliği için en önemli unsur Karadeniz'in güvenliği olarak görülmektedir. Stalingrad'a gelen Almanya'nın Karadeniz'de bir güce sahip olmayışı, diğer bir ifade ile Montrö Boğazlar Antlaşması gereği Karadeniz'in Alman donanmasına kapalı olması, Almanya'yı bölgede dezavantajlı bir hale getiriyordu. Bu durumdan dolayı Hitler önce Türk donanması denizaltılarını almak istemiş fakat Türkiye teklifi reddetmiştir. Reddedilmeden sonra gizli bir plan yapılarak U II tip denizaltılarını Karadeniz'e getirmeyi planlayan Almanya, başarılı olmuş ve 6 denizaltıyı Karadeniz'e sokmayı başarmıştır. Resmi kayıtlara göre 45426 ton gemiyi batıran denizaltılar, Romanya'nın Almanya'ya savaş açmasıyla üçü batırılmıştır. Geriye kalan 3 denizaltısını Türkiye'ye satmak istemiştir. Türkiye, hem Karadeniz hem de İkinci Dünya Savaşı'nda gerçekleştirdiği anlaşmalar nedeniyle reddetmiş ve mürettebatın batırmasıyla sonuçlanmıştır. Almanya'nın Haziran 1944'te Normandiya Çıkarması'nda başarısız olması savaşın bitmesine hızlandırmıştır. Savaşın sonlarına doğru İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği Yalta Konferansı ile bir araya gelmiştir. Konferansta alınan karar neticesinde Türkiye 23 Şubat 1945'te Japonya ve Almanya'ya savaş ilan etmiştir.

Türkiye'nin savaşa girmesinin artık bir öneminin kalmadığını belirten Sovyetler Birliği, özellikle kendi çağrısı üzerine değil, ABD ve İngiltere'nin çağrısı üzerine Türkiye'nin savaş ilan etmesi sebebiyle tavrı iyice sertleşmiş ve 1925 yılında imzalanan Türk-Sovyet Dostluk Ve Saldırmazlık Anlaşmasını tek taraflı feshetmiştir. Özetlenecek olursa, İkinci Dünya Savaşı Karadeniz'de diğer bölgelerde olduğu kadar kanlı geçmemiştir. Her ne kadar Sovyetler Birliği savaş süresince Türkiye'nin savaşa dâhil olması için elinden geleni yapmış olsa da aslında Türkiye'nin savaşa girmemesi, Almanya'nın Karadeniz'e geçmesini önlemiştir. Türkiye savaş boyunca, Montrö ve aktif dış politikaları ile birlikte hem ülke bütünlüğünü hem de Boğazları korumayı başardığı bir diplomasi ile hareket etmiştir (Tatar&Şadan, 2018, s. 1155-1158).

3.2.3. Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'nin Karadeniz Politikaları

İkinci Dünya Savaşı sırasında Karadeniz'e kıyıdaş olan ülkeler sadece karada mücadele etmiş, denizdeki savaşlar ise sınırlı tutulmuştur. Savaş sonunda Mihver karşıtı devletlerde bölünme başlanmış, bu bölünmeleri Doğu ve Batı Bloku denmiştir. Bölünmenin en belirgin tarafları Sovyetler Birliği ve ABD'dir. Karadeniz'in, Türkiye dışındaki çevresi Doğu Bloku devletleriyle çevrilmiştir. Bu bölünmelerin ilk yılında Türkiye'nin konumu net olarak belirlenmemiştir. Sovyetler Birliği'nin Boğazlar üzerinde hak iddia etmesi sebebiyle Türkiye, Batı ile ilişkilerini geliştirmeyi tercih etmiştir. 1946'da ABD donanmasına ait Missouri zırhlısının ABD Büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün'ün naaşını getirmesi hem anlamlı olmuş hem de Sovyetlere gözdağı algısı yaratmıştır. ABD'nin Türkiye'ye Marshall ve Truman Doktrini aracılığıyla yaptığı yardımlar da aynı şekilde Sovyetlerin Türkiye'ye baskısını önlemek amacıyla. 4 Nisan 1949'da Kuzey ve Atlantik devletlerinden oluşan NATO kurulmuştur. Türkiye NATO'ya 1952 yılında üye olmuştur. Böylece Batı, Karadeniz sınırına ulaşmıştır. Türkiye'deki üsler aracılığı ile Karadeniz'de istihbarat faaliyetleri gerçekleştiren NATO devletleri yine Türkiye sayesinde Kafkasya, Balkanlar ve Anadolu'da üsler elde etmiştir. İkinci Dünya Savaşı galipleri olan İngiltere, ABD ve SSCB tarafından Birleşmiş Milletler kurulması kararlaştırılmıştır. Almanya'ya savaş ilan eden devletlerin kurucu üye olarak dahil olacağı örgüt hem barış tesis etmek hem de temel hak ve hürriyetlerin geliştirilmesi amacıyla kurulmuştur. 26 Haziran 1945'te Türkiye'nin de dahil olduğu elli devlet tarafından imzalanmıştır. Birleşmiş Milletler Karadeniz meselesinde Doğu ve Batı Bloku devletlerinin oylarının hemen hemen birbirine yakın olması nedeniyle tüm dünyada

olduğu gibi Karadeniz'de de bölünmüştür. 1945 sonrası Doğu ve Batı Blokunun keskin hale geldiği, ABD ve Rusya'nın kendi blokları içerisindeki yer alan devletlere nüfuzları Birleşmiş Milletlerin kararlarında görülmektedir. Bu dönemde devlet içi sorunlar ikinci planda kalmıştır. Bulgaristan'ın NATO üyesi Türkiye ve Yunanistan'a komşu olması, Romanya ve Yugoslavya ile rejimlerinin benzermesine rağmen bu devletlerin Rusya'ya mesafeli olmasıyla kendisini yalnız hisseden Bulgaristan, Moskova'nın etkisiyle hareket etmiştir. "*Moskova'da hava bulutlansa, Sofya'da şemsiyeler açılır*" ifadesi, Bulgaristan'ın politikasını özetlemektedir (Tatar, 2018, s. 1165).

Türkiye'nin Karadeniz politikası bakımından bu dönemdeki en büyük gelişme, 1980'li yıllarda gerçekleşen Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye göçüdür. 1984 yılında dönemin Bulgaristan Devlet Başkanı Jivkov, yaklaşık 1,5 milyon Bulgar Türklerini Slavlaştırmaya çalışmıştır. Türkçe'nin yasaklanması, ibadetlerin kısıtlanması, Bulgaristan'da Türk değil Müslüman vatandaşların olduğunun açıklanması Türkiye'ye yapılacak göçün zeminini oluşturmuştur. Türkiye Başbakanı Turgut Özal'ın Türkiye'nin soydaşlarını beklediğine yönelik yapmış olduğu açıklamalar neticesinde Jivkov'un pasaport verip sınırı açması Türkiye'yi zor durumda bırakmıştır. Yeterli sivil hizmet gerçekleştirilemediğinden Türkiye sınırlarını kapatmak zorunda kalmış ve iki devlet arası gerginlik iki blok arası gerginliğine dönüşmüştür. 1989'da Jivkov iktidarının düşmesiyle birlikte bu olay son bulmuştur.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye, enerji açığı olan, gerek nüfusu gerekse gelişmesi yönünden bu açığın daha da artacağı bir görülmüştür. Türkiye'nin Boğazlara ve denizlere sahip oluşu enerji nakliyelerin gerçekleşmesi ve kendi ihtiyaçlarını cevap bulması adına anlaşmalar yapmasına neden olmuştur. Türkiye, petrol ihtiyacına genellikle güneyinde yer alan Körfez ülkelerinden karşılamaktadır. Sovyetler Birliği'nin sahip olduğu enerji kaynakların dünyaya ihraçları gerçekleşirken Karadeniz ve Boğazları kullanması gerekmektedir. Petrol ve doğalgaz taşımacılığında önemli yeri olan Boğazlar ve Karadeniz, Sovyetler Birliği için taşımacılığın en önemli unsuru olmuş ve Sovyetler Birliği Türkiye ile enerji konusunda ilişki kurma kararı almıştır. 1986'da Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi (BOTAS) ve Sovyet Soyuz Eksport Kuruluşu 25 yıllık çerçeve anlaşma imzalamıştır. Böylece 1987'den itibaren Türkiye'de doğalgaz kullanılmaya başlanmıştır. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte enerji rezervlerine sahip Merkezi Asya Cumhuriyetleri kendilerini siyasi güç boşluğu içerisinde bulmuş, Türkiye ise dış politikasına uyumlu bir şekilde hareket ederek yalnızca kendi

enerji talebini karşılamayı geride bırakarak enerji transit koridoru ülke statüsüne dönmeyi hedeflemiştir (Tatar, 2018, s. 1165-1166).

Soğuk savaş dönemi boyunca Türkiye, Sovyetler Birliği ile olan dengeye çok önem vermiştir. Soğuk savaş dönemi boyunca NATO'nun Karadeniz'de tatbikat yapmasına izin vermayerek bu dengeyi korumaya çalışmıştır.

3.2.4. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Karadeniz Politikaları

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Soğuk Savaş sona ermiş ve Karadeniz'in önemi artmıştır. Dağılma ile birlikte Karadeniz'in ekonomik ve sosyal kapalılığı son bulmuş, AB ve NATO'nun doğuya genişlemesiyle Batının sınırlarını Karadeniz'e ulaştırılmıştır. Soğuk Savaş döneminde Doğu Bloku denizi olarak görülmekte olan Karadeniz artık Avrupa denizi, Hazar ise Avrasya denizi olarak görülmeye başlanmıştır. Karadeniz'i önemli kılan husus, Sovyetler Birliği'nin nüfuz ettiği jeopolitik olması nedeniyle Rusya'nın gelecek politikalarında tekrar nüfuz etme girişimlerinin olacağı yönündeki olasılıklardır. Özellikle 11 Eylül 2001 sonrasında ABD'nin terörle mücadele stratejisinde tehdit gördüğü Büyük Orta Doğu Bölgesi ile mücadelede Karadeniz'in önemli bir yeri vardır. ABD, Ortadoğu'nun giriş kapısı olarak gördüğü Karadeniz'i aynı zamanda Rusya'nın askeri hareketlerini kontrol altında tutmak ve İran'a karşı olası askeri harekât için Karadeniz'i merkez olarak düşünmektedir. Keza Soğuk Savaş döneminde Amerika Sinop radarı ile SSCB'nin hareketlerini yakından izlemiştir. Tüm bu hususların yanında en önemlisi ise ekonomik değere sahip olması, Karadeniz ve Hazar Bölgesi'nin zengin enerji kaynaklarıdır. Tüm bu nedenlerden dolayı Soğuk Savaş sonrası Karadeniz gözde bölge olarak görülmüş ve bölgede uygulanan politikalara oldukça önem verilmiştir. Türkiye'nin bölgede çıkarlarını koruması için yeni stratejiler ortaya koyması gerekmektedir. Bu politikaların en başında ise Karadeniz Ekonomik İşbirliğinin kurulması gelmektedir. (Tatar&Altuner,2018, s. 1167-1169).

3.2.4.1. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün kuruluşu, temelde Sovyetler Birliği'nin gıda ihtiyacının, Türkiye'nin ise enerji ihtiyacının karşılanması için taraflar arasındaki işbirliği düşüncesine dayanmaktadır. Örgüt fikrini ilk olarak Washington Büyükelçisi Şükrü Elekdağ ortaya atmıştır. Başta mesafeli yaklaşılan bu fikir, dönemin Cumhurbaşkanı

Turgut Özal'ın fikri benimsemesi ile örgüte dair girişimler başlamıştır (Kurt, 2017, s. 304).

Karadeniz'de kurulan en önemli örgüt olan Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin kurulmasının temelinde, bölgede işbirliği kurulma ihtiyacının oluşu yer almaktadır. 19 Aralık 1990'da Türkiye'nin ev sahibi olduğu toplantı Ankara'da gerçekleştirilmiş ve toplantıya Moldova, Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan, Bulgaristan ile Romanya katılmıştır. Yapılan toplantı sonrasında KEİ'nin kurulması için anlaşmaya varılmıştır. Öncülüğünü Türkiye'nin yaptığı Karadeniz Ekonomik İşbirliği 25 Haziran 1992'de İstanbul'da gerçekleştirilen Zirve ile kurulmuştur. 5 Haziran 1998'de Yalta'da gerçekleştirilen zirvede devlet başkanları KEİ şartını imzalamıştır. 1 Mayıs 1999'da ise KEİ bölgesel bir örgüte dönüşmüştür. 2004'te Sırbistan örgüte katılmış ve KEİ 12 üye olmuştur. Azerbaycan, Bulgaristan, Romanya, Moldova, Ukrayna, Rusya, Gürcistan, Ermenistan ve Türkiye örgütün kurucu üyeleri, Sırbistan, Arnavutluk ve Yunanistan ise diğer üyeleridir (Goyushov, 2019, s. 37-38).

Örgütün tek karar organı bulunmakta ve yılda iki kere toplanılmaktadır. Karar organı olan Dışişleri Bakanları Konseyi, kararları oydaşma ile almaktadır. Örgüte üye ülkelerin Dışişleri bakanlarını temsil eden ise Yüksek Düzeyli Memurlar Komitesi'dir. Bu komitenin görevi ise konseyin almış olduğu kararların uygulanmasını sağlamaktır. Örgüt bünyesinde ekonomi, ulaştırma, enerji, bilim, ticaret ve teknoloji gibi 18 adet işbirliği bulunmaktadır. Bu başlıklara ilişkin çalışma grupları oluşturulmuş olup bu gruplar yardımcı organ niteliğindedir. Çalışma grupları, Dışişleri Bakanları Konseyi'ne faaliyet raporu hazırlamakta ve öneride bulunabilmektedir. Uzmanlar düzeyinde toplanan çalışma gruplarında, faaliyetlerde etkin olmak adına belli alanlarda üye olan her ülke iki yıllık dönemde koordinatör ülke olarak görev almaktadır (Kurt, 2017, s. 304-305).

2007 yılında Romanya ve Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne üye olması ile birlikte Avrupa Birliği ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği arasında ilişkiler ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda AB Komisyonu'nun gerçekleştirmiş olduğu Karadeniz Sinerjisi ile Bulgaristan ve Romanya'nın AB'ye girişlerine paralel olarak AB için Karadeniz havzasının öneminin arttığı görülmektedir. Karadeniz Sinerjisinde, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün bölgedeki önemine dikkat çekilmiştir. Ayrıca belge AB- KEİÖ ortaklığını işaret etmektedir. AB'nin Karadeniz Sinerjisini görünür kılmayı hedeflemesine dair ilk etkinliği Şubat 2008'de Kiev'de yapılan Karadeniz Bölgesi ülkeleri ve AB Dışişleri Bakanları Toplantısıdır. Hem örgüte üye ülkelerin hem de AB üyelerinin Dışişleri Bakanlarının

katılmış olduğu toplantı sonrasında geniş Karadeniz Bölgesi ülkeleri ve AB dışişleri bakanları toplantısı ortak açıklaması yayınlanarak yapılacak ortak işbirliklerinin temeli atılmıştır (Kurt, 2017, s. 307-308).

Birinci maddesi gereği bölgesel ekonomik örgüt olarak kurulmuş KEİ, üyelerin milli ekonomilerinde sürdürülebilir kalkınma ve bu devletlerdeki vatandaşların sosyal refahını sağlamak örgütün hedefleridir. Bunun yanı sıra uyuşturucu, silah kaçakçılığı, her türlü terör hareketi, yasadışı göçle mücadele gibi konularda çalışmalar da gerçekleştiren KEİÖ, ekonomiden çok güvenlikle ilgili çalışmalar yaptığı görülmektedir (Tatar & Altuner, 2018, s. 1170). Ekonomik ve siyasi işbirliği açısından büyük potansiyel taşımakta olsa da üye devletlerarasındaki çatışmalar sebebiyle etkinleştirilememektedir. Ayrıca üye sayının fazla oluşu ve karar alıcı çekirdek bir grubun olmaması da etkin olamamasının bir diğer nedenidir.

3.2.4.2. Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (Blackseafor)

Türkiye'nin Karadeniz'e yönelik gerçekleştirdiği bir diğer adım ise deniz güvenliğinin sağlanması amacıyla KADİGG'in kurulmasıdır. 1998'de Varna'da gerçekleştirilen İkinci Karadeniz Deniz Kuvvetleri Komutanları Toplantısı'nda Türkiye, Karadeniz'de barışın sağlanması ve iyi komşuluk ilişkileri amacıyla çok uluslu bir deniz kuvveti oluşturulması fikrini ortaya koymuştur. 28 Haziran 2000'de niyet mektubu Ankara'da imzalanmış, 2 Nisan 2001'de de kuruluş anlaşması imzalanmıştır. Karadeniz havzasında ilk defa gerçekleştirilen bu anlaşma ile birlikte İnsani Yardım Çevre Koruma ve arama kurtarma gibi faaliyetler amacıyla ortak bir deniz kuvvetleri oluşturulmuştur. Anlaşma yirmi bir maddeden oluşmaktadır. Türkiye, Rusya, Gürcistan, Romanya, Bulgaristan ve Ukrayna'nın taraf olduğu anlaşma ile bugüne kadar uygulamada büyük bir ilerleme gerçekleşmiştir. İlk aşamada basit gemicilik eğitimlerinin yer aldığı KADİGG ilerleyen süreçte terörle mücadele ve arama eğitimleri gibi programlar gerçekleştirerek bölge güvenliğinde sorumluluk alabilecek kapasiteye kendini taşımıştır (Tatar & Altuner, 2018, s. 1171-1172).

Blackseafor'da kararlar tam bir oybirliğiyle alınmaktadır. Yılda en az bir kere kural olarak kuvveti olarak aktive edilmesi ve hedefleri doğrultusunda faaliyetlerde bulunması gerekmektedir. Örgütün anlaşma hükümleri, üye olan devletlerin hiçbir uluslararası anlaşmalarından meydana gelen hak ve yükümlülüklerini etkilememesi gerekmektedir. Blackseafor yalnızca Karadeniz'e kıyısı bulunan ülkeleri değil, kıyısı olmayan ülkelerin

katılımına da açık bir oluşumdur. Fakat bu katılım alt üyenin de onayıyla gerçekleşebilecektir. Her ne kadar Karadeniz'deki faaliyetler için kurulmuş olsa da gerektiğinde üyelerin oybirliğiyle başka bir görevlendirme yapabilecektir (Kurt, 2017, s. 314).

Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubunun kara ve hava kuvvetleri ile doğrudan katılımı bulunmamakta olup deniz kuvvetlerinden meydana gelmiştir. Yalnızca gerekli durumlarda diğer kuvvetlerden destek alınmaktadır. Bünyesinde en az 4-6 savaş gemisi bulunmaktadır. BM ve AGİT gibi örgütlerin uluslararası faaliyetlerinde görevlendirme alabilmektedir. Bu durumda tarafların ulusal mevzuatlarına uygun hareket etmesi gerekmektedir. Kurulduğundan beri başarılı bir grafik çizen Blackseaför'a, 2008 yılı gelişmeleri belirsizliğe sürüklemiştir. Gürcistan-Rusya savaşı sonrasında Gürcistan, Blackseaför'a bir müddet gemi ayırmamış olup 2011 yılında aktivasyona katılmıştır. Fakat Novoroski Limanı'na yapılan ziyarete Gürcistan gemisi gitmemiştir. Ukrayna ise Kırım ilhakı sonrasında Rusya'nın üyeliğini sonlandırmaya çalışmış olsa da bu konuda başarısız olmuştur. Türkiye ile Rusya arasında meydana gelen uçak krizi ile örgüt çalışmaları askıya alınmıştır (Özgen, 2017, s. 66-69).

3.2.4.3. Karadeniz Uyumu Harekâtı (KUH)

Terörizm, insan kaçakçılığı ve kitle imha silahlarının yayılmasına karşı Türkiye KADİGG'de bir araç olarak kullanılması amacıyla Karadeniz Uyumu Harekâtı uygulamasını hayata geçirmiştir. KUH, BM Güvenlik Konseyi'nin 1373,1540 ve 1566 kararlarına uyumlu kurulmuştur. KUH'un çalışma faaliyetlerini gerçekleştiren Türk Deniz Kuvvetleri, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Türk Boğazları Gemi Trafik Hizmetleri Müdürlüğü, Dışişleri ve İçişleri Bakanlığı ile işbirliği gerçekleştirerek çalışmalarını yürütmektedir (Koçer, 2007, s. 213).1 Mart 2004'te uygulamaya konulmuş olan KUH, NATO'nun Akdeniz'deki Etkin Çaba Harekâtı ile aynı hedeflere sahiptir. Bu sayede NATO'nun Karadeniz'e girmek için ortaya atacağı sebeplerin önüne geçilmesi amaçlanmıştır. KUH ile NATO arasında bilgi alışverişi de gerçekleştirilmektedir. Türkiye'nin hayata geçirdiği bu girişimden ABD ve NATO rahatsız olmaktadır. Blackseaför'da yer alan Bulgaristan ve Gürcistan, ABD'nin rahatsız olması sebebiyle bu girişime dâhil olmamış ve hatta NATO'nun Karadeniz'e girmesini istemişlerdir. Karadeniz Uyumu Harekâtı, Terör ve kaçakçılığın önlenmesi konusunda başarılı olmuştur. Aynı zamanda girişim ile birlikte Karadeniz'deki kıyıdaş ülkelerin dış

politikalarında birbirlerinden ne kadar farklı olduğu görölmüştür. (Tüysüzoğlu, 2013, s. 295-296)

Harekâtın amacı, deniz güvenliğini sağlamaktır. Düzenli olarak keşif ve gözetleme gerçekleştiren harekât şüpheli gemilerle ilgili bilgi toplamaktadır. İlgili makamlarca, şüpheli görülen gemilerde arama yapılması ve varış limanına kadar takip edilmesi gibi işlemler gerçekleştirilmektedir. Bu sayede binlerce gemi tespit edilmiştir. Türkiye, güvenliğe katkı sağlayan harekâtı çok uluslu bir yapıya dönüştürmek istemiş ve kıyıdaş ülkeleri harekata katılmaya davet etmiştir. Daveti olumlu cevaplayanlar ise Rusya, Ukrayna ve Romanya olmuştur. Rusya Aralık 2006'da, Ukrayna Ocak 2007'de ve Romanya Aralık 2010'da resmen katılmıştır. Ukrayna, gemilerle katılmamış sadece bilgi değişimi şeklinde iştirak etmiştir. KUH Daimi Koordinasyon Merkezi Türkiye tarafından Ereğli'de faaliyete geçirilmiştir. Bulgaristan ve Gürcistan ile görüşmeler devam etmekte ve yakın zamanda harekâta katılmaları beklenmektedir. 26 Kasım 2015'te Karadeniz Uyum Harekâtı çalışmaları Rusya'nın Türkiye tarafından düşürülen uçağı ile askıya alınmıştır (Özgen, 2017, s. 69-71).

3.2.4.4. Türkiye'nin Enerji Politikaları

Karadeniz dünyada hem petrol hem doğalgaz ticaretinde önemli transit koridordur. Rusya'nın Ural ve Sibirya'da üretilen petrolünün ihracatında, kıyıdaş olmayan Azerbaycan ve Kazakistan petrolü, Gürcistan ve Rusya'nın Karadeniz'deki limanlarından ihraç edilmektedir. Rusya'nın Novorossiysk Limanı, Karadeniz'de petrol ticaretinde en önemli limandır. Rusya-Tuapse, Ukrayna- Yuzhny, Gürcistan- Supsa ve Kulevi, Bulgaristan Rosenetz ve Romanya Midia yine Karadeniz'de petrol ticaretinde öne çıkan diğer limanlardır. Karadeniz'de tankerlerin yükleme boşaltma yapabilmesi için Türk Boğazlarından geçmesi gerekmektedir. Bu nedenle Türk Boğazları küresel petrol ticaretinde kritik bölge olarak görülmektedir. Dünyada kapanmaları halinde enerji arz güvenliğinin tehlikeye gireceğı öngörülen yedi düğüm noktası vardır. Bu noktalardan biri de Türk Boğazlarıdır. Kazakistan'da Petrol sahası geliştirilmesine yönelik yapılan çalışmaların uzun vadede Boğazların trafiğini daha da artıracığı öngörülmektedir (Özgen, 2017, s. 58).

Doğalgaz ise Karadeniz'de boru hatları ile sevkiyatı gerçekleştirilen diğer bir enerji kaynağıdır. 2005'te yapılan Mavi Akım ile Rusya'nın Džubga şehrinden Türkiye'nin Samsun şehrine uzanan boru hattı ile sevkiyat gerçekleştirilmektedir. Diğer doğalgaz

boru hattı ise Türk Akımı'dır. Rusya'dan Türkiye'ye uzanması planlanan proje, uçak düşürme krizi ile yapılması tehlikeye girmiş olsa da kriz fazla uzamamış ve çalışmalar devam etmiştir (Özgen, 2017: 59). Neticede 8 Ocak 2020'de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin'in katılımıyla Haliç Kongre Merkezi'nde yapılan törenle Türk Akımı'nın açılışı da gerçekleştirilmiştir (İletişim başkanlığı, 2020).

Rusya'nın Avrupa'ya ihraç etmekte olduğu enerji kaynaklarının %80'i Karadeniz üzerinden sevk edilmektedir. Türkiye, Rusya'nın en büyük dördüncü gaz ithalatçısı olmasından dolayı Karadeniz havzası Rusya için vazgeçilmez bir konuma sahiptir. TANAP'ın gerçekleştirilmesiyle Azerbaycan'daki gaz ithalini artırmış olan Türkiye, hem Rusya'ya bağımlılığını azaltmayı hem de bu gazı Yunanistan, Arnavutluk, İtalya ile Avrupa'ya taşımayı hedeflemiş ve neticede Avrupa enerji güvenliğine katkıda bulunmuştur. Ayrıca Karadeniz Havzası hidrokarbon kaynakları açısından zengini olduğu düşünülmekte ve bununla birlikte Türkiye'nin 405 milyar m³ rezerv keşfetmesi beklentileri artırmıştır. Bu durumda yakın zamanda Rusya'nın işgal ettiği Kırım'ın da yer altı kaynaklarına da sahip olduğu düşünülmektedir (Seyaz, 2021, s. 43-45).

Mayıs 2018'de Kerç Boğazı'nın iki yakasını birleştiren köprünün açılması Rusya'nın buradaki varlığını pekiştirme isteği olarak yorumlanabilir. Bölgede tek güç olmak isteyen Rusya, Sivastopol'daki donanmasını genişletme kararı almış, 2020'de Rus askeri personeli iki katına çıkarmıştır. Rusya Ukrayna ile ilhak öncesi gerçekleştirdiği anlaşmanın bağlayıcılığını yitirdiğinden Rusya Sivastopol'da gemilerinin yenileri inşası programına başlamıştır. Bu gibi gelişmeler Rusya lehine devam ederse yakın gelecekte Türkiye'nin Rusya'ya karşı Karadeniz'deki üstünlüğünün sona ereceği savı bulunmaktadır. Romanya, Bulgaristan ve Türkiye, NATO'nun Karadeniz sınırını meydana getirmektedirler. Bu durum Batı dünyasının bölgedeki güvenliğinin temsilcileri olarak ifade edilebilir. Diğer yandan Rusya ile Türkiye yakınlaşması, NATO'nun havzadaki en güçlü üyesi Türkiye'nin Rusya'ya karşı yapacaklarını sınırlamaktadır. Bu duruma Türkiye'nin AB ve ABD'nin Rusya'ya uyguladığı yaptırımlarına katılmaması ve Rusya'dan S400 füze savunma sistemlerini alması örnek verilebilir. Bu tercihler oluşumunu havzadaki güç mücadelesi belirlemektedir (Seyaz, 2021, s. 43-45).

Şekil 10: Karadeniz'e Kıyıdaş Ülkelerin Kıta Sahanlığı (İnternethaber, 2020)

Karadeniz enerji üretimde, taşımacılığında olduğu kadar ön planda değildir. Fakat son zamanlarda Karadeniz'in hidrokarbon potansiyeli tartışmaları, kıyıdaş ülkeleri harekete geçirmiştir. Karadeniz'de arama çalışmalarında en çok ilerleyen devlet Romanya olmuştur. Son yıllarda Türkiye'de enerji arama çalışmalarına ağırlık vermeye başlamıştır. Yapılan sondaj faaliyetleri neticesinde Romanya 2012 yılında 40-80 milyar metreküp, Türkiye ise toplam 540 milyar metreküp doğalgaz keşfetmiştir. Türkiye, doğal gaz ve petrolün çok büyük bir bölümünü ithal etmektedir. Günlük doğalgaz tüketimi 45 milyar metreküp ve Petrol tüketimi bir milyon varil olan Türkiye'nin bulmuş olduğu rezerv ile dışa bağımlılığının azalması beklenmektedir (Furuncu, 2021).

BBC, Türkiye'nin bugüne kadar ki en büyük doğalgaz keşfi olduğunu belirtmektedir. Bu keşifle ithal enerji ihtiyacının gelecek dönemde azalacağını öngörmektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın açıklamalarına göre 2023'te doğalgazın çıkarılmaya başlanacağı düşünülse de uzmanlar kullanım için en az on yıl ve milyarlarca dolar yatırımın gerekliliğine dikkat çekmektedir (BBC,2020).

3.2.4.5. Kanal İstanbul

Boğazlar, Orta Asya ile Avrupa arasındaki enerji hattının bağlantısıdır. Özellikle son dönemde Boğazlarda trafiğin artışı ve buna bağlı olarak gerçekleşen çevre sorunu

nedeniyle Kanal İstanbul Projesi gündeme gelmekle birlikte Boğazların statüsü yeniden odak haline gelmiş ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin Kanal İstanbul Projesi'ne yansıtıp yansımayacağı ya da ne şekilde uygulanacağı tartışma konusu olmuştur. Günümüzde Boğazlardan elli binin üzerinde gemi geçişi yapılmaktadır. Bu sayı, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde imzalanan sayının sekiz katını ifade etmektedir. Geçen gemi sayısındaki artış beraberinde deniz kirliliğini getirmektedir (Zenginkuzucu & Çintan, 2019, s. 74). Keza Marmara Denizi'nde görülen müsilaj diğer bir ifade ile deniz salyası bu durumun en somut örneğidir.

Yapılması planlanan Kanal İstanbul Projesinin öncelikle çevre, ekonomi ve hukuki boyutları açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. İstanbul Boğazı gibi özellikler taşıyacağı düşünülen bu proje yapılmadan önce, deniz tuzu yoğunluğu ve deniz suyu sıcaklığı gibi durumların dikkate alınarak incelenmesi gerekmektedir. Marmara Denizi ve Karadeniz'in yüksekliği ve yoğunluğunun farklı olması, böyle bir projenin yapılması durumunda ne gibi coğrafi ve proje sorununun ortaya çıkabileceği sorusunu akıllara getirmektedir. Nasıl bir ekolojik sorun oluşturacağı araştırılarak dikkatlice incelenmeli ve olumsuz durumların ortaya çıkmaması için hesaplamalar yapılmalıdır. Kanal İstanbul Projesi gerçekleştirildiğinde ne gibi çevre sorunları, kirlilik ve İstanbul'un şehirleşme yoğunlukları hususunda problemler olabileceği dikkate alınmaktadır. Uzunluğu yaklaşık 50 kilometre, genişliği 150 metre derinliği ise 25-40 metre olacağı düşünülen kanalın 12 milyar dolara mal olacağı tahmin edilmektedir. (Çomak & Çelik, 2018, s. 1066).

Şekil 11: Kanal İstanbul Projesi (Cumhuriyet, 2021)

İddialara göre Karadeniz ve Akdeniz arasında yaklaşık elli yedi santimetre yükseklik farkı bulunmaktadır. Bu farkın, çevresel sorunlara neden olacağı daha sonra Ege ve Akdeniz'i olumsuz yönde etkileyeceği bu nedenle de denizlerin oksijensiz kalmasına neden olacağı düşünülmektedir. Diğer bir husus, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin tekrar gündeme geleceği ve bu konuda özellikle Çin ve ABD gibi Karadeniz'e kıyısı olmayan ülkelerin Karadeniz'e girmek isteyecekleri düşüncesidir. Bu durumun yeni sorunlara yol açacağı petrol ve doğalgaz araması faaliyetlerinin bu ülkeler tarafından talep edilebileceği düşünülmektedir. Rusya ise bu projenin boru hattı projeleri üzerinde zararları olacağı endişesini taşımaktadır. Ayrıca Rusya bu projeyi ABD'nin bölgede nüfusunu artırmak için desteklediği düşünmekte ve ABD ile bu konuda fikirleri örtüşmemektedir. Kanal İstanbul Projesi, olumlu yönden ele alındığında Boğazdan geçişleri tehlikeli olan gemilerin kanaldan geçmeleri sağlanarak İstanbul'un olası bir tehlikeden arındırılacağı düşünülmektedir. Bazı iddialara göre bu proje gerçekleştiğinde Türkiye'nin iki kıta arasında da öneminin artacağı ve NATO içinde önemli bir güç olacağının yanı sıra Rusya için bu durumun bir zayıflık oluşturacağı düşünülmektedir (Çomak & Çelik,2018, s. 1067).

Kanal İstanbul Projesi ile ilgili bir diğer tartışma konusu, Montrö Sözleşmesi'ne aykırı olup olmadığı hususudur. Hukuki rejime bakıldığında Montrö Sözleşmesi, Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı'nı kapsamaktadır. Kanal İstanbul Projesi ise bir su yolu projesidir. Dolayısıyla alternatif bir geçiş yolu olduğundan Türkiye, bu konuda "Kanalı ben inşa ettim, kuralını ben koyarım." diyebilir(Çomak & Çelik, 2018, 1067). Boğaz kavramı, Montrö Sözleşmesi'ne göre su geçişlerine verilen tanımlamadır. Boğaz ile su yolu farklı ifadelerdir. Su yolu insanlar tarafından oluşturulan inşa edilen yapılardır. Dolayısıyla Kanal İstanbul için hukuki olarak insan yapısı kanallara uygulanan hukuk gündeme gelmektedir (Çomak & Çelik, 2018, s. 1068). Fakat kanalı yöneten kurallar ihtilafa yol açabilir. Montrö'de Çanakkale Boğazı, İstanbul Boğazı ve Marmara Denizi'nin tek bir birim olarak ele alınmasından dolayı bir çekişme söz konusu olabilir. Açılan kanalın yalnızca Karadeniz ve Marmara'yı bağlaması ve Ege'ye geçiş için Çanakkale Boğazı'nın kullanılacak olması tartışmalara yol açmaktadır.

Kanal İstanbul Projesiyle ilgili Rusya'nın görüşü Türkiye'nin bölgesel gücünü artırmayı amaçlayan politikası şeklinde ifade edilmektedir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri ilk kez Türkiye'nin jeopolitik rolünün güçlenmesi amacıyla bir fırsatın doğduğunu dile getirmektedir. Rusya, Kanal İstanbul'un dış politika

ıkarlarını etkileyeceği konusunda endişeye sahiptir. Suriye gibi mtfeffiklerini ve ortaklarına yapmış olduğu desteğin tehdit edildiğini düşünmektedir. Putin açıkça Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin korunması gerektiğinin altını çizmektedir (TASS, 2021).

26 Haziran 2021'de inşasına başlanılan Kanal İştanbul, Alman basınında Türkiye'ye lojistik s görevi sağlayacak olması nedeniyle bir yönüyle stratejik bir hamle olarak belirtilmektedir. Diğer yandan ülkedeki muhalefetin ekonomiyi canlandırma amacıyla Çin ve Arap yatırımlarına tasarlanan rant projesi şeklinde görüldüğünü ifade etmektedir. Aynı zamanda Almanya, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin projeden etkileneceğini düşünmektedir. 2017'de yayınlanan ABD Enerji Bilgi İdaresi Raporu'nda Türk Boğazları petrolün deniz yoluyla geçişindeki yedi kritik geçiş noktası içerisinde yer almaktadır. Kazakistan ve Azerbaycan'ı Rusya ve Gürcistan zerinden Karadeniz'e bağlayan boru hatları boğazların önemini daha da arttırmış ve günde 3,4 milyon varilin geçişini sağlamasıyla 2004'te zirveye ulaşmıştır. Daha sonra Rusya'nın ham petrol ihracatını Baltık limanlarında gerçekleştirmeye başlamasıyla günlük veri sayısı 2,4 milyona düşmüş olsa da Kazakistan'ın artan üretimi ile tekrar trafiğin artması öngörülmektedir. 2017 Chatham House Raporunda küresel gıda güvenliği için sekiz kritik noktadan biri olarak belirtilen Türk Boğazları dünya buğdayının beşte birini, mısıрын ise altıda birinin geçişini gerçekleştirdiğinden tahıl için dünyanın en önemli geçiş noktası haline gelmiştir. Bu da Boğazlara olan bağımlılığı artırmıştır (Bailey &Wellesley, 2017:5).

Her yıl yaklaşık 43.000 gemi boğazlardan geçmektedir. Bu sayı Süveyş ve Panama kanalından geçen gemi sayılarının toplamından daha fazladır. Fakat bunun yanı sıra İştanbul Boğazı uluslararası geçişin gerçekleştirildiği en dar boğazdır. Hem dar hem keskin virajlı olması sebebiyle 461'den fazla deniz olayının gerçekleştiği bilinmektedir. Bu nedenle Kanal İştanbul'un düz rotasının kazaları önlemede etkili olacağı düşünülmektedir. Alman basını, Proje'nin birçok konuda eleştirildiğine değinmiş, bu doğrultuda projenin evre mühendisleri tarafından doğal dengenin harap edileceği konusunda endişe duyduğunu, jeoloji mühendislerinin büyük bir deprem meydana geldiği takdirde meydana gelecek hasarın şiddetini artıracaağının öngörüldüğüne yer vermiştir (Stiftung Wissenschaft und Politik, 2021).

Deniz bilimcilerin son on beş yılda gerçekleşen kazaların coğrafya sebebiyle değil, teknik arızalardan kaynaklandığını belirtmeleri ve 1994'te Türk Boğazları için deniz trafik yönetmeliğinin kabul edilmesi ile birlikte kaza oranında %39 azalmanın göze çarptığını vurgulamıştır. Bir diğer eleştiri konusu kanalın, şehri bir ada haline getirmesi sebebiyle

Trakya'nın Türkiye'den izole edilmiş hale gelecek olmasıdır. Ülkedeki ekonomistlerin ise Türkiye ekonomisinin proje için güçlü olmadığı yönündeki eleştirileri ve hükümetin gelir tahminleri konusunda iyimser bulunulmasına dikkat çekilmiştir. Son eleştiri ise Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği ve İstanbul Büyükşehir Belediyesinin kanal çevresindeki arazinin imar planı ve ruhsatlandırılmasıyla gerçekleşecek ekonomik rantın itici güç olduğunun vurguladığı ifade edilmiştir. 30 Nisan'da Altyapı ve Ulaştırma Bakanı Adil Karaismailoğlu Hollanda, Belçika, Rusya ve Çin finans kuruluşlarının proje ile ilgilendiğini ifade etmiştir. Deniz İpek Yolu girişimi sebebiyle en çok ilgiyi Çin'in gösterdiği bilinmektedir. 2016 darbe girişimi sonrası Türkiye'nin Batıdan uzaklaşması, Çin ile işbirliğini geliştirmiştir. Kasım 2016'da Türkiye'nin BRI'ye dahil edilmesi ile Çin Türkiye altyapısına 750 milyon dolar yatırım sözü vermiştir. Zira 25 Mart 2021'de Dışişleri Bakanı Wang Yi ile yapılan görüşmede Kanal İstanbul finansmanının konuşulduğu belirtilmiştir.

18 Aralık 2019 Recep Tayyip Erdoğan'ın açıklamasına değinilecek olursa Montrö Boğazlar Sözleşmesinin Türkiye'ye tanınmış bir hak vermediğini ve istedikleri gibi geçişi sağladıklarını fakat Kanal İstanbul projesi ile böyle bir şeyin yaşanmayacağını ifade etmiştir. Bu proje sonrasında Süveyş Kanalı gibi yeni bir hukuk düzeninin olacağını belirtmiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın bu açıklaması, emekli büyükelçilerin, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni geri planda bırakacağı sebebiyle projeden vazgeçilmesi adına ortak bir açıklama yapmalarına neden olmuştur. Hem Rusya'nın Boğazlarda kalıcı olmak adına hareket edeceğini hem de ABD'nin uzun zamandır sözleşmenin gözden geçirme isteğini neden olarak belirtmişlerdir. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu bunun üzerine yapılan ortak bildirgenin siyasi amaçlı olduğunu ve Kanal İstanbul Projesinin, Montrö Sözleşmesini tehlikeye atmadığını ifade etmiştir. 3 Nisan 2021 de 104 emekli amiralin açık mektubunun yayınlanması tartışmaları tekrar gündeme getirmiş ve Montrö'nün sorun haline geleceği her türlü eylemden uzak durulması çağrısını bulunulmuştur. Cumhurbaşkanı Erdoğan ise mektuba ilerleyen günlerde yorum yapmış ve şu anda Montrö'den çekilmek gibi bir durumun söz konusu olmadığını belirtmiş ancak herhangi bir anlaşmayı da ihtiyaç doğrultusunda gözden geçirebileceğini beyan etmiştir (Stiftung Wissenschaft und Politik, 2021).

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanı Ekrem İmamoğlu ise Kanal İstanbul Projesinin yapılamayacağını, mevcut hükümetin ömrünün bu kanala yetmeyeceğini beyan etmiştir. Ayrıca bu konuda vatandaşların bilinçlendiğini de dile getirmiştir. İBB'nin online olarak

gerçekleştirmiş olduğu ankete 606 317 kişi katılmış ve %64,5 oranında vatandaşların bu projeyi desteklemediği görölmüştür (Sputniknews, 2021)

Yapımı başlayan proje için Türkiye, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne bağlı olarak hareket etmeli ve kıyıdaş olmayan devletlerin savaş gemilerinin geçişine izin vermemelidir. İzin verilmesi durumunda hem Rusya'nın hem de Kafkasya'nın güvenliğine zarar vermekle birlikte Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin feshedilmesine neden olabilir. Bu sözleşmeye uygun bir şekilde davranma sadece Türkiye açısından değil sözleşmeye taraf olan, Türk Boğazından geçen gemilerin gözetmesi gereken bir zorunluluktur. Bakıldığında, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin değişmez olmayışı ve 1936'da 20 yıllığına imzalanmış olması feshini mümkün kılmaktadır. Bu nedenle sadece ticaret gemilerine açılması gerektiği ifade edilmektedir (Zenginkuzucu & Çintan, 2019, s. 75).

SONUÇ

Dinamik bir siyasetin unsuru olan jeopolitik, ülkelerin coğrafi özellikleri ve politikaları arasındaki ilişki üzerinde düşünmeyi mümkün kılmaktadır. Küresel güç dengelerinin dağıtılması ve toplanmasında önemli görevleri bulunmaktadır. Küresel siyasetin anahtar kavramı olan jeopolitik, dış ilişkilerde doğru yer ve zamanda kullanıldığında üstünlüğe sahip olabilmeyi mümkün kılmaktadır. Bir devletin jeopolitik yeterliliği ve jeostratejik yeteneği sayesinde dış politikada üstün bir konuma gelebilme olasılığına sahip olması anlamına gelmektedir. Bu nedenle çalışmanın birinci bölümünde, jeopolitik kavramının tarihsel gelişimi ve tanımı, jeopolitiğin değişen ve değişmeyen unsurlarının yanında zaman unsurunun da açıklanması, Karadeniz havzasındaki aktörleri ve aktörlerin politikalarının anlaşılabilmesini sağlamak açısından önemlidir. Bu doğrultuda jeopolitik disiplinine dair literatür taraması gerçekleştirilerek klasik jeopolitik teoriler başlığı altında, Mackinder'ın Kara Hâkimiyeti Teorisi, Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi, Mahan'ın Deniz Hâkimiyeti Teorisi ve Sachaklian'ın Hava Hâkimiyet Teorisi incelenmiştir. Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistem gibi jeopolitik anlayış da değişim sürecine girmiştir. Bu dönemde geliştirilen teoriler çağdaş jeopolitik teoriler adı altında toplanmıştır. Francis Fukuyama'nın Tarihin Sonu, Samuel J. Huntington'un Medeniyetler Çatışması, Zbigniew Brzezinski'nin Büyük Satranç Tahtası ve Aleksandr Dugin'in Yeni Avrasyacılığı çağdaş teorilerden bazılarıdır. Bu teorilerden özellikle Karadeniz jeopolitiğinde etkili olan Rusya'nın geçmişten günümüze dış politikalarında yer alan ve Atatürk döneminden beri Türk dış politikasının çizgisini oluşturan Avrasyacılık üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde jeopolitik disiplin doğrultusunda Karadeniz havzası incelenmiş ve sınırları belirlenmiştir. Ayrıca havzada etkili olan hem bölgesel hem de küresel güçlere yer verilmiştir. Türkiye dışında bölgesel aktör olarak Rusya Federasyonu, Ukrayna, Moldova, Bulgaristan, Romanya ve Gürcistan ele alınmıştır. Bu aktörlere bakıldığında Rusya, bölgedeki en güçlü aktördür. Rusya'nın Karadeniz politikasını da içine alan Yakın Çevre Doktrini ile birlikte Bağımsız Devletler Topluluğu kurulmuştur. Bu topluluğun kurulma amacı, Rusya'nın SSCB dağıldıktan sonra bağımsızlığını kazanan devletler ile işbirlikleri gerçekleştirerek Bağımsız Devletler Topluluğu topraklarındaki nüfuzunun devam etmesini hedeflemesi olarak belirtilebilir. Ayrıca Rusya'nın, üye olmayı tercih etmeyen ülkeler üzerinde de SSCB'den kalan böl, parçala, yönet anlayışını devam ettirdiği görülmektedir. Bu durumu en net şekilde müdahil olduğu dondurulmuş

çatışmalar olan Moldova’da Transdinyester, Gürcistan’da Güney Osetya ve Abhazya’da görmek mümkündür.

Yeni devletlerin ortaya çıktığı Karadeniz havzası, jeopolitik değişimin en belirgin yaşandığı coğrafyalardan biri olmuş ve yeni sınırlarla birlikte uluslararası politikanın nasıl şekilleneceği konusunda yaşanan belirsizlik, yeni bir yaklaşımın geliştirilmesine neden olmuştur. Böylelikle klasik jeopolitik unsurlar içeren yeni kavram, dondurulmuş çatışma olmuştur. Aktif bir çatışmanın ya da krizin olmadığı fakat barışın da yapılmadığı yerler için kullanılan dondurulmuş çatışma, özellikle Balkanlar ve Kafkasya’da yaşanan sorunların ardından aktörlerin nasıl davranacaklarına karar verememeleri sonucu oluşmuştur. Dondurulmuş çatışmalar, uluslararası örgütlerin Karadeniz’e yönelik politikalarının ilk belirleyicisi olmuştur.

Bölgesel aktörlerden olan Ukrayna, etnik problemlere sahip olduğundan ne tam olarak kendini Avrupalı ne de Rus olarak görebilmiştir. Dolayısıyla ülkenin politikalarına da yansımış olan durum neticesinde hükümetler hangi tarafa yakınsa dış politikada ilişkiler o yönde devam etmiştir. Sonucunda ise ülkede kriz çıkmıştır. Ukrayna’da çıkan krizi fırsata çeviren Rusya, Ukrayna’ya ait Kırım’ı ilhak etmiştir. Ukrayna’nın Batı ile Doğu arasında kalmasını toprak kaybıyla ödemesine sebep olmuştur. Bulgaristan ve Romanya’ya bakıldığında bölgede direkt olarak aktif rol oynamamakta 2007’de üyesi oldukları AB’nin güdümünde hareket ettikleri görülmektedir. Karadeniz jeopolitiğine AB’nin yumuşak güvenlik, NATO’nun sert güvenlik unsurlarını kazandırması, Romanya ve Bulgaristan aracılığıyla gerçekleşmiştir. Kısacası iki ülkenin de NATO ve AB’ye üyeliğinden sonra Karadeniz politikaları tamamen değişim göstermiştir. Karadeniz’de AB’nin bölgeye yönelik önceliği bölgede istikrarı sağlamak olarak belirtilebilir. Bölgede her ülkeyi ilgilendiren dondurulmuş çatışmaların olması Avrupa kıtasındaki mevcut istikrarı negatif şekilde etkilemektir. Transdinyester sorunu, Rusya ve Gürcistan’ın Abhazya ve Güney Osetya çatışması, Azerbaycan ve Ermenistan arasında Dağlık Karabağ sorunu, Ukrayna’nın Kırım sorunu havzadaki ekonomik ve siyasi işbirliğini olumsuz etkilemektedir. Bu çatışmalar bölgede suç oranlarını artırmaktadır. Havzada etkin olma amacını taşıyan diğer küresel aktörler ise ABD, ÇHC, NATO ve BM’dir. 1952’den beri Karadeniz’de tek üyeye sahip NATO, 2004’te Bulgaristan ve Romanya üyeliğiyle Karadeniz’de daha aktif hale gelmiştir. BM’nin bölgedeki politikalarına bakıldığında, gerçekleşen çatışmaları kınama dışında bir yaptırım sağlayamadığı ifade edilebilir. Bu durumun en belirgin nedeni, Rusya’nın veto hakları olarak gösterilebilir.

SSCB'nin dağılması sonrasında Yeni Dünya Düzeni tartışmaları başlamıştır. Soğuk savaş üstünlükle tamamlayan ABD, yaşamsal çıkar alanlarına doğru ilerlemeyi hedeflemiş ve kendisine rota olarak Karadeniz havzasını belirlemiştir. Genişletilmiş Karadeniz kavramını literatüre kazandıran ABD, havzada diğer aktörlerin yürüttüğü politikaları ve sorunları yakından takip etmektedir. ABD, gücünü korumak amacıyla bölgeye yönelik politikalar gerçekleştirmiştir. Bu politikadaki aracı da NATO'dur. ABD'nin bölgedeki en temel politikalarından biri Karadeniz'de kendi üstünlüğünü tehlikeye düşürecek ülkelerin kendi aralarında herhangi bir stratejik işbirliğine girmelerinin önüne geçmek olarak belirtilebilir. NATO ise Bulgaristan ve Romanya'nın üyeliğiyle birlikte Karadeniz'e çıkabilmektedir. Bu sayede Karadeniz'de söz söyleme hakkını elde etmiştir. Milenyum sonrası dönemde Çin'in küresel bir güç haline gelmesinin en önemli göstergelerinden biri Tek Kuşak Tek Yol Projesi olarak belirtmek mümkündür. Enerji kaynaklarından dolayı dışa bağımlı olan Çin için Karadeniz havzası bu noktada ön plana çıkmaktadır. Aynı şekilde AB için tahminler 2030'a kadar AB'nin enerji bağımlılığını petrolde %90, doğalgazda ise %85 dolaylarına çıkacağını, bu sebeple de AB için Karadeniz jeopolitiğinin öneminin daha da artacağı belirtilmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Karadeniz'in Türkiye jeopolitiğindeki önemi incelenmiştir. Bu incelemeye göre 1991 yılından itibaren Türkiye'nin diğer ülkelere göre Karadeniz'de en uzun kıyı şeridinde sahip olması, Türkiye'yi jeoekonomik bakımdan üstünlük getirdiği ifade edilebilir. Ayrıca Karadeniz, Türkiye'nin Doğu ve Kuzey Avrupa'ya, Kafkaslar ve Orta Asya'ya açılmasını sağlayan coğrafyadır. Siyaset ve strateji üçgeninde yer alan Karadeniz, önemli bir oyun sahası olarak görülebileceğinden Karadeniz'i doğal jeopolitik merkez olarak adlandırmak mümkündür.

Karadeniz, stratejik ve ekonomik bakımdan incelendiğinde, siyasi ekonominin Hazar Denizi'nden Avrupa'ya açılan kapısı niteliğindedir. Karadeniz'in potansiyel enerji kaynakları, bölgeyi stratejik hale getirmekle birlikte dünya ekonomisinde yeni ticaret fırsatlarının mevcut olacağı alan olarak belirtilebilir. Türkiye, Karadeniz havzasında uluslararası ekonominin ve güvenliğin motor gücünü oluşturmakta olup aynı şekilde olumsuz bir durumda ise sigortası rolüne sahiptir. Bu görüşü, Mahan'ın Deniz Hâkimiyet Teorisi desteklemektedir.

Karadeniz havzası, petrol ve doğalgaz gibi enerji yataklarına sahip olması ve Hazar enerji kaynaklarını Batı'ya transfer güzergâhını oluşturması nedeniyle büyük öneme sahiptir. Avrupa'nın her geçen gün artan enerji ihtiyacı bu projeleri gerekli kıldığından Türkiye ve

Boğazlar ön plana çıkmaktadır. Boğazlar, Orta Asya ile Avrupa arasındaki enerji hattının bağlantısıdır. Özellikle son dönemde Boğazlarda trafiğin artışı ve buna bağlı olarak gerçekleşen çevre sorunu nedeniyle Kanal İstanbul Projesi gündeme getirilmiştir. Kanal İstanbul Projesinin avantajları olarak Boğazlardaki trafiği azaltacak olması ve bu sebeple yaşanan kaza oranlarının da azalacağı öngörülmektedir. Projeye yapılan eleştirilere bakıldığında, projenin çevre sorunu yaratacağı, herhangi bir deprem olduğunda beklenen hasar şiddetinin artacağı düşünülmektedir. Fakat en çok eleştiri, Montrö'nün kaderini etkileyeceğine yönelik yapılmaktadır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan projenin bir su yolu olduğunu belirterek kendi kurallarının olacağını açıklamıştır. Fakat ihtilafa düşen durum, proje, Karadeniz- Marmara geçişini mümkün kılmaktadır. Karadeniz'deki gemilerin sıcak denizlere inebilmeleri için Çanakkale Boğazının kullanımı gerekmektedir. Fakat Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde Çanakkale Boğazı ayrı olarak ele alınmamaktadır. İstanbul Boğazı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı bir bütün olarak ele alındığından projenin sözleşmeyi etkileyeceği düşünülmektedir. Özellikle Karadeniz'de doğal kaynakların olduğunun bilinmesi dikkati havzaya çekmektedir. Zira yakın bir süreçte Türkiye'nin yaklaşık yedi yıllık ihtiyacını karşılayacağı düşünülen doğal gaz keşfi bu durumu doğrulamaktadır. Özellikle ABD ve Çin'in Karadeniz'de enerji araması başlatabilmesi için Montrö Sözleşmesinin geri planda bırakılması gerekmektedir. Bu nedenle sözleşme zaman zaman dile getirilmektedir. Bu durumun gerçekleşmemesi için Türkiye, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne bağlı olarak hareket etmeli ve kıyıdaş olmayan devletlerin savaş gemilerinin geçişine izin vermemelidir. İzin verilmesi durumunda hem Rusya'nın hem de Kafkasya'nın güvenliğine zarar vermekle birlikte Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin feshedilmesine neden olunabilir.

KAYNAKÇA

- Acer, Y. (2020). Ermenistan'ın Karabağ İşgali ve Uluslararası Hukuk. *Ulusa*, sayı:8.
- Adıgüzel, Z. (2018). ABD'nin Karadeniz Politikası - I . C. S. Hasret Çomak içinde, *Karadeniz Jeopolitiği* (s. 695-706). Ankara: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Agnew, J. (2002). *Geopolitics Re-Visioning World Politic*. London: Routledge.
- Akın, M. (2018). *Rusya-Moldova Krizi: Transdinyester*. Küresel Strateji Geliştirme Mekânı: <https://www.kusgem.com/rusya-moldova-krizi-transdinyester/> adresinden alındı
- Akman, E. S. (2019). *2014 Kırım Krizi ve Karadeniz Jeopolitiğinde Denge Politikası*. Yüksek Lisans Tezi, Altınbaş Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akpınar, E. (2005). Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı ve Türkiye Jeopolitiğine Etkileri. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 229-248.
- Aksan, S. (2021, 04 07). *Ukrayna krizi nereye gidiyor?* <https://www.trthaber.com/haber/dunya/ukrayna-krizi-nereye-gidiyor-570828.html> adresinden alındı
- AlJazeera. (2014, 02 17). *Ülke Profili: Gürcistan*. <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-gurcistan> adresinden alındı
- Alpar, G. (2019). *Teoriler Yıkılırken: Avrasya Güvenliği İçin Yeni Bir Yapılanma İhtiyacı*. Stratejik Düşünce Enstitüsü, Erişim Tarihi: 13.11.2020: <https://www.sde.org.tr/guray-alpar/genel/teoriler-yikilirken-avrasya-guvenligi-icin-yeni-bir-yapilanma-ihtiyaci-kose-yazisi-12185> adresinden alındı
- Alpar, G. (2020, 05 18). *Hâkimiyet Teorilerinin Sonu: Merkez Bölge'nin Yeni Güvenlik Modeli*. Stratejik Düşünce Enstitüsü, Erişim Tarihi 12.11.2020: <https://www.sde.org.tr/guray-alpar/genel/hakimiyet-teorilerinin-sonu-merkez-bolgenin-yeni-guvenlik-modeli-kose-yazisi-17159> adresinden alındı
- Arı, Ü. (1996). Türkiye'nin Jeopolitik Duyarlılık Analizi ve Savunma Sanayi. *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arıdemir, H. (2011). *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Karadeniz Bölgesi ve Türkiye'nin Bölgesine Yönelik Politikası*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Atabey, F. (2014). Monterux Konferansı'ndan İkinci Dünya Harbi'ne Türk-Sovyet İlişkileri. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 1-11.
- Atağenç, İ. Ö. & Alperen, Ü. (2018). Çin'in Karadeniz Politikası. H. Çomak içinde, *Karadeniz Jeopolitiği* (s. 737-748). Ankara: Beta.
- Atasoy, E. (2010). Bulgaristan'ın Coğrafi- Jeopolitik Konumu. *U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyalbilimler Dergisi*, 18, 1-35.
- Atay, S. Ö. (2016). Dış Politika Açısından Deniz Gücünün Jeopolitik Önemi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 98-105.
- Atay, S. Ö. (2016). Klasik Jeopolitik Yaklaşımlar ve Eleştirel Jeopolitik Söylem . *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 144-155.
- Bailey R.&Wellesley L. (2017). Chatham House Report. London: Energy, Environment and Resources Department.
- Bassın M & Tüfekçi Ö. (2011). 'Klasik' ve 'Yeni' Avrasyacılık: Geçmişten Gelen Devamlılık. *Bilge Strateji*, 2(4), Bahar, 117-135.
- Başçıl, H. (2015). *Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Yeni Jeopolitiği*. Ana Fikir: <https://www.anafikir.gen.tr/soguk-savas-sonrasi-turkiyenin-yeni-jeopolitigi/> adresinden alındı

- Batı, G. F. (2018, 07 17). *Uluslararası Sistem ile Doğu Avrupa'nın Sorunu: Moldova ve Transdinyester*. TASAM: https://tasam.org/tr-TR/Icerik/51279/uluslararasi_sistem_ile_dogu_avrupanin_sorunu_moldova_ve_transdinyester_adresinden_alindi
- Baysal, U. (2009). *Atatürk'ün Avrasya Politikası'nda Mazlum Milletlerin Yeri*. Yüksel Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- BBCNews. (2020, August 21). Turkey's Erdogan hails huge natural gas find: <https://www.bbc.com/news/business-53866217> adresinden alındı
- Bektaş, O. (2014, 03 11). Güç Kavramı: <http://www.tuicakademi.org/guc-kavrami/> adresinden alındı
- Bener, E. C. (2018). Denizcilik Gücü Stratejisti Merhum Dz.Kur.Alb.Mert Bayat" Atatürk'ün Deniz Stratejisi". *Birlik, Sayı: 221*, 34-40.
- Berber, Ş. g. (2006). Lozan Antlaşması Perspektifinden Türk Boğazları Meselesine Bakış. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(2), 617-628.
- Berk, F. M. (2009). Alfred Mahan ve Deniz Egemenliği Teorisi. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15-29.
- Bilgili, M. (2017). Coğrafyanın Bilimsel Kimliğine Postyapısalcı Bir Yaklaşım. *Marmara Coğrafyası Dergisi*, 35, 101-109.
- Bilgin, M. S. (2020). Karabağ Zaferine Giden Süreç ve Jeopolitik Sonuçları. *Ulusa*, 8, 14-19.
- Blank, S. (2008). Russia and the Black Sea's Frozen Conflicts in Strategic Perspective. *Mediterranean Quarterly*, 19(3), 23-54.
- Boyle, E. (2017). *Borderization in Georgia: Sovereignty Materialized*. DOI:10.14943/ebr.7.1.1 adresinden alındı
- Brzezinski, Z. (1997). *The Grand Chessboard: American Primacy And Its Geostrategic Imperatives*. 1. ed., New York, : Basic Books.
- Canar, B. (2013). *Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Chircui, D. (2020, 12 24). *Yeni Moldova Cumhurbaşkanı Maia Sandu görevine başladı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yeni-moldova-cumhurbaskani-maia-sandu-gorevine-basladi/2087683> adresinden alındı
- Cohen, S. B. (2009). *The Geography of International Relations*,. London: Rowman&Littlefield.
- Çalışkan, B. (2018, 07 16). *Güney Osetya ve Abhazya Sorunu*. İnsamer: https://insamer.com/tr/guney-osetya-ve-abhazya-sorunu_1557.html adresinden alındı
- Çelik, S. (2020). Günümüzde Türkiye'nin Jeopolitik Konumu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(74), 201-210.
- Çoban, F. (2009). değişen jeopolitiği bağlamında çin'in güvenlik politikaları. *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- DEİK. (2018a). *Moldova Raporu*. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu: <https://www.deik.org.tr/ulke-bultenleri-moldova-ulke-bulteni-eylul-2018> adresinden alındı
- DEİK. (2018b). *Gürcistan Raporu*. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu: <https://www.deik.org.tr/turkiye-avasya-is-konseyleri-turkiye-gurcistan-is-konseyi?pm=28> adresinden alındı
- Demir, A. (2019). Karadeniz'in Türkiye için Kıyısal Jeopolitik Açından Önemi. *Güvenlik Stratejileri*, 573-604.
- Demir, K. A. (2019). Karadeniz'in Türkiye için Kıyısal Jeopolitik Açından Önemi. *Güvenlik Stratejileri*, 15(32), 573-604.

- Demirci, A. (2013). Küreselleşen Dünyamızda Coğrafyanın Siyasal Gücü ve Türkiye Ölçeğindeki Rolü. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 1-16.
- Doğan, G. E. (2018). Klasik ve Eleştirel Jeopolitik Çerçevesinden Karadeniz Coğrafyası. H. Çomak içinde, *Karadeniz Jeopolitiği* (s. 73-80). Ankara: BETA.
- Doğanay, H. (2018). *Genel ve Fiziki Coğrafya*. Ankara: Pegem Akademi.
- Durgun, Ş. (2020). Türk Ulusal Kimliğinin Dönüşümü ve Yeni Osmanlıcılık. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 299-316.
- Elibüyük, M. (2009). Tarihi Coğrafya Bakımından Önemli Bir Kaynak: Cihannüma. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 93-110.
- Erbaş, G. (2007). Jeopolitik Kavramında Değişim: Karadeniz Jeopolitiği Örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 135-146.
- Erbaş, G. (2012). *Klasikten Eleştirel Jeopolitiğe Karadeniz Jeopolitiğinin Dönüşümü* Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Erdemir, H. (2018). Karadeniz'e Kıyıdaş Ülkeler ve Yeni Jeopolitik Dengeler. C. S. Hasret Çomak içinde, *Karadeniz Jeopolitiği* (s. 125-145). Ankara: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Ereker, F. A.& Özer, U. (2018). *17.Yüzyıldan Günümüze Rusya'nın Karadeniz Politikası*. Rusya'nın Doğu Politikası: https://www.researchgate.net/publication/328600213_17Yuzyildan_Gunumuze_Rusya_nin_Karadeniz_Politikasi adresinden alındı
- Erkek, L. (2006). *Karadeniz Deniz Güvenlik Politikası*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- EuroNews. (2020, Kasım 16). Moldova'da cumhurbaşkanlığı seçimlerini AB yanlısı Maia Sandu kazandı: <https://tr.euronews.com/2020/11/16/moldova-da-ab-yanl-s-maia-sandu-cumhurbaskanl-g-secimlerinin-ikinci-turunu-onde-goturuyor> adresinden alındı
- Germir, H. N. (2018). ABD'nin Karadeniz Politikası II. H. Çomak içinde, *Karadeniz Jeopolitiği* (s. 707-714). Ankara: Beta.
- Ghous, M. (2019). *Fundamentals of Geography*. Lahore: Asian Traders.
- Goyushov, S. (2019). Yeni Karadeniz Jeopolitiğinde Enerji Nakil Hatları Güney Gaz Koridoru Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Bursa.
- Gökmen, S. R. (2010). Geopolitics and the Study Of International Relations. Ankara, (Ph.D.) Middle East Technical University.
- Gündoğdu, A. (2006). Türk Dünyası Analizleri. *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu*, (s. 151-172). Ankara.
- Gündoğdu, A. (2006). Türk Dünyası Analizleri. , (s. 151-172). *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu*, Ankara, 151-172.
- Güner, B. (2011). Popüler Bilim Anlayışı ve Coğrafyanın Popülerliği, Bilim ve Teknik Dergisi Örneği. *Doğu Coğrafya Dergisi* , 15 (24), 131-155 .
- Habertürk. (2022 Şubat 19). Rusya Ukrayna savaşı son durum | Rusya Ukrayna gerilimi ne zaman, neden ve nasıl ortaya çıktı? <https://www.haberturk.com/son-dakika-rusya-ukrayna-krizi-son-durum-rusya-ukrayna-krizi-ne-zaman-ve-nasil-basladi-ukrayna-rusya-gerilimi-nedeni-nedir-savas-basladi-mi-3349901>
- H Akengin, İ. D. (2019). *Genel Fiziki Coğrafya*. Ankara: Pegem Akademi.
- Hacısalıhoğlu, Y. (2006). Kuramsal ve Kavramsal Bir Çözümleme: Mekân-Güç-Çatışma ve Jeopolitik. *Türk Coğrafya Dergisi*, 1-14.

- Hasanov, A. (2012). *Jeopolitik*. Bakü: Babıalı Kültür Yayıncılığı.
- Hazır, Ü. N. (2019). *Rus Siyasal Hayatında ‘‘Neo-Avrasyacılık’’*. Akademik Paradigma: <https://www.akademikparadigma.com/rus-siyasal-hayatinda-neo-avrsyacilik/> adresinden alındı
- House, C. (2009). The Black Sea Region: New Conditions, Enduring Interests. *Russia and Eurasia Programme Seminar Summary*, (s. 1-35). London.
- Hürriyet. (2021 Kasım 05). *Son dakika: Uydu fotoğraflarıyla ortaya çıktı... Ukrayna sınırda askeri hareketlilik!* <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/son-dakika-uydu-fotograf-lariyla-ortaya-cikti-ukrayna-sinirda-askeri-hareketlilik-41930386>
- İkiz, A. (2019). Tek Kuşak Tek Yol Projesi ve Türkiye'ye Olası Etkileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 1688-1700.
- İletişim Başkanlığı. (2020, 01 8). *Türk Akım Açılış Töreni (08 Ocak 2020, İstanbul) Basın Akreditasyonu Duyurusu*. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/duyurular/detay/turk-akim-acilis-toreni-08-ocak-2020-istanbul-basin-akreditasyonu-duyurusu> adresinden alındı.
- İlhan, S. (2002). Jeopolitik Kavramı ve Unsurları. *Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel*, 318-322.
- İlhan, S. (2019). *Jeopolitik Güç Odağı Kavramı*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- İmanbeyli, V. (2014). Ülke-İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna-Kırım Meselesi. *SETA, sayı: 36*, 1-8.
- İnaç, H. (2020). Yeni Dünya Düzeninin Bir Habercisi Olarak Azerbaycan-Ermenistan Çatışmasının Sosyo-Politik Analizi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 3, ss.509-521.
- International Crisis Group. (22.12.2020). Improving Prospects for Peace after the Nagorno-Karabakh War. *Crisis Group Europe Briefing N°91*, 1-20.
- İnternetHaber. (2020, Ağustos 22). Yunanlardan doğalgaz keşfi için bir hazımsız açıklama daha!: <https://www.internethaber.com/yunanlardan-dogalgaz-kesfi-icin-bir-hazimsiz-aciklama-daha-2121825h.htm> adresinden alındı
- İrge, N. F. (2017). Karadeniz Havzası Jeopolitiğinde Güç Mücadelesinin Arka Planı ve Bölgesel Güvenliğin Uluslararası Önemi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 79-92.
- İşcan, İ. H. (2004). Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, 47-79.
- Kaçmaz, M. (2020). Avrasya Denklemi Jeopolitik Kırılma; Ukrayna. *Türk Coğrafya Dergisi*, 74, 157-165.
- Kandemir, E. (2018). Medeniyetler Tarihi İçinden Doğu-Batı Perspektifinden Karadeniz'e Bakmak. H. Çomak içinde, *Karadeniz Jeopolitiği* (s. 9-26). Ankara: BETA.
- Karaman, T. (2009). Karadeniz'in Güvenliği ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği. *Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul*.
- Karnıbüyük, M. (2019). İklim, Coğrafi Konum, Yer Şekilleri Ve Denizlerin Siyasi Coğrafya Üzerindeki Etkileri. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 167-185.
- Kaya, F. (2017). Coğrafi Potansiyelleri Temelinde Türkiye Jeopolitiği ve Dünya Siyasetindeki Yeri. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1-14.
- Kırdemir, B. (2021). Çevrimiçi Haberlerde ve Sosyal Medyada Karabağ Savaşı: Temsil, Çatışma ve Enformasyon Manevraları. *Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi*, 1-26.
- Klieman, A. (2015). *Great Powers and Geopolitics*. Springer International Publishing Switzerland.

- Kocakenar, M. (2015, 09 07). *Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler ve Pratikler*. tasam: https://tasam.org/tr-TR/Icerik/19571/amerikan_dis_politikasinda_jeopolitik_teoriler_ve_pratikler adresinden alındı
- Koçak, M. (2017). Türkiye- Rusya İlişkileri. *SETA*, 1-18.
- Koçer, G. (2007). Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye. *Gazi Akademik Bakış*, (1), 195-217.
- Kodaman, T. (2007). Soğuk Savaş Sonrası Rusya'nın Karadeniz Politikası. *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 3, 141-150.
- Konak, A. (2019). Kırım'ın İlhakı ile Sonuçlanan Ukrayna Krizi ve Ekonomik Etkileri. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi / Cilt: 4 Sayı: 8*, 80-93.
- Korkmaz, E. A. (2019). Klasik jeopolitik teorilerinin 2000-2016 yılları arasında Ortadoğu'ya yansımaları: Irak, Suriye, Libya ve Türkiye örnekleri. İSTANBUL: Marmara Üniversitesi , Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Coğrafyası ve Jeopolitiği Anabilim Dalı.
- Kurban, V. (2020). Tarihi ve Güncel Boyutları İle Karabağ. *Ulusa*, sayı:8, 20-30.
- Kurt, S. (2015). NATO ve AB'nin Karadeniz Bölgesine Yönelik Politikaları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı:31, 403-419.
- Kurt, S. (2017). Karadeniz Güvenlik Mimarisinin Oluşumu ve Türkiye'nin Rolü. Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Küçükali, C. (2015). *Gürcistan'ın Yeni Jeopolitiği*. Yüksek Lisans Tezi Yeniüzyıl Üniversitesi, İstanbul.
- M. Keyik, M. E. (2019). Realizme göre Güç ve Güç Dengesi. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 12-49.
- Mangır, D. Ş. (2020). Coğrafi ve Jeopolitik Eksende Neo-Avrasyacılık. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* (43), 193-208.
- Menzilcioğlu, M. (2018). Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Kırım Krizi'ne Karadeniz'de Değişen Jeopolitik Dengeler. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Milliyet Gazetesi. (2008, 12 19). *2008'de Türkiye-Gürcistan ilişkileri*. Milliyet: <https://www.milliyet.com.tr/dunya/2008-de-turkiye-gurcistan-iliskileri-1030099> adresinden alındı
- Mosashvili, G. (2019). Conflict in Abkhazia: Reasons and Solutions. *International Scientific Conference* , 1-18.
- Nye, J. S. (1990). The Changing Nature of World Power. *Political Science Quarterly*, 177-192.
- Oka. (2012). *Romanya Ülke Raporu*. Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı: <https://www.oka.org.tr/planlama/rapor-ve-planlar> adresinden alındı
- Özçelik, S. (2018, 12 28). *II. Soğuk Savaş ve Kırım'daki Jeo-Stratejik Gambit: Rusya'nın Stratejik Derinliği Bağlamında Kırım'ın İşgali ve Kırım Tatarları*. TASAM: https://tasam.org/tr-TR/Icerik/51336/ii_soguk_savas_ve_kirimdaki_jeo-stratejik_gambit_rusyanin_stratejik_derinligi_baglaminda_kirimin_iscali_ve_kirim_tatarlari adresinden alındı
- Özdemir, H. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 63, 113-144.
- Özdemir, Y. S. (2020, 05 04). *Hava Hâkimiyet Teorisi Nedir? Stratejik Ortak* : <https://www.stratejiktak.com/2020/05/hava-hakimiyet-teorisi.html> adresinden alındı

- Özder, A. (2013). Avrasya Kavramı ve Önemi. *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, II/2, 65-88.
- Özey, R. (2001, Eylül). *Uzay Hâkimiyet Teorisi*. Altınoluk: <https://www.altinoluk.com.tr/uzay-hakimiyet-teorisi.html> adresinden alındı
- Özey, R. (2011). *Türk Dünyası'nın Jeopolitik Önemi ve Başlıca Problemleri*. <https://guneyturkistan.wordpress.com/2011/03/05/turk-dunyasi%E2%80%99nin-jeopolitik-onemi-ve-baslica-problemleri/> adresinden alındı
- Özey, R. (2017). Mackinder'in Heartland Teorisi'nin Düşündürdükleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0 (35), 95-100. Doi: 10.14781/Mcd.291163
- Özey, R. (2019). *Jeopolitik Tanımlar, Teoriler ve Değişimler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Özgen, C. (2014). Deniz Kuvvetlerinin Enerji Güvenliğindeki Rolü: Türkiye Örneği, Doktora Tezi, Harp Akademileri, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul.
- Özgen, C. (2017). Türkiye'nin Karadeniz'de Deniz ve Enerji Güvenliğine Yönelik Faaliyetleri. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:15, Sayı:2, 51-84.
- Özgen, C. (2021). 44 Günün Ardından: 2020 Karabağ Savaşı'nın Askeri Açısından Analizi. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7 (1): 104-123.
- Özgen, N. (2010). Bilim Olarak Coğrafya ve Evrimsel Paradigmaları. *Ege Coğrafya Dergisi*, 19 (2), 1-26.
- Öztürk, O. M. (2015). *Dünden Bugüne Karadeniz (Güncel Jeopolitiği, Enerji, Montrö, Rusya ve Sorunlar)*. Asya Çalışmaları Merkezi: <https://ascmer.org/dunden-bugune-karadeniz-guncel-jeopolitigi-enerji-montro-rusya-ve-sorunlar/> adresinden alındı
- Öztürk, S. (2013). Jeopolitiğin Rusya Federasyonu'na Etkilerinin Kuzey Kafkasya-Gürcistan-Güney Osetya Çerçevesinde İncelenmesi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 201-242.
- Perinçek, M. (2020, 11 12). *Karabağ Zaferinin Stratejisi ve Arka Planı*. Independent Türkçe: <https://www.indyturk.com/node/270996/t%C3%BCrki%C3%87yeden-sesler/karaba%C4%9F-zaferinin-stratejisi-ve-arka-plan%C4%B1> adresinden alındı
- Polat, D. Ş. (2018). NATO ve Rusya Federasyonu'nun Karadeniz Politikaları. H. Çomak içinde, *Karadeniz jeopolitiği* (s. 365-390). Ankara: Beta.
- Politik, S. W. (2021, July 20). Canal Istanbul: Turkey's Controversial Megaproject: <https://www.swp-berlin.org/en/publication/canal-istanbul-turkeys-controversial-megaproject> adresinden alındı
- Radoykov, I. (2021, 04 13). *Bulgaristan'ın Nüfusu Bir Yılda Yaklaşık 35 bin Kişi Azaldı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bulgaristanin-nufusu-bir-yilda-yaklasik-35-bin-kisi-azaldi/2207275> adresinden alındı
- Rahim, S. (2020). Russian Geopolitics and Eurasia an Analytical Study of Russia's Role in Eurasian Integration. *World Affairs*, 24(2):90-104, 90-104.
- Rosenbach, E. (2019). *The Geopolitics of Information*. Cambridge: Defending Digital Democracy Project.
- Rusen. (2018, Aralık 14). ABD, Karadeniz'de etkin olmak için Türkiye'ye muhtaç durumdadır, <http://www.rusen.org/abd-karadenizde-etkin-olmak-icin-turkiyeye-muhtac-durumdadir/>
- Rusu, L. (2012). Domains of International Cooperaton: the Interaction European Union. *Revista Română de Geografie Politică*, 18-33.
- Sempa, F. P. (2002). *Geopolitics*. New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K.): Transaction Publishers.

- Seyaz, A. (2021). Karadeniz Havzası:Jeopolitik Güç Mücadelesi ve İş birliği İmkânları. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi*, 41-49.
- Sloan, G. (2017). *Geopolitics, geography and strategic history* . Routledge, Abingdon, UK.: Geopolitical Theory.
- Sofya Büyükelçiliği. (2018). *Bulgaristan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ticari İlişkileri*. Sofya.
- Sputniknews. (2020 Mart 22). *Kuzey Makedonya Nato'ya üye oldu*. <https://tr.sputniknews.com/20200322/kuzey-makedonya-natoya-uye-oldu-1041655519.html>
- Stefan G.&Marian Z. (2011). Black Sea Security Environment And Its Influence Over The Romanian Naval Forces. *Constanta Maritime University Annals*, 59-65.
- Störk, B. (2015). Geopolitical Situation Of Ukraineand Its Importance. *National University of Public Service, Budapest, Hungary, Faculty of Military Sciences and Officer Training, Military Leadership (BSc), Reconnaissance Specialisation*, 17-39.
- Şakı, Ç. (2018). Büyük Güçler Politikasında Orta Asya Enerji Kaynakları: Jeopolitik Mücadele. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Şemşek, İ. (2014). *Türkiye'nin Jeopolitik Önemi; Köprü mü Kanat mı Merkez mi?* TASAM: https://tasam.org/tr-TR/Icerik/5222/turkiye_kopru_mu_kanat_mi_merkez_mi adresinden alındı
- Şener, B. (2017). *Jeopolitik Uluslararası İlişkilerde İnsan, Devlet, Coğrafya ve Zaman Etkileşimi Üzerine Bir Giriş* . Ankara: Barış Kitabevi.
- Şener, B. (2013). Türk Boğazları'nın Geçiş Rejiminin Tarihi Gelişimi Ve Hukuki Statüsü . *Tarih Okulu Dergisi* , 7(17), 467-493.
- Taban, M. (2013). Klasik ve Eleştirel Jeopolitiğin Karşılaştırılması ve "Stratejik Derinliğin" Bu Bağlamda İncelenmesi . *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1) , 21-31.
- Tanrısever, O. (2007). Sovyet-Sonrası Dönemde Rusya'nın Karadeniz Politikası. *Avrasya Dosyası*, 13(1), 173-189.
- TASS. (2021, 04 14). Russian News Agency: <https://tass.com/politics/1277899> Erişim Tarihi:24.10.2021 adresinden alındı
- Tatar, V. (2018). 1945-1990 Arası Türkiye'nin Karadeniz Politikası. H. Çomak içinde, *Karadeniz Jeopolitiği* (s. 1159-1166). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Tatar V.&Şadan G. (2018). İkinci Dünya Savaşı Dönemi Türkiye'nin Karadeniz Politikası. H. Çomak içinde, *Karadeniz Jeopolitiği* (s. 1147-1158). Ankara: BETA Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Tatar V. &Altuner G. (2018). Türkiye'nin Karadeniz Politikası; 1990 Sonrası Dönem. H. Çomak içinde, *Karadeniz Jeopolitiği* (s. 1167-1174). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- T.C. Dış Bakanlığı, (2021, 05 25). *T.C. Dışişleri Bakanlığı*. <https://www.mfa.gov.tr/moldova-siyasi-gorunumu.tr.mfa> adresinden alındı
- Tekin, C. (2019). *Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz Bağlamında Türkiye-Rusya İlişkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi, İstanbul.
- Topdemir, G. (2014). Bilimsel Devrim Yıllarında Coğrafya. *Bilim Teknik*, 19(2) 88-89.
- Toprak N. G. &Tatar V. (2018). Birleşmiş Milletlerin Karadeniz Politikası. H. Çomak içinde, *Karadeniz Jeopolitiği* (s. 789-794). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

- Torbalı Ticaret Odası (2019). *Romanya Ülke Raporu*. <https://www.torbalito.org.tr/wp-content/uploads/2019/12/Romanya-%C3%9clke-Raporu.Pdf> Adresinden alındı
- Trthaber. (2020, 12 11). *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Kafkasların Tarihinde Yeni Bir Sayfa Açıldı*. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-kafkaslarin-tarihinde-yeni-bir-sayfa-acildi-537730.html> adresinden alındı
- Trthaber. (2021, 04 20). *AB'den Gürcistan'a 400 Milyon Euroluk Destek*. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/abden-gurcistana-400-milyon-euroluk-destek-574525.html> adresinden alındı
- Turhan, A. (2006). Doğu Akdeniz ve Karadeniz'de Meydana gelen Jeopolitik. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 19-25.
- Tutan, M. N. (2020). Türk Modeli ve Türk Dünyası Söylemlerinin Jeopolitiği: 1990'lar Türkiye'sine Bir Bakış. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 3(2), 185-204.
- Türk Dil Kurumu. (Erişim tarihi: 28.09.2020). *Türk Dil Kurumu Güncel Sözlüğü*. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Tüysüz, E. (2014). Karadeniz'in Güvenliği ve Bunun AB'ye Etkileri. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(6), 73-91.
- Tüysüzoğlu, G. (2012). *Karadeniz Havzasında Rekabet Analizi; İşbirliği Söylerinin Bölgesel Çatışma Beklentilerine Yansıması*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Tüysüzoğlu, G. (2013). Çok Kutupluluk Tartışmaları ve Karadeniz Havzası'nın Bölgesel Görünümü. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(3), 241-273.
- Tüysüzoğlu, G. (2013b). Milenyum Sonrası Türk Dış Politikası: Yeni Osmanlılık ve Türk Avrasyacılığı Ekseninde İnşa edilen bir Pragmatizm. *Alternatif Politika*, 5(3), 295-323.
- Tüysüzoğlu, G. (2017). Rusya Dış Politikası'nın Etkin Silahı: Donmuş Çatışma Bölgeleri . *Güvenlik Stratejileri Dergisi* , 13(26) , 185-219 .
- Ural, A. (2009). ABD'nin Enerji Hâkimiyeti ve Büyük Ortadoğu Projesi. *Akademik Orta Doğu*, 3(2), 131-147.
- USNews. (2021, June 26). Turkey's Erdogan Takes First Step in 'Crazy' Canal Project: <https://www.usnews.com/news/business/articles/2021-06-26/turkeys-erdogan-takes-first-step-in-crazy-canal-project> adresinden alındı
- Üçışık, S. (2013). 21. Yüzyılda Çağdaş Coğrafya Bilimi ve Temel UnsurlarI. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 5 , 117-133.
- Vasiliev, A. (2010). The Black Sea Region In Turkish Foreign Policy Strategy:Russia&Turkey On The Black Sea. *Carnegie Moscow Center* , 1-6.
- Yaltırık, M. B. (2020, 11 03). *Müslüman ülkelerin Dağlık Karabağ tutumları ne yönde?* Kırım Haber Ajansı: <https://qha.com.tr/haberler/musluman-ulkelerin-daglik-karabag-tutumlari-ne-yonde/254501/> adresinden alındı
- Yavuz, T. (2021, 04 09). *5 soruda Rusya-Ukrayna krizi*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/5-soruda-rusya-ukrayna-krizi/2203164> adresinden alındı
- Yıldız, A. (2020). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Karadeniz Jeopolitiğinin Rusya Ve Nato Çerçevesinde İncelenmesi (1990-2018). Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.
- Yılmaz, S. (2015). *Jeopolitik ve Jeostrateji*. Academia.edu, Erişim tarihi: 09.10.2020: <https://scholar.google.com.tr/citations?user=Z8qbNqWAAAAJ&hl=tr> adresinden alındı
- Zenginkuzucu, D. M. & Çintan, A. (2019). *Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin Statüsünün Güncel Gelişmeler Ve Kanal İstanbul Projesi Bağlamında Değerlendirilmesi* . *Uluslararası Hukuk Ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi*, 1(2) , 67-79.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : ESRA YILMAZ

Eğitim Durumu

Önlisans: Anadolu Üniversitesi- Adalet (2013- 2017)

Önlisans: Anadolu Üniversitesi- Web Tasarımı ve Kodlama (2020-Devam Ediyor)

Lisans: Karadeniz Teknik Üniversitesi-Uluslararası İlişkiler (2011-2016)

Yüksek Lisans: Sinop Üniversitesi-Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (2018-Devam Ediyor)

Erasmus Öğrenim Hareketliliği: Kaposvar University/ Macaristan (Eylül 2019-Ocak 2020)